

**АДЫГЭ ЗЭХЭТЫКИЭ КЛАСХЭР ЗЭРЫЛБЫТЭУ ШЫТА
ПСАЛЬЭХЭМ ТЕУХУАУЭ**

2017 - БЕР ХЫИКМЭТ

Мы псалъашхэми кызырыхэщци, мы тхыгээр Адыгэ зэхэтыклэ класхэр зэрылбытэ псалъэхэраш зытеухуари, класхэм теухуа зы тхыдэ лэужыгыгуэу зэрымылбытапхээр кыыхэдгэщынщ. Ауэ икли, мы зи гугъу тшыну псалъэхэр кызырыхуа е бзэм кызырыхэхьа шыклэхэмрэ бзэм шызеклуэ зэрыхуа шыклэхэри зы тхыдэ лэужыгыгуэуи зэрылбытапхээр гурылуэгъуэнщ.

Нобэ Адыгэр мы зи гугъу тшы класхэм зэрыхэмыпсэухыжри гурылуэгъуэщи, нытлэ, мы зи гугъу тшынухэр нобэрей Адыгэ псэуклэмрэ икли нобэрей дуней псэуклэми иужь кыригэна псэуклэрэ класхэу зэрыштыри налуэщ. Ауэ, мыпхуэдэу шытми, нобэрей дунейм езым хуэлуарэ хуэфашэу хуиту зы псэуклэ илэу мылбытапхэ Адыгэм дежклэ, и блэкла псэуклэм ноби хэпсэухь хуэдэу зилытэуи жылэпхэщ. Ар шыхьукли, мы и псэуклар ноби Адыгэм иужь кыригэна дыдэуи лытапхээнкымы, мыри Адыгэм и псэуклэрэ гьащлэм теухуа зы парадоксу зэрылбытапхээнур гурылуэгъуэнщ. Нэгъуэщлыу жыплэмэ, мы и блэклэрэ псэуклар нобэрей дунейм и псэуклэмрэ и шлэныгэм елытауэ зэрынгъуэклэ илытэу кышцлэкынкыым нобэрей Адыгэми, мыпхуэдэми езы Адыгэм и гьащлэрэ псэуклэрэ зэрилэхээнур и жылэпхээнщ.

Нытлэ, мы лэжыгыгэм мы зи гугъу тшы псэуclam теухуа терминрэ псалъэхэм я мыхээнэхэмрэ ахэр зэрызэлыта шыклэхэм шыгъуазэ дыхуэхъун иужь дихээнщи, абыхэм теухуауэ икли ахэр нобэ кызырытшыхъуж шыклэхэм теухуауэ жылэпхэхэр кышытцэнщ.

Дауи, япэрей ди лэжыгыгэхэми Адыгэм и псэуклэу шыта системэр "пшы системэ"у зэрыштыр кыыхэдгэщагъащи, "пшы" псалъэми "пшалъэ"рэ "щапхэ" мыхээнэ кызыриклри жытлагъащ. Аращи, дэтхэнэ и зы нэрыбгэр зы цыху "щапхэ"рэ "пшалъэ" хъуну хушцлэку Адыгэм шхэжу е гупу зэрыпсэурэ и гьащлэр зэрихь шыклэр унагъуэм кышышцлэидзэу кьуажьэрэ жылэм, жылагъуэрэ зэрылэпкыу "пшы системэ"у зэрыштытым шыгъуазэ дыхуэхъуагъащ.

Адыгэбзэ кьабзэу шытрэ икли "макь псалъэ" лэужыгыгуэу зэрыштыкли гъуэгуанэшуэ кыкылауэ лытапхэ "пшы" псалъэм и мыхээнэр -ипэкли

щыгъуазэ дызэрыхуэхъуауэ- налуэщи, мы лэжыгъэм игъуэ щыхъум деж "пщы" псалъэмрэ икӀи "пщы системэ"м теухуауэ кыыхэгъэщыпхъэхэр аргуэру кыпытщэнщ. ИкӀи, "пщы" псалъэм нэмыщӀ, Адыгэм и класхэр зэрылгытэу щыта адреӀ псалъэхэми щыгъуазэ дыщыхуэхъунуш мы кытпэщыт лэжыгъэм. НытӀэ, дызыщыгъуазэу лытапхъэ "пщы" псалъэм кыкӀэлыкӀуэу адыгэбзэм нэхъыбэ хэлэжыкхуэ лытапхъэрэ икӀи тежыыхыпхъэхэри нэхъыбэу щыт "уэркъ" псалъэм кыщыщӀэддзэу едгъэкӀуэкӀынщ мы лэжыгъэр.

*

"Уэркъ" псалъэр зэрыхуа щыкӀэклэ адыгэбзэм кыгъэщӀа зы псалъэу жылэныр гугъуш, - жылэпхъащэкъым. "Уэркъ" псалъэр "уэн, зэуэн" псалъэхэм кытехъуауэ, икӀи псалъэр зэрыхуар "уэрыдж, урыпкъ" хуэдэу щытарэ, иужькӀэ зэхъуэкӀуэ нобэрэй мы и зэпкырыувэкӀэм техъауэ жызылэхэр щыламы, мы я еплъыкӀэр пэжу лытэныр гугъуш. Нобэрэй Адыгэм дежкӀэ "уэркъ"ым илэ пщӀэрауэ жылэпхъэщ "уэркъ" псалъэр фӀэкӀыпӀэ имыӀуэ адыгэбзэу кыщӀидзыну зыхуей мы еплъыкӀэхэм я щыуагъэри кызыхэкӀыр. Ауэ, "уэркъ" псалъэр зы адыгэбзэ псалъэу лытэн нэхъэрэ нэхъ гугъуу кыщӀэкӀынкъым ар зы хамэбзэ псалъэу кыщӀэдзыжыныр.

НытӀэ, мы лэжыгъэм занщӀэу мыхэр кыыхэдгъэщу кыщӀэддзэми, "уэркъ" псалъэм и ухуэкӀэрэ зэпкырыувэкӀэм нэхъ гъунэгъуу щыгъуазэ дыхуэхъунри игъуэщи, лэжыгъэри мыпхуэдэу кыпытщэнщ.

Япэрауэ, Адыгэм пщӀэшхуэ зыхуищӀыу кыдэгъуэгурыкӀуа мы лӀэхугъуэмрэ ар зэрылгыта "уэркъ" псалъэм мы и зэпкырыувэкӀэр зэтехуащӀэу жылэпхъэкъым. Мы лӀэхугъуэм теухуауэ адыгэбзэм кыгъэщӀа псалъэр зэрызэхъуэкӀкӀэрэ "уэркъ" псалъэу ухуэжауэ лытэнри игъуэкъым. "Уэркъ" псалъэр мы зэрызэхъуэкӀам теухуа еплъыкӀэр зэрымыпэжрэ зэрымыигъуэр мы псалъэр зытеухуа лӀэхугъуэм кыкӀуа гъуэгуанэрэ зэманыгъуэкӀэрэ гурылӀэгъуэнщ. Ауэ икӀи, ар макъыбзэу зэрыхуа щыкӀэр (пп: уэрыгъ/уэрыдж, уэрыпкъ) иужькӀэ зэхъуэкӀэрэ нобэрэй мы и зэпкырыувэкӀэу (уэркъ) ухуэжауэ лытэнри макъыбзэ лэжъэкӀэу ухуэ псалъэхэм я зэхъуэкӀыпхъэ щыкӀэхэм езэгъынкъым.

"Уэркъ" псалъэм мы и зэпкырыувэкӀэр зэплгытэфыну псалъэ гуэр хэбгъуэтэныр гугъуш адыгэбзэм, - ауэ зы макъыбзэм дэтхэнэ и зы псалъэм езым хуэла кӀэхъукӀэрэ зэпкырыувэкӀэ зэрилэфынури дигу кӀэдгъэкӀыжынщ. Дауэми, мы псалъэр зэрызэпкырыува щыкӀэмрэ ар зытеухуа лӀэхугъуэм аргуэру дыздеплынщ.

Адыгэбзэм "зэуаклуэ" зи мыхьэнэуэ щызеклуэ "уэркъ" псалъэм мы и мыхьэнэр гурылуэгъуэ кыпхуэзыщыфыну и ыхьэр "уэ, уэр" ыхьэращ. Ауэ, абы кыкълэлыклуэ "къ" макъыр псалъэм и "уэр" ыхьэм занщлэу зэрыпыщлары (.ркъ) игъуэу лытапхъэкъыми, адыгэбзэ псалъэ ухуэклэу "къ"ыр "..рыкъ"уэ кыпыхьэныр нэхъ игъуэт. Ауэ дауи жылэ, клэух "къ" макъыр езым ипэ къэлу макърэ псалъэ мыхьэнэр "зэрыхъун мыхъуарэ мышцла"уэ зылыгтэрщ, е "клуэдыплэ зышэ"рщи, "къ"ыр зи клэухыу зэпкъырыува "уэркъ" псалъэм мы и зэпкъырыувэклэр абы и "уэр" ыхьэм гурыщхъуэ тырищыхьыжу зэрыщытыр нахуэщ. Мыпхуэдэ мыхьэнэ зилэ зы псалъэр адыгэбзэм мыпхуэдэ щыкълэклэ зэрыщымыхуэнурэ икли – ар сыт хуэдизуи зэрызырехъуэклэ- мы и мыхьэнэм ипкъ зэритклэ мыпхуэдэ зэпкъырыувэклэ зэрымгыуэтыфынур гурылуэгъуащэщ. Аргуэру пыщапхъэмэ, зы луэхугъуэр утыку кызырехьэрэ зэрылыгтэ щыкълэр зэманклэрэ зэрызэхъуэклэфыр гурылуэгъуэщи, икли кызырехъуамрэ гъащлэм щызэрызеклуэ хъуа щыкълэр фыуэ щызэрызэщхъэщыкли щылэщ; ауэ, "уэркъ" псалъэр мы зэрыухуа щыкълэм мыпхуэдэ зы луэхугъуэ хэлъу зэрыщымытри гулытапхъэщ. Аращи, "уэркъ" псалъэр мы зэрыухуа щыкълэм адыгэбзэу макъыбзэм дежклэ зэгушыгъуэ илэкъым; псалъэр макъыбзэ лэжьэклэклэ мыпхуэдэу ухуэныр игъуэкъым.

Адыгэбзэм и макъыбзэ лэжьэклэм теухуауэ и ухуэклэрэ зэпкъырыувэклэр игъуэу мылытапхъэ мы "уэркъ" псалъэр икли макъ мыхьэнэншэу (макъ егъэщхьынкълэрэ) ухуа псалъэуи зэрымлытапхъэр гурылуэгъуэнщи, ныгтлэ ар мы зэрыщыт щыкълэклэ адыгэбзэм кыигъэщла зы псалъэуи лытапхъэкъым. Ар щыхъукли, зы хамэбзэу адыгэбзэм кыыхэхъауэ лыгтэныр игъуэщ "уэркъ" псалъэр; ауэ, адыгэбзэм мы и мыхьэнэклэрэ хэлэжьыхъу щыт "уэркъ" псалъэр къэзыгъэщлауэ щыта хамэбзэр, икли ар адыгэбзэм кыщыхэхъарэ кызырехъа щыкълэр нобэ гурыщхъуэ темылъу кыщледгъэдзыжыфынуи жымылэпхъэж хуэдэщ.

Ипэкли кызырехъэдгъэщауэщи, макъыбзэ щыкълэклэ адыгэбзэм кыигъэщла зы псалъэм иужьклэ мы и макъыбзэ зэпкъырыувэклэр зэхэкъутэрэ зы макъ мыхьэнэншэ зэпкъырыувэклэ зэрымгыуэтынур, е зы хамэбзэ псалъэм хуэдэ зэпкъырыувэклэ зэрымгыуэтынур гурылуэгъуэнщи. Икли, псалъэ зэпкъырыувэклэ зэхъуэклэныгъуэ мыбы и пхэнджращ адыгэбзэм кыщыхъупхъэри, хамэбзэу адыгэбзэм кыыхэхъэ псалъэр – и фонетикэри хэлъыжу- зэрызэхъуэклэфыну щыкълэр ар адыгэбзэ псалъэ формэм зэриувэклэрэщ.

Мы жытлахэм гурылуэгъуэ кызырехъуащыщи тлэ, "уэркъ" псалъэр адыгэбзэ псалъэ гъэпсыклэм езэгъыу лыгтэныр игъуэкъым; икли, мы

псалгэр адыгэбзэм кынгэщларэ иужьклэ зэхуэклауэ лытэнри игуэжкым. Нытлэ, "уэркь" псалгэр хамэбзэ псалгэу адыгэбзэм кыхэхьа зы псалгэуш зэрылытапхьэр; ауэ икли, "уэркь" псалгэр мы кызырыхэхьа щыклэу адыгэбзэм щызэмыхуэклауэ кызырыхэнари гурыуэгуэщ.

*

Адыгэм нобэм кэсыху пщлэшхуэ зыхуищл и зы социал класыр зы хамэбзэ псалгэклэ мы зэрилгыта щыклэр нытлэ дауэ жыплэмэ, абы щхьэусыгуэфл илэщ: ипэклэ гурыуэгуэ кызырытхуэхьуа щыклэу "уэркь" псалгэр адыгэбзэм кызыримыгэщлам хуэдэжу, мы псалгэмклэ лыта класри мы зэрыщытклэрэ Адыгэм езым кынгэщларэ кызыхыгэхьуа зы класу лытапхьэжкым. Нытлэ, нэггуэщл зы лэпкыым зэрихьэу щыта мы класыр икли ар зэрылытэ мы псалгэр (уэркь) Адыгэ лэпкыым -щыхуэныкыуэм щыгуэ- кыиштауэ аращ гурыуэгуэ кытхуэхьур.

Зауэклэ ешарэ гугуэхьыгуэ ихуа Адыгэ лэпкыым куэдыщэ щлауэ зэуэныр зы кьалэн закбуэу щытыну "дзэ" иухуэн хуэныкыуэ хьуагэххэнт. Ауэ икли, ижь ижьж льяндэрэ мыпхуэдэ зы клас кыхэхьымыгэхьуа и хабзэм -Адыгэр щыхуэныкыуэм деж- занщлэу мыпхуэдэ зы клас кызыхыгэхьуа зэрымытыншыр гурыуэгуээнщ. Дауи, зыхуэмэжынклэ мы зыхуэныкыуэр и гугуэгуэ лэпкь гуэрхэм щапхьэу кьатырищыклауэ жылэпхьэщи, мы луэхушхуэр зыхуээфлэклари пщы Беслээн-ращ. Икли, а зэманыгуээм кыщеклукл псэуклэм зэрэзэгьклэрэ, зауэр зы пщэрылынынурэ лэпкыыр кьезыгэлыну "дзэ"р лэпкыым и зы социал класу иухуащ пщы Беслээн.

Мыпхуэдэ дзэ системэр а лээхьэнэм лэпкь гуэрхэм кьащыдеклуэжыу щытащ, икли епщыкыуэнэ лэщыгуэ нэужьым мы системэр реформащэ зэращлэрэ нэхьри лэщу зэтырагэувэжащ. Мыпхуэдэ зы реформэр Адыгэ жылагуэрэ щыналгэу кызыдыщыхуари Кьэбэрдейращ, икли кыщыщыхуари епщыкыутхуанэ лэщыгуэращ.

Пщы Беслээн Кьэбэрдей Адыгэм кьахильхьа мы системэр Франсызхэм "шовалие (chevalier)" жыхуалэ класымрэ Уэсмэн империеми "сипахьи" жыхуилэ дзэ лэужьыгуээхэм ебгэщхь хьуну зы системэу зэрыщытри гурыуэгуэщ. - "Шовалие"р адыгэбзэклэ "шу" (шовал: шы) жыхуилэрщ; "сипахьи"м и мыхьэнэри ар дыдэрщ (шу). "Уэркь" класыр мы зэдгэщхьахэм хуэдэу псалгэ мыхьэнэклэ "шу"уэ щымытми, мы зэдгэщхьахэм хуэдэ зы профессионал дзэ лэужьыгуэщ "уэркь"ри Адыгэм щызырызеклуари, мы "уэркьдзэ"р икли зы "шуудзэ"у зэрыщытари

гурылуэгъуэщ. ИкӀи, "уэркъ"ыр зы социал класу Адыгэм кыыхэзылъхьа пщым и цӀэкӀэ "Беслъэн уэркъ"у зэрилъытари гурылуэгъуэщ.

Зы хабзэрэ зэхэтыкӀэ зилэ дэтхэнэ зы лъэпкъым иужькӀэ мыпхуэдэ зы реформацӀэкӀэрэ зы клас кыыхэгъэувэныр занщӀэу зэрымдэнурӀи гурылуэгъуэнти, Адыгэми езым и псэукӀэм кыимыгъэщӀарэ езым кыызхимыгъэхукӀа зы класыр унафӀэкӀэ кыызэрыхагъэувар и гуапэ хьуагъэнтэкъым. "Хабзэр унафӀэкӀэ яхуэкъым" псэлъэжьыр зилэ Адыгэм унафӀэкӀэ кыыхуагъэува мы хабзэщӀэр занщӀэу идэну кыщӀӀэкӀынтэкъым. Аращи, Адыгэм и зэхэтыкӀэм, и псэукӀэм, и цӀыху зэхушытыкӀэм зэхуэкӀыныгъэ кыыхуэзыхь мы класыр лъэпкъым къемызэгърэ кьеузуи щӀидзагъэнти, лъэпкъым кыимыгъэщӀа мы хабзэр зи унафӀэ пщыр Къэбэрдей жылагъуэм хӀкӀын –икӀи Къэбэрдей щӀыналъэм икӀин- хуей зэрыхуар гурылуэгъуэщ.

ИкӀи гъэщӀэгъуэнци, "уэркъ" класыр лъэпкъым кыыхэзылъхьа пщым зыдихьакъым; - "уэркъ" класыр Къэбэрдей щӀыналъэм кыщинащ! Аращи, "уэркъ" калсымрэ "уэркъыдзэ"р Къэбэрдей кыыхуэзыхьарэ иужькӀи Къэбэрдей щӀыналъэр зыбгына пщым и цӀэкӀэ къэхьуа "Беслъэней" жылагъуэм щызыкӀуакъым. ИкӀи, "уэркъ" псалъэр Къэбэрдей нэмышӀӀ Адыгэ жылагъуэми хӀхьакъым. Ауэ, мы хабзэщӀэр япэу Адыгэ лъэпкъым кыыхэзылъхьа пщыр зыхӀкӀыжа Къэбэрдей жылагъуэрэ щӀыналъэращ "уэркъ"ыр зы социал класу кызыхэнарэ икӀи "Беслъэн уэркъ" зи цӀэкӀи щызыкӀуар.

*

ИпӀкӀи кыызэрыхэдгъэщарэ япӀрей ди лэжыгъэхэм щыгъуазэ дызэрыщыхуэхуауэ, Адыгэм и зэхэтыкӀэ системэр "пщы системэ"у зэрыщытаращ адыгэбзэм ноби кыызэрыхэщри, ар щхьэж дэтхэнэ зы цӀыхур зэрылътэ щӀыкӀэми, зы унагъуэрэ абы щыщхэр зэрылътэ щӀыкӀэми, къуажэрэ жылэм дежкӀэ нэрыбгӀэрэ унагъуэр зэрылътэ щӀыкӀэми, икӀи лъэпкъ псом дежкӀи нэрыбгӀэрэ унагъуэр зэрылътэ щӀыкӀэми хыболъагъуэр. "Пщы" псалъэр Адыгэм зэрызырихьэу адыгэбзэм щызэрызыкӀуэ щӀыкӀэращ мы жытӀахэр зытеухуари, адыгэбзэм и "пщы" псалъэр нобэ кыызэрытщыхьужрэ икӀи нэгъуэщӀӀ лъэпкъхэми щызэрызыкӀуэ щӀыкӀэм хуэдэу тетыгъуэ зилэрэ сытри зейуэ зэралътэ щӀыкӀэм хуэдэрэ теухуауэ зы псалъэркъым. НытӀэ, "пщы" псалъэм - адыгэбзэкӀэ- и мыхьэнэр "пщальэ" жыхуилӀэращ. Дэтхэнэ зы луэхугъуэ лъэныкъуэуи щырет (хабзэ лӀэужыгъуэ, административ, лӀэщӀагъэрэ лӀэзагъэ, щӀэныгъэрэ фӀэщхьуныгъэ, нэмышӀӀхэри) цӀыхум дежкӀэ "пщальэ" хьур кызпкъырыкӀыу, ар зи щӀыкӀэрэ зи хабзэу щыт цӀыхур зэрылътэращ

"пщы" псальэр. Ар щыхьукли, "пщы" псальэр административ хиерархием хуэлуа закьуэу щыткьыми, ар гьашлэр зэрызеклуэ дэтхэнэ зы луэхугьуэм пщальэ хуэхьу цыхур зэрылгытэ псальэрщ.

Адыгэ зэхэтыклэ системэр абы и бзэм хэхьарэ дэтхэнэ и зы щыплэми кьыхэхц хьуа "пщы системэ"рщи, нытлэ, мы ильабжьэклэ "пщы" псальэр адыгэбзэм зэрыхэтрэ Адыгэм зэрызырихьэу щыта щыклэхэми мащлэу я гугьу щытщыжынщ.

Япэрауэ, дэтхэнэ зы цыхур щхьэж зы нэрыбгэу зэрылгытэрэ абы флэхьус зэрах щыклэр ар пщыплэ иту зэрылгытэклэрэщ: «флэхьус апщий; гуп махуэ апщий; гьуэгу махуэ апщий; бэ ухьу (бэухьу) апщий, бэв ухьу апщий;... – упсэу апщий».

"Апщий" псальэр зэрыухуа макьхэмклэрэ зэпкьырыпхмэ, кьызэрыхьуарэ и блэклаклэрэ (а) "пщы"плэ ит (и) -иту щыт (ий)- мыхьэнэ зилэ псальэу зэрыщытыр гурылуэгьуэщ. Мыпхуэдэщ "пщы системэ"м дэтхэнэ и зы нэрыбгэр зэрылгытэ щыклэри, -и щлэныгьэрэ и класыр дауи щырет-, Адыгэм дэтхэнэ зы нэрыбгэр зэрылгытэр ар пщыплэ зэритклэрэщ. Адыгэм мы и "пщы системэ"р дэтхэнэ и зы унагьуэрэ жылагьуэм дежкли зэхуэдэщ; ар Адыгэм и зэхэтыклэрэ и псэуклэ системэрщи, ар дэтхэнэ зы цыху гуп кьуэцлми, унагьуэ кьуэцлми кьыщекьуэжкьырщ. Дэтхэнэ зы Адыгэ унагьуэми кьыщекьуэжкьыр "пщы системэ"у зэрыщытым зэрэзэгьклэ, дэтхэнэ зы унагьуэр и кьуэцклэ "пщы унагьуэ" пэлыгьтэрэ "пщы унагьуэплэ" зэритклэрэщ зэрылгытэри, а унагьуэм кьыхьа нысэм дежклэ (а нысэр кьызхэкла унагьуэр дауи щырет) унагьуэ нэхьыжьыр унагьуэм и щапхьэрэ пщальэу "пщы"щ; абы и кьуэхэмрэ и пхьухэр "пщыкьуэ"рэ "пщыпхьу"щ; пщым и щхьэусыгьуэри "гуащэ"щ.

– Мыбдежым "пщы" псальэр "гуащэ" псальэм елгытауэ мы системэр зэлыта псальэу зэрыщытыр гулытапхьэщи, мыр икли патриартал псэуклэми елгытагьэнщ; ауэ, мы псальэхэр бзэм зэрыхэлэжьыхь щыклэклэ мы зэрызэщхьэщыкьыр нэхьыбэу абыхэм я мыхьэнэращ зытеухуар, икли мыри ахэр "хьу"гьэрэ "бзы"гьэу зэрызэщхьэщыкьиращ зэлытар: "пщы" псальэр "хьугьуэрэ щылэгьуэ зекьуэклэ"м теухуауэ "пщальэ" мыхьэнэ зилэрщ; "гуащэ" псальэри щылэгьуэу "зэрыхьун хьуа"уэ "итыгьуэ" зыгьуэтарэ зилэуи щытыр зэрылгытэ псальэу "цент" хуэдэ мыхьэнэ зилэрщ.

Дэтхэнэ зы нэрыбгэр зэрылгытэ щыклэм кьыщлэддза "пщы системэ"р дэтхэнэ зы унагьуэ кьуэцлми щызэрызекьуэр жытлащи, кьуажэрэ жылэми, зэрылэпкьыу Адыгэ псоми кьыщекьуэжкьыр зэхуэдэу "пщы системэ"щ. Аращи, кьуажэр зыхуарэ кьызтехьукла унагьуэр е абы пщальэ хуэхьуа

унагъуэр "пщы унагъуэ"рщи, мы унагъуэм и нэхъыжьрагъэнщ икли къуажэм и нэхъ шапхъаплэ итрэ пщальэ хъун хуейуэ лъытапхъэри, ари "къуажэм и пщы"рщ, "къуэжэпщ"ырщ. Мыпхуэдэ зы унагъуэу щытрэ зы жылагъуэм дежкли шапхъаплэ итрэ пщальэу ялъыгъэри а жылагъуэм и "пщы"уэщ зэрылъыгъэри. Мыпхуэдэурэ Адыгэ псом дежклэ шапхъэрэ пщальэу ялъыгъэри Адыгэ псом я "пщы"рщ.

Мы къэтлугъэхэм кызырэхэщ ауэ мыбдежым аргуэру кыыхэгъэщыпхъэщ зи гугъу тцлы "пщы системэ"р дэтхэнэ зы класым теухуауэ зэхуэдэу зэрылажъэу щытар. Аращи, дэтхэнэ зы класым щышуи щырет (пщы унагъуэ е пщылл унагъуэу щырет, е нэгъуэщл клас унагъуэу щырет; икли, зы унагъуэр хуэщларэ бейуэ е зыхуэныкбурэ тхъэмыщклэ унагъуэу щырет), дэтхэнэ зы Адыгэ унагъуэм цыху зэхушытыклэрэ зэхэтыклэу кыщеклэжыр - нэгъуэщл зы лъэпкъым щыумылъэгъуэфын щыклэу- зэхуэдэрэ зы хабзэм тету зэрыщытар гурылуэгъуэщ.

"Пщы системэ"р мыпхуэдэщи, "пщы" псалъэр адыгэбзэм кыгъэщлэ зы псалъэу щытми, ар Адыгэ нэрыбгэр зэрылъыгъэмрэ, зы Адыгэ гупым пашэ хуэхъур икли абы пщальэ хуэхъууи зылыгъэ псалъэрщ "пщы"р. Ауэ икли, ар Адыгэ закбурэм хуэлуа псалъэу лъытапхъэжым: ар зы цыхугъэ системэуи лъытапхъэрщ.

Аращи, мы системэм дежклэ, дэтхэнэ зы нэрыбгэр щхъэжу зэрылъытапхъэр "цыху пщальэ"у зы "пщы"уэ зэрыщытым хуэдэжу, дэтхэнэ зы гупым пщальэ хуэхъу цыхури "пщы"уэщ зэрылъытапхъэр. Икли, нэрыбгэр пщальэ зыхуэхъу мы гупыр сыт гупуи щырет, луэхур зэхъуэжкыым: мы гупым хиубыдэ бжыгъэр цыхуитлуи щырет, абы хиубыдэ цыху бжыгъэр куэдыщэуи щырет, зэмыллуужыгъуэрэ зэхуэмыдэ цыхур зыхэзыубыдэ гупышхуэуи щырет, е - нэхъри едгъэлейуэ жытлэмэ- дунейпсо цыхур зыхиубыдэуи щырет, Адыгэм и еплъыклэрэ и щлэныр "пщы системэ"ращ зыхэтри, мы зи гугъу тцлэ дэтхэнэ зы гупым шапхъэрэ пщальэу ялъыгъэрэ яхуэхъур адыгэбзэклэ зэрылъытапхъэращ "пщы" псалъэр. Нытлэ, зи гугъу тцлы "пщы системэ"м дежклэ, щхъэж зы нэрыбгэр (ар езыр щхъэжу зи пщальэжщ) зэрылъытапхъэри, дэтхэнэ зы цыху гупым пщальэ хуэхъу нэрыбгэри зэрылъытапхъэр "пщы"уэщ.

Мыбы нэгъунэ зи гугъу тцлэхэм кыхэщыр административ лъэныкбурэ хуэдэу кыпщыхъуми, "пщы системэ" жыхуэтлэр административ луэхугъуэ закбурэм теухуарэ хуэлуауэ зэрыщымытыр гурылуэгъуэнщ: дэтхэнэ зы луэхугъуэм теухуауэ шапхъэрэ пщальэу лъытапхъэр а луэхугъуэм теухуауэ "пщы"уэ лъытапхъэщ. Мыр флэщхъуныгъэхэм теухуащи, кызытехъулар флэщхъуныгъэ луэхугъуэу щыт унэгъуэщлэ гуэрхэр зэрылъыта псалъэхэм я

зэпкырыувэклэрэ я мыхьэнэхэми мыр кыхошыр. Араши, Адыгэм дэтхэнэ и зы лүэхугьуэрэ и хабзэ лэужыгьуэхэми шызоклүэр "пшы системэ"ри, ар зы лүэхугьуэм теухуауэ зэ щхьэ кьеклүэкл зэлытэныгьуэрэ зэгьэпшэныгьуэми кыхошыр. Мыбы теухуа зы шапхьэщ хьуэхьу нэхьыфлхэр кызпкырыкыр хьуэхьуклэ цыхухэм я шапхьэрэ пщальэу зэралытэри, икли хьуэхьу зэпеуэм нэхьыфыу хахыр "хьуэхьупш"у зэрылыгьтэу зэрыштытари гурылуэгьуэщ.

Мы кьэтлүэтахэм "пшы"м теухуауэ япэрэи ди лэжыгьгэхэм шыжытлауэ шытар дигу кьегьэклыжри, нытлэ мыбдежым "пшы"м теухуауэ мыри пытшэжынш: дэтхэнэ зы лэныкьуэклэ цыху пщальэу лытапхьэ "пшы"м иплэр цыхум дэтхэнэ и зы лүэхугьуэрэ пльыфэм (дэтхэнэ зыр щхьэжу, е псори зэхиубыдэу) теухуа "Гаус кьауншэ"м и "медиан"рауэ жылэпхьэщ.

Мы кьэтлүэтахэм гурылуэгьуэ кьытхуащл зы системэрщ "пшы системэ" жыхуэтлэри, "пшы" псалыэми гурылуэгьуэ кьызэрытхуищлыу, пщальагьэрэ шапхьагьэм теухуа цыху зэхэтыклэрэ псэуклэ зы системэу зэрыштытар гурылуэгьуэнш. Араши, зауэрэ бийр куэд зэрыхьум дэщыгьуу хуэм хуэмурэ зэхьуэклыу щлэзыдза мы "пшы системэ"р -нэхь лупшыуи- уэркь класыр кыхэхьэу уэркьизацэ хьууэ зэрыщлидзэклэрэ зэрызэхьуэклари гурылуэгьуэнш.

Адыгэм мы и блэклар мыпхуэдэу зэрызэхьуэклэм кьызэрыхэккли, нобэ администрив лэужыгьуэу тетыгьуэрэ тепшгьуэу кьыдгурылуэ хьуауэ шыт щхьэ, -зэрыжалэу- цыхум зы "дыщэ лээхьэнэ" илауэ лытапхьэмэ, Адыгэм и "дыщэ лээхьэнэ"ри – е/икли, мы "дыщэ лээхьэнэ"м кьыщеклүэкла и псэуклэрэ зэхэтыклари- "пшы системэ"у шытауэ лытапхьэщ.

Нытлэ, цыхугьэм мыпхуэдэ зы "дыщэ лээхьэнэ" илауэ шытамэ, мыр икли дэтхэнэ зы шылар и шылэгьуэрэ шылэклэклэ зылытэрэ гурылуэгьуэ зэрыхьу зы лээхьэнэу шытарэ, икли щхьэжу дэтхэнэ зы шылэм – езы цыхум дэтхэнэ и зы нэрыбгэми- пшлэ илэу шылыгьтэу шыта зы системэ кьыщеклүэклыу шытагьэнши, мыпхуэдэ логиери зы макьыбзэм зэрытеухуари гурылуэгьуэнш. Арагьэнши, цыхугьэм зы "дыщэ лээхьэнэ" илауэ шытамэ, мыр псэлэбзэр иджыри макьыбзэу шышытарэ, макьыбзэм мы и логиери цыху зэхэтыклэрэ хабзэм льябжьэ хуэхьуу шышыта зы зэманьгьуэрауэ жылэпхьэнш. Дауи, псэлэбзэхэм мы я лэжьэклэрэ логиер зэрызэхьуэклэрэ макьыбзэ льябжьэр зэрафлэклүэдклэрэ ар зи льябжьэ цыху логиери – цыху псэуклэрэ зэхэтыклэ логиери- зэрызэхьуэклэрэ "дыщэ лээхьэнэ"м кьыклауэ жылэпхьэщ цыхугьэр. Зы цыхугьэ системэрэ логиер хуэм хуэмурэ зыфлэклүэда цыхум -лэпкьхэм- мы я псэукларэ зэхэтыклэм иплэклэ хуэм хуэмурэ зауэрэ зэрызэхьэ зэхэтыклэр зэрыуверэ

зэрыбагыуэми кIуэ пэтрэ Адыгэми хуэм хуэмурэ и "пщы системэ"ри зырихьуэкIуэ щидзагъэнти, ар зэрызэхьуэкла щыкIэри ипэклэ -кIэщIуэ кьэтIуэтами- гурылуэгъуэ кьытхуэхьуагъэнщ.

*

"Пщы системэ"м социал хиерархиеу административ класхэри кьызэригъэщIыгур гурылуэгъуэнти, нытIэ, "уэркь" класыр иужькIэ кьызэрыхэхьам зэрэзэгькIэ, "пщы системэ"у Адыгэ зэхэтыкIэм кьигъэщIа класхэр "уэркь" класыр щыхэпхьжым деж кьанэ класхэрауэ жылэпхьэщ. Ауэ икIи гурылуэгъуэнщ "уэркь" класыр лъэпкьым кьигъэщIа класхэм кьыхэхьа нэужь, "уэркь" класым елытауэ адрей класхэри зэрылгытэжар гурылуэгъуэтщ. НытIэ, "уэркьизацэ" мыхьу ипэ "пщы системэ"м теухуа социал ксасхэр административ лэужьыгъуэу мыпхуэдэу класификацэ щIыпхьэнщ: «пщыхэр, пщым пыщларэ хуэлажьэхэр; зи щхьэм хуэлэжьэжхэр».

Аращи, "пщы"м нэмыщI, дэтхэнэ зы пщыгъуэм хиубыдэ цIыхур пщым елытауэ "пщым пыщларэ хуэлажьэ"рэ "пщым пымыщларэ хуэмылажьэ"у тIууэ зэщхьэщыгъэкIыпхьэщ. Пщым хуэлэжьэн зи кьалэн класыр пщыр зезыхьэрэ зыхьумэу пщы дэлэпыкьуэгъуу щытаращ; мы пщыгъуэм хиубыдэ щхьэ, пщым теухуа мыпхуэдэ пщэрылгырэ кьалэн зимыIэри щхьэхуэу зы класу лъытапхьэщ.

Адыгэ системэр "пщы системэ"рщи, мы системэм нэхьыщхьэу зы пщымрэ абы кьыкIэлъыкIуэ пщыхэри хэтщ; нытIэ, административ лъэныкьуэклэ "пщы"хэми зы хиерархие зыхуалэщ. Дэтхэнэ зы унагъуэри зы пщыгъуэщ, ауэ административ системэу класыр кьыздыщцежьэр кьуажэращ, - хьэблэращ. Аращи, административ лэужьыгъуэу мы "пщы системэ"р кьуэжэпщым кьыщыщIидзэрэ жылагъуэ пщыри зыхэлгытэу, лъэпкь псом я пщым щихуыу зы хиерархие зилэу зы клас системэрщ. НытIэ, кьуажэм кьыщыщIидзэу дэтхэнэ зы пщыгъуэм теухуауэ лъытапхьэщ мы жытIэхэри, "пщы"мрэ дэтхэнэ зы пщым хуэлажьэхэр зыхэзыубыдэ зы системэрщ. Пщым хуэлажьэхэри адыгэбзэм зэрилгытапхьэр пщылIуэ зэрыщытынури гурылуэгъуэнщи, нытIэ, административ лэужьыгъуэу "пщы системэ"р я зэхуакум хиерархие зыдэлъ пыщхэмрэ, дэтхэнэ зы пщым хуэлажьэу щыт пщылIхэр зыхэзыубыдэ зы системэрщ.

Мы зэрыжытIауэ, кьуэжэпщым деж кьыщIидзэу зэрызэпха хиерархие зыхуалэ зацIэу докIуеир пщыуэ лъытэхэри, я зэхуакум мыпхуэдэ зы хиерархие зыдэлъ пщыхэм я нэхьыщхьэ дыдэри лъэпкь псом я пщыращ;

ар икйи "пщыхэм я пщы"уэ, "пщыхэм я пщыжъ – я пщыж"у е "пщышхуэ"уш зэрылътэр.

"Уэркъ" класыр кыыхэмыхэ ипэ, Адыгэм илауэ щыта класхэр административ лъэныкъуэклэ зэрылътэуэ щыта щыклэхэр адыгэбзэм хэт псалъэхэмклэ гурылуэгъуэ кызыэрытхуэхур мыпхуэдэу лытапхъэщ. Аращи, пщы дэлэпыкъуэгъуу пщым хуэлажъэрэ пщыр зезыхъуэ зыхъумэ класыр адыгэбзэм "пщыл" псалъэмклэ зэрилътэпхъэнур гурылуэгъуэнщ. Зы пщыгъуэ системэм пщым хуэлэжъэн пщэрылърэ къалэн зимылэу езым я щхъэм хуэлэжъэжу хэтхэри зы класу адыгэбзэм "лхукъуэл" псалъэмклэ зэрилътэпхъэнур гурылуэгъуэнщ.

Мы псалътым щыцу "пщыл" псалъэм кыкыр гурылуэгъуашъщи, административ лъэныкъуэклэ "пщы системэ"р зэрызеклуэр зэлыта класращ ар. Аращи, зы Адыгэ жылагъуэрэ пщыгъуэм и системэр ("пщы системэ"р) административыгъуэ зэрызеклуэ щыклэр "пщы"мрэ "пщыл"ым теухуауэщ. "Пщы" класымрэ "пщыл" класыр "пщы системэ"м и администарив лэужыгъуэу и лыхытырщ. Нэгъуэщыу жыплэмэ, зы пщыгъуэм кыщеклуэкл администрацэр "пщы"мрэ "пщыл" класклэрэщ зэрызэпкырыуварэ организэ зэрыхуар.

Мы жытлахэм кызыэрыхэщщи, "лхукъуэл"ыр административ къалэн зимылэрщи, ар "пщы"рэ "пщыл"клэрэ ухауа мы административ организацэм хэмыт социал лъэныкъуэрэ лыхэрщ. Лъэпкъым теухуа луэхугъуэ гуэрхэмрэ хэку хъумэным теухуауэ зы пщыгъуэм хиубыдэ дэтхэнэ зы цыхум пщэрылърэ гуэрхэр зэрилэнур гурылуэгъуэнщи, мыпхуэдэ пщэрылърэщ "лхукъуэл" класыр мы организацэм щыхэхъэнур. Мыпхуэдэ мыхъумэ, лхукъуэлърэ пщы системэм химыубыдэрщи, "пщы системэ"р пщымрэ пыщылым теухуауэ зеклуэ административ системэрщ.

*

Итланэ, "пщы"рэ "пщыл" псалъэхэм я мыхъэнэр гурылуэгъуэщи, "лхукъуэл" псалъэм и мыхъэнэми деплынщ. Мы псалъэр занщлэу "къэзылхум и къуэ (е кытехукл) лы"уэ зэпкырыхыпхъэщи, "лхукъуэл" жыхуалэр къэзылхуарэ кызхэклэм нэмыщым емыпха нэрыбгэр зэрылътэрщ. "Лхукъуэл" псалъэр нэхэри гурылуэгъуэ зэрыхъунум теухуауэ пыщапхъэмэ, ар "кызхэхуклрэ кыздыщальхур зи псэуплэ лы" жыхуилэрщ; "зыщыпсэур зи къэхуплэу зыми емыпха лы"уэ еджапхъэ псалъэрщ "лхукъуэл"ри, мыпхуэдэ и еджэкклэ ар алыджыбзэм и "отоктон" псалъэм хуэдэ мыхъэнэ зилэ адыгэбзэ псалъэуи лытапхъэщ.

"Уэркь" класыр кыхэмыхэ ипэ Адыгэ зэхэтыклэм теухуа псалъэхэр мы ипэклэ зи гугъу тцлахэм кышынэжымы, мыпхэдэ зы псалъэри "лэкьюэлэш" псалъэращ. Ар икли, зы клас нэхэрэ пщлэрэ титрым теухуа псалъэу шытауи лытапхэщ. Мы псалъэрэ зи блэklar жыжьэу шытрэ, зэманьгьуэрэ гьуэгуанэ кыхь кьэзыгьуэгурыкьлау –лакьуэрэ унагьуэ-зэрылгытэ псалъэу зэрышытагьэнур псалъэ мыхьэнэмклэ гурылуэгьуэнщ. Зэрыгурылуэгьуэу, "лакьуэ" псалъэрэ цыхурэ и унагьуэм теухуауэ блэкла зилэр зэрылгытэ псалъэрщи, икли мы и блэklarэ и лакьуэклэрэщ зы унагьуэми "унэгьуэцлэ"и зэригьуэтыр. Адыгэбзэм "унэгьуэцлэ"р икли "лэкьуацлэ"уи шызырэзекьлэр гурылуэгьуэщ. Нытлэ, зы лакьуэм кышцлэхуарэ зи лакьуэ кьэжьаплэр жыжьэ зэманьгьуэу шытыр зэрылгытэу, лакьуэклэ традиционалу шытыр зэрылгытэ псалъэрщ "лэкьюэлэш"ыр.

Аращи, лакьуэм лакьуэ кызырэтехьукьыжу блэклагьэшхуэ зилэ унагьуэр зэрылгытэ псалъэрщ "лэкьюэлэш"ыр. Ауэ икли, зи блэklar жыжьэм кьуэрэ, зи нэгуми куэд щлэklarэ кьэзыгьуэгурыкьлар "лакьуэ лъэщ"уи зэрылгытапхэр гурылуэгьуэнщи, мы "лэкьюэлэщ"ымрэ "лэкьюэлэш"ыр зэхуэдэ луэхугьуэр зэщхьэщыкьл еплыкьлэ зэрылгытэ псалъэхэрщ. Нытлэ, и нэгу щлэklar куэдрэ кьыгьуэгурыкьлар жыжьэу шытыр зэрылгытапхэ "лакьуэ лъэщ" е "лэкьюэлэщ"ыр "лакьуэ" лъэныкьуэклэ кьэлэуэтапхэмэ, блэклагьэшхуэ зэрилэклэрэ лакьуэу зи ллар (зи лла лакьуэр) куэду шыт унагьуэр зэрылгытапхэр "лэкьюэлэш" псалъэмкьлэщ. Кьлэщыу жыплэмэ, унагьуэрэ лакьуэклэ "Адыгэ лъэпкьыж"у лытапхэхэр кызырэлу псалъэрщ ари, ар щхьэж зы клас нэхэрэ дэтхэнэ зы класми шырещ, -кьилэжбарэ и щлеинми елытауэ- мыпхуэдэ блэкла зилэ лакьуэр зэрылгытэ псалъэрщ "лэкьюэлэш"ыр.

Мы псалъэхэми кызырэхэщщи, ипэклэ зи гугъу тцла дэтхэнэ зы класым хиубыдэ дэтхэнэ зы унэгьуэцлэм блэклагьэшхуэ илэу шытмэ, ахэри зэрылгытэфыну зы псалъэрщ "лэкьюэлэш"ыр. Блэклагьэшхуэ зилэу "лэкьюэлэш"у лытэфыну зы унэгьуэцлэр зы "пщы унагьуэ"уи шытыфынщ, "пщылл унагьуэ"уи шытыфынщ, икли "лэхукьуэлл унагьуэ"уи шытыфынщ; икли, администрацэу шымыту, лэзагьэрэ лэцлагьэм е флэщхьуныгьэм теухуа унагьуэхэри ардыдэу "лэкьюэлэш"уи лытэфынщ. Ауэ, мы класхэм шыщу "лэкьюэлэш"у лытпхэр а класым хэлэтыклауэ зы пщлэ зилэу зэрылгытэнурт гурылуэгьуэнщ.

Мы зэрыжытлауэщи, мыпхуэдэу дэтхэнэ зы класым шыщ зы унагьуэрэ унэгьуэцлэм блэклагьэшхуэ щилэм деж, ар "лэкьюэлэш"у зэрылгытапхэр гурылуэгьуэщ, ауэ мыпхуэдэхэр икли нэхьыбэу дэтхэнэ зы луэхугьуэми

теухуауэ шапхьэрэ пщалгэ зилэу кьэгьуэгурыкьлэу унагьуэхэрауэ зэрыщытынури гурылуэгьуэнц. Нэгьуэщылу жыплэмэ, Адыгэ зэхэтыклэрэ хабзэм теухуауэ дэтхэнэ зы лъэныкьуэклэ – лэщлагьэрэ лэзагьэ щлэину е флэщхьуныгьэ лъэныкьуэклэ- шапхьэрэ пщалгэу зэрыщытклэрэ пщыуэ лыта унагьуэхэрауэ зэрыщытынури гурылуэгьуэнц "лэкьуэллэш"у лытапхьэхэр.

Дауи, иужьклэ – нэхьыбэуи "уэркь" клас нэужьым- "лэкьуэллэш"ыр дэтхэнэ зы класми щырещ, хуэщла зы унагьуэу зэрыщытым кьыззрыхэкьклэ - "лэкьуэллэш" псалгэм и мыхьэнэм хуэмыфэшапхьэми-, унагьуэ гуэрхэр "лэкьуэллэш"у зэрылгытари гурылуэгьуэнц. Араши, "уэжь" клас нэужьым "лэкьуэллэш"ри щхьэж зы класу (икли зы административ класу) пщы пэлытэрэ пщыпхьэу егьуанэрэи увыплэ зилэ нэхьыщхьэ класу лытащ.

*

Адыгэ зэхэтыклэм иужьклэ игьуэта щыклэм елытащи, мы зи гугьу тщлэхэр нэхьыбэу административ еплыкьлэм теухуауэ зэрылгытэ хьуари гурылуэгьуэщ. Ауэ, административ луэхугьуэ зыхэмылгу Адыгэ зэхэтыклэм кьигьэщла класхэр зэрыщылам ипэкли щыгьуазэ дыхуэхьуащи, мыхэр икли зэманьгьуэу нэхь жыжьэуи лытапхьэнц. Нытлэ, мыбдежым мыпхэдэ класхэми я гугьу тщлынц. Икли гурылуэгьуэнци, класификацэу зэпкьырыува цыху зэхэтыклэм сыт хуэдэ луэхугьуэ кьышекьлэуэклими, дэтхэнэ зы луэхугьуэ лэнаглэр кьезыгьэкьуэкл цыхурэ унагьуэр мы луэхугьуэм теухуауэ зы класу лытагьэнущ.

Иужь зэманьгьуэхэм административ луэхугьуэр ипэ зэрищам папщлэрагьэнци, административрэ милитер класхэм нэмыщып кьлэу пэтрэ хэгьуащэу зэрыщылдзари гурылуэгьуэнц. Мыпхуэдэщ уд, мэгу, тхьэгурмагьуэ, флэщхьуныгьэ лэужьыгьуэ кьалэнрэ пщэрылгэ зилауэ щыта унагьуэхэмрэ, икли лэщлагьэрэ лэзагьэ зилэу щыта унагьуэхэр.

Ауэ, иужьклэ "уэркь" класыр кьыззрыхэхьэм кьигьэхьуауэ зи гугьу тщы зэхьуэжыныгьэм кьыззрыхэкьклэ, Адыгэ социал класификацэр административ лъэныкьуэклэ зэрылгытэжар гурылуэгьуэщ. Мыпхуэдэу щытми, унагьуэхэр зэрылгытэу щыта псалгэхэм (унэгьуэцлэхэм) я мыхьэнэрэ зэпкьырыувэклэм гурылуэгьуэ кьытхуащылу жылэпхьэщ а унагьуэхэм зы зэманьгьуэм ягьэзащлэу щыта луэхугьуэхэр, икли ахэр мыпхуэдэ щыкьлэклэ зы социал класу зэрыщытагьэнур.

Пэсэрэи Адыгэм и псэуклэрэ зэхэтыклэм теухуа "флэщхьуныгьэ"рэ "уд, мэгу, тхьэгурмагьуэ" хуэдэ кьалэнхэр зилауэ щыта унагьуэхэр я унэгьуэцлэхэм кьыбгурагьалуэри, Адыгэ зэхэтыклэм и зы социал класу

щытауэ лытапхээ мыпхэдэ унэгъуэцлэхэм теухуа щапхэхэу лытапхээш мыхэр: «гъубж, гъубжокъуэ; тхьэгущокъуэ; тхьэггэлэдж, тхьэлыджокъуэ».

Иужьрей зэманьгъуэхэм Адыгэ псэуклэрэ зэхэтыклэм административ лүэхугъуэхэр нэхь лытарэ ипэ зэрищам зэрэзэгъклэрэ, дэтхэнэ зы унагъуэр мыпхуэдэ административ еплъыклэклэ класификацэ зэрыщыжам папщлэ, мы зи гугъу тщлы лүэхугъуэхэр зи пщэрылыу щыта унагъуэхэри адрей дэтхэнэ зы класым щыщу (пщы, уэркъ, лъхукъуэлл, пщылл) лыгтэжаш. Ар щыхъуки, ипэклэ зи гугъу тщла унэгъуэцлэхэм къыхэш къалэнрэ пщэрылхэри зэрымылыгтэжрэ зэрымыгъээщлэжклэрэ хэгъуэшэжу щидзащ. Икли, административ еплъыклэр ипэ зэрищклэрэ мы зи гугъу тщла къалэнрэ пщэрылхэр зилауэ щыта унагъуэхэр щхьэж класуи мылыгтэж щыхъум щыгъуэ, ахэри нэхьыбэу лъхукъуэлл класым зэрыхэбжэжыпхэнури гурылуэгъуэнщ. Ауэ икли, мыпхуэдэ щлэнрэ лэзагъэ зилэ гуэрхэр пщыми зэрызыхуришэллэжынури гурылуэгъуэнщи, пщым хуэпэгъуэнгъурэ и дэлэпыкъуэгъу мы унагъэхэри зэрыигъуэу "пщылл" класым щыщу зэрылыгтэжыпхэнури гурылуэгъуэнщ.

Мы пэсэрей флэщхуныгъэхэм къыщымынэу, ари лъабжэ зэрыхухуэрагэнщи, зы зэманьгъуэм Адыгэм кристан диныр зэрихэу щыщидзэм, абы теухуа пщэрылхэр зилэ хуа унагъуэхэри щхьэж класхэу зэрылытапхэнури гурылуэгъуэнщ. Мы класхэри абыхэм я унэгъуэцлэхэм къахощыжри, мыпхуэдэщ "щоджэн, къардэн" зи цлэ унагъуэхэр. Адыгэм кристан диныр зэримыхэу зэрыщидзэжарэ иужькли ислам диныр къызэрищтам папщлэ, мы зи гугъу тщла унагъуэхэм мы я къалэныр ямыгъээщлэж хуами, я унэгъуэцлэхэр зэхуэклакъым икли хэгъуэшэжакъым.

Ауэ гъэщлэгъуэныр араши, ислам диныр къэзыщтарэ абы теухуа тхьэлъэлухэр зыгъэзащлэ Адыгэм мы и дин къалэнхэр щигъэзащлэм щыгъуи гъуазэу илыгтэу нобэ къэсыху кристан дин къалэн зилэу щыта унагъуэхэм щыщхэрауэ зэрыщытым гу лыботэр! Ноби мыпхуэдэ лъагъуэхэм ухуэзэфыну къыщлэклынщ модернизэ мыхъуарэ Адыгэ псэуклэрэ хабзэр щызеклуэ къуажэ гуэрхэм. Араши, и диныр зэрихуэклами, дин лүэху зезыхэ унагъуэм диным теухуа и къалэнрэ пщэрылгыр – икли унагъуэ класыр- зэрызэмыхуэклым теухуа щапхэхэм урохьэллэр Адыгэ псэуклэм. Мыпхуэдэ щапхэхэши, зы къардэн унагъуэм – мы зытехьа ислам диным къалэнрэ пщэрылгыр щимылэжрэ къытемыхуэжми- ислам диным теухуа къалэнхэри зыдэс къуажэм нэхьыбэу зыгъэзащлэхэр къардэнхэрауэ зэрыщытым теухуа щапхэхэм

ушырохьэллэр. Нытлэ, мыпхуэдэхэр "традицэ" жыхуалэм теухуа нэхь шапхьэфлхэм ящышуи зэрылгытапхьэр гурылуэгьуэнщ.

Мы кристан дин кьалэн зилэу шытарэ ар я унэгьуэцлэм кьызхэщхэм нэмыщл, пэсэрэй Адыгэ флэщхуныгьэ кьалэн зилэу шыта унагьуэхэм шыщ гуэрхэри лъэпкьым дежклэ мы я кьалэнклэрэ зэрылгытэми ушырихьэллэ шылэщ а зи гугьу тцла Адыгэ кьуажэ пэзуклэхэм. Мыпхуэдэр кристан диным кьигьэщла "кьардэн" кьалэныр –а унэгьуэцлэ зилэр- ислам диным "хьуэжэ"рэ "имам" -эфэнды- кьалэн гьээщлэным елгытауэ "традиционал"ыгьэклэ нэхь куурэ жьыуэ зэрылгытапхьэри гурылуэгьуэщ.

Адыгэ пэзуклэрэ зэхэтыклэм теухуауэ мыпхуэдэхэр ноби социологие кьэхутэныгьэ луэхугьуэхуэ кьытпэщытщ; ауэ администрацэ ллэужьыгьуэ класхэм теухуауэ лэжыгьэ гуэрхэр утыку кьихьэми, администрацэ ллэужьыгьуэу шымыт Адыгэ калсхэм теухуа кьэхутэныгьэхэр нобэр кьыздэс Адыгэм хабзэ зэрыхуэмыхьуари -ди зэрыжагьуэу- мыбдежым кьыщыхэдгьэщынщ.

*

Зы лъэпкьым кьимыгьэщларэ хэмыт зы класыр абы зэрыхэбгьэувэну щыклэри нэгьуэщл класхэм кьызэрыхэхынуклэрэгьэнщи, "уэркь" класыр иухуэн хуей шыхьум пщы Беслээн ищлари мырагьэнщ: зэуаклуэ хьуфыну цыхухэр адреи класхэм кьахихаш.

Аращи, псом нэхьапэ мы луэхум кьыхэхьэну цыхум езыр зэуаклуэ хьуну хуеинут; зэуаклуэ хьун зыхуей цыхури япэрауэ зэуэфыну цыху хьун хуейт; итланэ, ар пщыр флыуэ зылабгьурэ абы папщлэ кьимыклуэту зэуэну цыхурат; лъэпкьэрэ хэкур псэемыблэжу зэрихьумэнклэ узышыгугьуну цыху хьун хуейт. Мыпхуэдэхэм теухуауэ нэхьыби кьышыщапхьэщ, ауэ мы луэхугьуэм нэгьуэнэ пщым хуэлажьэрэ пщыр хьумэн кьалэн зилэ "пщыл"хэм мыпхуэдэ цыхухэр нэхьыбэу кьахэклыфыну зэрыщытри гурылуэгьуэнщ. Мыбыхэм нэмыщл, лэжьэн зи мыгуапэрэ лэжыгьэкли зыхуримыкьуу икли зауэ-банэ зыфлэфлрэ ар зи щыклэу щыт цыхухэм уэркьыдзэм зыхезыгьэхын зыхуейуэ нэхьыбэ кьызэрыхэклынури гурылуэгьуэщ. Мы жытлахэр нэхьри гьэбэгьуапхьэщ, ауэ икли Адыгэ щэнрэ хабзэклэ тласхэрэ емызэгь гуэрхэми зэуаклуэ хьуну зыхырагьэхыну зэрыхушцэкьунури пыщапхьэщ.

Дауи, лъэпкьыр хьумэн зи кьалэнрэ лъэпкьым папщлэ зауэм кьимыклуэт мы класыр хэлэтыкла зы класуи лыгтэн хуейти, адреи лъэпкьэрэ кьэралыгьуэхэми кьызэрэклэуэкл щыклэми зэрэзэгьклэрэ "уэркь" класыр пщлэ зилэ зы класуэщ пщы Беслээн-ми зэриухуар.

Ауэ, зэхуэмыдэ класхэм щыщ цыхухэр зыхэзыубыдэу ухауа мы класыр хэлэтыкларэ пщлэ зилэу лытэныр льэпкыым занщлэу зэремызэггыщэнури гурылуэгъуэнщ; икли, зэуэн зи луэхугъуэ зы класыр щыбъухуэм деж, адреи класхэр а зэрыщытам хуэдэу кызырэзытэмынэжынури гурылуэгъуэнщ. Мыбы нэмыщл, мыпхуэдэ щыккэклэ а льэпкыыр зытет псэуклэрэ зэхэтыкларэ икли и социал класхэр зэрызэхъуэкыфынури гурылуэгъуэнщ; социал клас гуэрхэри клуэ пэтрэ зэрыхэгъуэщэжынури гурылуэгъуэнщ.

Аращи, "уэркъ"ыр зы класу кыыхэмыхэ ипэ Адыгэ псэуклэрэ зэхэтыклэм кыигъэщла клас гуэрхэр адыгэбзэм лупщыу кыыхошу лытапхъэми, уэркъ клас нэужьым клас гуэрхэр иплэ зэриклэрэ зэрыхэгъуэщэжари гурылуэгъуэщ; икли, мыпхуэдэхэм ноби я кыуэпсхэм кыдагэлыагъуэхэм теухуаш ипэклэ кыщытлуэтахэр.

Мы жытлахэми кызырэыхэщыи, "уэркъ" класыр кэккыа нэужь, льэпкыым и зэхэтыклэ класхэр "уэркъ" еплыккэ льэныкыуэклэ реорганизацэ зэрыхуар гурылуэгъуэщ. Аращи, "уэркъ"ыр кызырэыкыуам и щхъэусыгъуэр льэпкыым зыхъумэжынрэ бийм зэрыпэщлэтын луэхугъуэрти, административрэ милитер еплыккэр нэхъапэу зэрылытэклэрэ, Адыгэ зэхэтыклэм кыигъэщлауэ ипэклэ зи гугъу тцла класхэм щыщ гуэрхэр (пп: флэщхуныгъэ клас) нэмыплрэ мылытэж хъуаш; клас гуэрхэр (пщыл) дэхуэхаш, класыщлэ гуэрхэр (лэкъуэллэш: уэркъышхуэ) утыку кыыхъаш. Ккэщыу жыплэмэ, класу хъуар уэркъызацэ зэрыхуэклэрэ еплыккэщлэклэ лытэжаш.

Мы псалъэхэм гурылуэгъуэ кызырэащыи, "пщы системэ"р реорганизацэ ищлауэ лытапхъэщ мы системэм иужьккэ кыыхэхъа "уэркъ" класым. Нэхъри ухэлэбэмэ, "уэркъ" класыр кыыхэхъа нэужь, системэр "уэркъызацэ" зэрыхуэклэрэ, "пщы системэ"р "уэркъ системэ"у зэхуэклауи жылэпхъэщ. Нытлэ, мыпхуэдэ зэхуэкыныгъэшхуэм цыхум кыдеккыуэщы щыт хабзэрэ еплыккэми зэхуэкыныгъэ зэрыхищлэнур гурылуэгъуэнщ. Мыпхуэдэхэр хэлэжыыхуэ зэрыщлэдзэм льэпкыыр зэрыщыту плейтлей зэрищынури гурылуэгъуэнщ. Икли, мыпхуэдэу кэхъухэрагъэнщ "уэркъ" класыр мы системэм кыыхэзылыхъа пщыр льэпкыым емызэггыжу мы щынальгэм иккын хуей щлэхуагъари.

"Уэркъ" системэр кыыхуэккыа нэужьым Къэбэрдей Адыгэм и "пщы системэ"р реформацэм зэрыхуэккыуэр гурылуэгъуэщыи, Къэбэрдей Адыгэм и зэхэтыккэу кыдеккыуэщы щыт социал класхэмрэ мыбыхэм теухуа хабзэхэр зауэрэ зэуаккыуэ еплыккэу "уэркъ" класым елытауэ зэрылытэжари гурылуэгъуэщ. Нытлэ, мыбыхэм теухуа гуэрхэри кыпытщэнщ.

Япэрауэ, "уэркъ" класыр "пщым хуэлажэ зэуаклуэ клас"у зэрыщытыр гурыуэгъуэщи, ари къэзыхъа пщым и цлэклэ "Бесльэней уэркъ"у лыытащ. Мы класыр "Бесльэн уэркъ"у зэрылытам и щхъэусыгъуэ закъуэр ар пщы Бесльэн къызэрихъам папщлэрагъэнкъым; нытлэ, мыпхуэдэу зэрылытам щхъэусыгъуэ хуэхъуар икли класу хъуар мы "уэркъ" клас еплыкклэ (зэуаклуэ еплыкклэ) зэрылытэжараш. Нэгъуэщыгу жыплэмэ, класу хъуар зэуэным хуэгъэпсарэ "уэркъ" класыр центр зэрыхъуклэрэ аргуэру лытэжаш. Нытлэ, зэуэным хуэгъэпса мы реформацэр класыщлэу къэгъэщлэ "уэркъ"ымрэ (Бесльэн уэркъ) "уэркъ" лэужыгъуэу лытэжыну класхэр зыгъэлаплэ зы реформацэрщ.

Льэпкъым папщлэ зэуэн зи пщэрылэрэ къалэну щыт "уэркъ" класыр льэпкъымрэ абы и пщым дежклэ лэаплэу щылытэм деж, абы нэгъунэ лэаплэу зэрылытэклэрэ къэгъуэгурыклуэ класхэри зауэм хуэгъэпсауэ - уэркъизацэ зэрыщлэклэрэ- аргуэру лытэжаш. Япэрауэ, "уэркъ"ыр "пщым хуэлажэ зэуаклуэ"у зэрыщытым зэрэзэгъклэрэ "пщы"р - а зэрыщыту- "пщы"уэ къызэрытенэжыфынур гурыуэгъуээнщ. Ауэ, "пщы"р мыпхуэдэу льэпкъ зэхэтыклэрэ хабзэм теухуа шапхэрэ пщальэу лытэу щытамы, зауэм хуэгъэпса "уэркъ" реформацэм къыхъа еплыкклэ "пщы"ри "тетыгъуэ зилэ пщы"уэ зэрылытэжклэрэ "тепщэ"уи лыыта хъуаш.

Ипэкли къызэрыхъуарэ и мыхъэнэклэ щыгъуазэ дызыхуэхъуауэ щыта "лэкъуэллэш"ри "уэркъизацэ"у зауэм хуэгъэпсауэ мы рефорацэм хиубыдэу, административ пщэрылэрэ къалэн зилэу "уэркъ нэхъыщхъэ клас"у - "уэркъышхуэ"у- лыытащ.

Адыгэм и "пщы системэ"м зэрыхэтклэрэ зы "пщы"плэ итрэ "пщы клас"ым хиубыдэ "къуэжэпщ"ри мы "уэркъизацэ" къеклуэжкым хиубыдэу "уэркъ клас"ым щыщ хъуаш. Аращи, "къуэжэпщ"ыр "уэркъышхуэ"м къыкклэлыклуэрэ "Бесльэн уэркъ"ым ипэ къыхуэ уэркъыплэм ирагъэувэу "дыжыныгъуэ уэркъ"у ялытэжаш. Ауэ, "уэркъ клас"ым щыщы мы лытэжахэр япэклэ зэрылытэу зэрыщыта щыкклэри цлэхъумажым: "уэркъизацэ"м "уэркъ клас"ым щыщы "уэркъышхуэ"у илытар икли "лэкъуэллэш"уи, "уэркъ клас"ым щыщы "дыжыныгъуэ уэркъ"у илытар икли "къуэжэпщ"уи къыралуэу къеклуэжкылащ.

Мы "уэркъизацэ" реформэм нэхъыбэ дыдэу иплытлэ класыр а лэандэрэ пщым хуэлажэрэ пщыр хъумэн зи пщэрылэу къэгъуэгурыклуэ "пщыл" класращи, "уэркъ" класыр системэм къызэрыхэхъа щыкклэр икли мы (пщыл) класым иплэ зэриувэклэрэщ. Аращи, "уэркъ"ыр зи плэ иува мы класыр уэркъизацэм къыриудыхри класхэм я нэхъ лъахъшаплэм иригъэуващ. Ауэ икли, "уэркъ"ым и пщэрылэрэ къалэныр "зауэ" закъуэу

зэрыштытм папшлэ, зи плэ иувауэ жыхуэтлэ "пшыл" класым илауэ шыта адреЙ пшэрылтэрэ кьалэнхэр "уэркь" класым зэримылэр гурылуэгьуэши, "уэркь"ым зытыримыльхьа мы кьалэнхэмклэрэщ пшыллыр а нэхь льяхьшаплэм зэрыригьэува шьыклэри.

Икли, "уэркь системэ"р кьызэрыклуам шхьэусыгьуэрэ льябжьэ хуэхьуар проффесионал дээрэ зэуэлл кьэгьэхьунрати, "зэуэн"ыр зи луэхугьуэ мы класыр льягаплэр зыхуэфашэ зы класу зэрылгытэнурИ гурылуэгьуэнт. Ар шыхьукли, пшы хьумэн кьалэнри тыраха нэужьым "пшыл" класыр зауэм а нэхь пэжыжьэу зэрылгытэклэрэ -зы зауэ системэм теухуауэ- а нэхь дэхуэхыхха зы класу кьышцидзыжаш. Араши, зэуэным хуэгьэпсауэ ухуэ "уэркь системэ"м дежклэ, зэуэн льяныкьуэклэ пшырэ пшыгьуэ хьумэн кьалэн закьуэу илауэ шытари зытырахыжа "пшыл"ым зауэм хуэгьэпса мы системэм зы пшлэ шьщимылэжынур гурылуэгьуэнш. Ныглэ, пшы хьумэн кьалэнрэ пшэрыль зимылэжу адреЙ и кьалэнхэр зыгьэзащлэ зы класу кьызэтенэжа "пшыл"ыр "уэркьыгьэ"м а нэхь хуэпэжыжьэ дэтхэнэ зы луэхугьуэри зытырауэхуэ клас хьужаш. Зауэм зи луэху хэмыльтэрэ зэуэн кьалэн зимылэххэу "уэркь системэ"м и хьэлэзэхьэу кьышцидзыжаш пшыллри, зауэрэ уэркьыгьэм зэрыхуэпэжыжьагьэм елгыта пшлэ льяхьшагьэу абы игьуэтар пшым "мэкьумэшыщлэ, лэхуэ, пшцафлэ, унэлут"у хуигьэзэщлэн защлэр зи кьалэн хьуаш.

Икли, зэуэным хуэгьэпса мы системэм кьыригьэклуэклэ зауэм "гьэр" шашцхэри "пшыл"у зэралгытар гурылуэгьуэши, льяпкь зэхэтыклэм и а нэхь льяхьшаплэ класу шыт "пшыл"ыр икли льяпкьым и бийуэ шыт хамэу гьэр ящлар зыхыхьэ класуи абы атклэ шьымылэжу нэхьри льяхьшаплэ иуващ.

*

"Пшы системэ"м мы и зэхьуэклиныгьэм "уэркь"ым пшэрылгышхуэрэ кьалэнышхуэ хуилгыташ: льяпкьэрэ хэкур хьумэн. Араши, "уэркь"ым и кьалэныр "пшы хьумэн"ри хэтыжу, зэрыштыту льяпкьымрэ хэкур хьумэн луэхугьуэрш. Гулгытапхьэши, "пшыл" класклэрэ гьэзащлэ "пшы хьумэн" кьалэным иплэклэ "хэкурэ льяпкьыр хьумэн" кьалэныр "уэркь" класклэрэ кьэгьэхьуаши, "уэркь" класыр а льяхьэнэм кьэралыгьуэ зилэ льяпкьхэм я социал класхэм хэту шыт хьуа "зэуаклуэ" класхэм (пш: шовалие) хуэдэ -е пэплгытэ хьуну- зы класырш. Икли, мыпхуэдэ системэ зэрыхуэклэрэщ льяпкь кьудми кьэралыгьуэ зэраухуарэ зэралар.

Мы кьэтлуэтахэм кьызэрыхэщци, зауэм хуэгьэпса "уэркь системэ"м нэхьышхьэу зы "тепшэ"рэ зауэм шыгьуи "дзэпш"у зы "пшы" закьуэ илэн

хуейуэ араш зэрилгытари, "кьуэжэпщ"ымрэ -иужьклэ административ лэужьыгьуэу зэрылгытэжкларэ- "лэкьуэллэш"ри "уэркь"у кьыщидзыжащ.

Пщыхэми мыпхуэдэ зэхьуэклыныгыэ кьыхуэзыхьа "уэркь системэ"м зи кьалэныр кудыщэу зыримыхьуэкла класыр "лэхукьуэлл"рауэ жылэпхьэщ. Кьуэжэдэсрэ вэн-сэн лэжьаклуэу зи щхьэ хуэлэжьэжрэ пщыхэм лүлхьэ хуэзыту икли игьуэ щыхьум зауэми хэхьэу щыт мы класым мы и лүэхугьуэхэр зэхьуэклыщакьым. Ауэ, пщым епхауэ щымыт щхьэ, "лэхукьуэлл" класым кьилэжьым щыщ лыхьэ гуэр пщым ириту зэрыщытам кьыщымынэу, "уэркь системэ" нэужьым, зэуэн нэмыщл лүэху зимылэрэ лэжьэн пщэрылгы зимылэ "уэркь" класыр гьэнщлын кьалэни кьызытехуа "лэхукьуэлл" класым и хьэлгэр нэхьыбэ зэрыхьуари гурылуэгьуэнщ.

Ипэкли кьызэрыхэдгьэщауэ, уэркьизацэу мы кьэхьуар кьыздыщыхьуар Кьэбэрдей щыналгэраш. Мы реформацэр кьэхьуху Кьэбэрдейм кьыщеклуэклыу щытар "пщы системэ"раши, ар зауэм хуэгьэпсауэ ревизацэ зэрыхьукларэ ухуари –зэрыжытлауэ- зы "уэркь системэ"у лытапхьэщ.

Мы системэ зэхьуэклыныгыэр кьуэжэпщым деж кьыщидзэу пщышхуэм нэгьунэ "уэркьизацэ"рэ милитеризацэу лытапхьэщи, мыр зы "уэркь системэ"у, "пщы"ым нэмыщл клуэ пэтрэ "уэркь нэхьыщхьэ"хэу лытахэри (уэркьышхуэ, дыжьыныгыэ уэркь) хьумэн кьалэнхэри "уэркь лүэхугьуэ"у кьыщидзыжащ. Ар щыхьукли, пщым и уэркь класу ухуа "Бесльэн уэркь"ым нэмыщл, клуэ пэтрэ "уэркьышхуэ"хэмрэ "дыжьыныгыэ уэркь"хэри зыхьумэн кьалэн зилэу "уэркь цыкьл"хэри утыку кьыхьэу щидзащ. Мыбыи кьыщымынэу, "Бесльэн уэркь"хэми дэлэпыкьуэгьуу зыдигьусэнхэри зэрылгытэу, "уэркь шу гьусэ", "лэхукьуэлл шауэ", е "уэркь шу гьусэ лэхукьуэлл шауэ" хуэдэхэри лыташ.

"Пщы системэ"м и класхэр "уэркьизацэ" зэрыхьукларэ зэрылгытэжым кьыщымынэу, дэтхэнэ зы лүэхугьуэри зауэм хуэгьэпсарэ уэркьым елытауэ зэрылгытэжар мы ипэклэ кьэтлүэтахэм гурылуэгьуашэ кьытхуащри, системэр зэрыщыту зэхьуэкларэ "уэркь системэ"у ухужауэ лытэныр егьэлеинигьэу зэрыщымытри нахуэщ. Зыхьумэжынрэ бийм пэццэтын папцлэ кьэхьуауэ щытми, Адыгэм и традиционал социал системэм кьыхэхьа "уэркь" класым елытауэ зэрызыхьуэжари гурылуэгьуэнщ.

Ауэ, сыт хуэдизу зы сивил системэр милинаризацэ зэрыхьум льябжьэ хуэхьуар "уэркь" класыр кьызэрыкьуарауэ лытапхьэми, "уэркь" класыр кьэмыкьлүэ ипэ зэманьгыэуэхэм "пщы системэ"у кьекьлүекьыр лэпкьрэ хэкур хьумэнклэ зэрыримыкьужым зыкьыгьэлгьэуауэ зэрыщидзарэ икли хуэм хуэмурэ зэхьуэклыу зэрыщидзари жылэпхьэнщ. Мырагьэнщ икли щхьэжу

зы зэуаклуэ класыр системэм кыхэхээн хуей шлэхуар. Араши, "пщы системэм"м и административ класхэу шыта пщырэ пщылхэр лэпкь зыхумэжыныгэм теухуауэ иримыкьурэ клуэ пэтри мылэжэжу зырыщидзэм икли лэпкьым и бийр багьуэрэ лэщ зэрыхум кыхуихьа зы класу лытапхэщ "уэркь"ыр.

Мыпхуэдэ зэхуэжыныгэкли Кьэбэрдей Адыгэм и "пщы системэм"м иплэр "уэркь системэм"м иубыдауэ жылэпхэщи, зы "сивил системэм"у шыт "пщы системэм"р – лэпкьыр мыухыжыну зауэм зэрыхэуам кызырыхэклэклэ кыхэхьа "уэркь" класым елытауэ- уэркьизацэ зэрыхуэклэрэ зы "милитаризацэ системэм"у зэхуэжынуэ жылэпхэщ. Мыпхуэдэуи лэпкь зэхэтыклэм и пщальэу шыта "пщы"р мы зэхэтыклэм теухуа Гаус кьуаншэм и медяну шымытыжрэ абы и лэгаплэм тенгенс хуэхуэплэр зи увьплэ зэрыхуэклэрэ, лэпкьым хэмытыжрэ шымыщыж пэлытэу лэпкьым елытауэ лэгаплэрэ ищхэ тету, лэпкьым хэт нэхрэ тету; лэпкьым ей нэхрэ лэпкьыр зейуэ; лэпкь зэхэтыклэм и пщальэу шыта "пщы"р зауэ пашэрэ дзезешэу лытэу зэрыщидзар жылэпхэщ. Мыпхуэдэуи лэпкьым и хабзэри зэуаклуэ хабзэмкли зэрыунэтлыу, "Адыгэ хабзэ"м иплэклэ "уэркь хабзэ" кьэлуэ шидзащ. Хабзэм и купщлэр клуэ пэтрэ цыхугэ нэхрэ зауэ хабзэм зэриубыд мы клуэклэри лэпкьым и пщальэр хабзэ нэхрэ зауэм зэрыхуэунэтрэ, зэхэтыклэ нэхрэ дзэхэтыклэм зэрыхуэщлэжыу зэрызэхуэклэ шыклэу лытапхэщ.

*

Гурылуэгьуэщ "пщы системэм"м и "пщыл"ыр нобэ "пщыл"ыр кызырыдгурылуэ шыклэрауэ зэрышымытарщ. Араши, кьэзыгэщла "пщы системэм"м и "пщыл"ымырэ, системэр зэрызэхуэжыны утыку кыхьа "уэркь системэм"м "пщыл"ыр зэрилгытэжа шыклэр зэхуэдэжымы. Нобэ "пщыл"ыр кызырыдгурылуэ шыклэр "уэркь системэм"м "пщыл"ыр зэрилгытэ шыклэуш; "пщыл" псальэр нобэ кызырыдгурылуэ шыклэ хуар "уэркь системэм"м кытхуихьа епльыклэраш.

Зэрыгурылуэгьуэу, "уэркь системэм"м дежклэ "уэркь"ыр сытми, "пщы системэм"м дежкли "пщыл"ыр апхуэдэ гуэру шытагьанщ. "Пщы системэм"м кыхэхьа "уэркь"ым "пщыл"ыр ириудыхыу иплэр зэриубыдклэрэщ "уэркьизацэ"м пэщлэдэ хуэхуауэ лытапхээри, мыбы кыпыщэж реформацэклэрэ "пщы системэм"р "уэркь системэм"у зэхуэжынуэ жылэпхэщ.

"Уэркь" класыр кызыхуэжынуэ, и зэхэтыклэр "уэркьизацэ" зэрыхуэклэрэ "уэркь системэм" зыхуэухуа Адыгэ жылагьуэр Кьэбэрдейраши, адрей Адыгэ жылагьуэхэм мы системэр кьазэрыхуэмыкьлар гурылуэгьуэщ. Икли, Кьэбэрдейм "уэркь" класыр кыхуэзыхьарэ лэпкьым емызэгьыжу

Къэбэрдей щыналъэр зыбгынахэм къатехъукла Беслъэней Адыгэ жылагъуэми "уэркъ системэ"р зэрызэрымыхъари жытлагъаш.

Ауэ икли гурылуэгъуэнщ Къэбэрдейм кыхуэжкыуа мы системэм имэр кыуэ пэтрэ адреи Адыгэ жылагъуэхэми ящыуу зэрыщидзэнур. Дауи, "пщы системэ"м зэрызимыхъуэжкыуа зэрэзэгъщ абыхэм "пщыл"ри ялъытэу зэрыщыта щыклары, уэркъызащ хъуа Къэбэрдей системэм "пщыл" класыр зэрылъытэ хъуам хуэдэу дэхуэххэщарэ лъахъшаплэу ялъытакъым.

Зэрылъэпкъыу зауэм хуэгъэпса зы организащэу утыку кыихъа мы "уэркъ системэ"р лъэпкърэ хэкур хъумэнрэ бийм пэщлэтын лъэныкыуэжкыуэ зэпэшу зы системэу зэрылъытапхъэри гурылуэгъуэнщ. Мыпхуэдэ системэм техъа Къэбэрдей пщыгуэр зауэ лъэныкыуэжкыуэ нэхъ лъэщ зэрыхъуари гурылуэгъуэнщи, зэуэн лухугъуэрэ лъэныкыуэжкыуэ Къэбэрдейр адреи Адыгэ жылагъуэхэм еплъытэ мыхъун хуэдизкыуэ къащхъэщыкылащ. "Уэркъ системэ"м техъа Къэбэрдейр Адыгэ лъэпкъыу хъуар зыхъумэн пщэрылъэрэ къалэни зилэ хъуаш.

Мыбдежым щыпышапхъэщи, Къэбэрдейм кыхуэжкыуа уэркъызащэр зыхэмплэжыхъарэ уэркъ системэр къэзымыштауэ щыт адреи Адыгэ жылагъуэ нэхъыбэм иужькыуэ я "пщы"хэри тырагъэжыжу, "пщы системэ"ри ямылэж зэрыхъуари гурылуэгъуэщ. Мыр кызыхэжкыуэ а лъэхъэнэм дунейм кыщекыуэжкыуэ щыта зэхэтыкыуэ хабзэ зэхъуэжкыуэныгъэрауи лъытапхъэщ, ауэ мыр кызыпкъырыжкыуэ иужькыуэ Адыгэм зауэ езыщылылэну лъэпкърауэ зэрыщытыр кыщыбгурылуэжым деж, мы Адыгэ жылагъуэхэм ящлар зы хъугъуэ-флыгуэу зэрымышлытапхъэри гурылуэгъуэщ. Аращи, зауэм хуэгъэпса системэу "уэркъ системэ"м темыхъами, ялэу щыта "пщы системэ"ри гъэтлэхъэнрэ зэхэжытэныр зэуэным хуэхъэзырын щыхуей мы зэманыгуэем езэгъ лухугъуэу зэрыщымытыр налуэщ. Адыгэм и хэкур щыхъумэн хуей зэманыгуэр кызырэблагъэр гурылуэгъуейуэ щымыт зы зэманыгуэем – лъэпкъыр организащэ зыщыфын инициатив зилэ- пщыр тезыгъэжкыуэ лъэпкъыр -бийм дежкыуэ- а нэхъ тласхъаплэ щихуарагъэнти, ари иужькыуэ гурылуэгъуэ кытхуэхъужагъэнщ.

Къэбэрдейм "уэркъ системэ"м зызэриужькыуэ хэкумрэ лъэпкъыр зэрыщыту хъумэныр зыхуээфлэжкыуэны лъытапхъэ дзэшхуэ иухуаш. Мыпхуэдэ щыкыуэкли, Къэбэрдейр икли дунейм кыщекыуэжкыуэ къэралыгъуэ щыкыуэ зилэ хъуауэ щытауи жылэпхъэщ. Ауэ икли, мы зи гугъуэ тщылы уэркъыдзэр Къэбэрдей жылагъуэ закъуэм щыщхэр зыхэту ухуа дзэуи зэрыщымытари кыхэжгъэщыпхъэщи, ар дэтхэнэ зы Адыгэ лъэпкъым щыщхэмрэ икли хэкум ис дэтхэнэ зы лъэпкъым щыщхэри зыхэзыубыдэ зы уэркъыдзэу шытащ.

Мы зэрыжытлауэ, Къэбэрдей уэркъыдзэм "уэркъ"у яхэтауэ шытами, - ипэкли кызырэыхэдгъэшауэ- а Адыгэ жылагъуэ адыгэбзэхэм "Бесльэн уэркъ"рэ "уэркъ" псалъэри, "уэркъышхуэ"рэ "дыжыныгъуэ уэркъ" псалъэри, "уэркъ цыкълу"рэ "уэркъ шу гъусэ" хуэдэ псалъэхэри ялэкъым, зэрахъэкъым. Мыпхуэдэ псалъэхэр абыхэм зэрызырахъэ щыкълэр Къэбэрдей и гугъу щаштым дежращ мыхъумэ, зэрахъэнрэ къапсэлын хуейуи шытакъым. Икли, Къэбэрдей кыыхуэкла "уэркъ" класым елтыгтауэ зыхуэклэу щыздыда "пщы системэ"м "пщы"р "пщальэ"рэ шапхъуэ щылыгтауэ зэрышытар зэрызэхуэжкълэрэ "пщы"р лъэпкъым хэлэтыкларэ "тет"у лыгтауэ зэрыщидзар гурылуэгъуэщи, "пщы"р клуэ пэтрэ "тет пщы"уэ, зы"тетыгъуэ"ри "тепцэгъуэ"у, тепцэгъуэ зилэри "тепцэ"у, "пщыгъуэ"ри "тепцэгъуэ"у зэрылыгтауэ псалъэхэр кышыхъуащ Къэбэрдей адыгэбзэм.

Гурылуэгъуэнщи, мы псалъэхэри -Бесльэнейри яхэтыжу- адрей адыгэбзэхэм яхэхъакъым, зэрахъакъым. Ауэ икли, и системэ зэхуэжыныгъэм ипкъ иткълэ, къэбэрдейбзэм кыгъэщла мы псалъэхэр кызытехуэкла псалъэхэр (ипэрей и системэм кыгъэщла и оригиналхэр) щимыхъумэу бзэм щызеклуэу зэрышытари гурылуэгъуэщ.

*

Системэ зэхуэжыныгъэр бзэми хэхъамэ, цыыху зэхэтыкълэрэ хабзэми зэрыхищлэнур гурылуэгъуэнщи, "уэркъ системэ"м Къэбэрдей лъэныкыуэклэ Адыгэ хабзэм щлэ гуэрхэр зэрыхищлэнур икли зыгуэрхэри зэрызыхуэжынури гурылуэгъуэнщи. Ауэ икли, бзэрэ хабзэр фырыфкълэ зэрызыхуэжынуэрэ лъэпкъым кыдыгъуэгурыклуэ хабзэжыр лъабжъуэ зэрыхъумэнури гурылуэгъуэнщи. Мыпхуэдэ лъабжъэр зы макъыбзэмрэ, ар зезыхъэ зы лъэпкъым фырыфкълэ зэрымгъэжкълэдынури гурылуэгъуэнщи.

Хабзэщлэу къэклауэ зи гугъу тщыхэр нэхъыбэу зауэм теухуауэ, зэуаклуэм пщлэ хуэзыщлэрэ ар ипэ изыгъэщ хабзэхэрауэ зэрышытынури гурылуэгъуэнщи. Икли, зауэм хуэгъэпсауэ хабзэм кыыхэхъэ мы хабзэщлэхэр флэкълэпэ зимылуэ езы Къэбэрдей кыгъэщлауи зэрышытынури гурылуэгъуэнщи, нэгъуэщлэ лъэпкъхэм я хабзэу щытрэ зэуаклуэм кышыхъэпэну хабзэ гуэрхэуи щытыфынщи. Кызырэыхъуарэ зэрызеклуэ хъуа щыкълэр дауи шырет, -ипэкли зэрыжытлауэ-, Къэбэрдей кышыхъум имэр адрей Адыгэ жылагъуэхэми зэрашынури гурылуэгъуэнщи, мыр хабзэ лъэныкыуэкли пэжщ. Ауэ икли, зи гугъу тщы системэ зэхуэжыныгъэм кыыхъа мыпхуэдэ хабзэхэр – нэхъыбэу зауэм теухуауэ зэрышытынури зэрэзэгъклэ- Къэбэрдей хуэлауэ кызырэзытэнари жылэпхъэщи, адрей Адыгэ жылагъуэхэм ямылгытэрэ зэрамышъуэ шытахэри зэрымашлэр гурылуэгъуэнщи.

Ауэ, зэрыхуа шхэусыгъуэр лъэпкърэ хэкур хъумэн къалэн зэрилэнурати, сытым шыгъуи зауэм хуэхъэзырын хуейуэ шыт уэркъым зауэ къэмыхъей ипэ абы зыхуригъэхъэзырын зэрыхуейм ипкъ зэриткӀи, цыху зэхэтыкӀэки абы мыпхуэдэ хуитыныгъэ илэн зэрыхеинури гурылуэгъуэнц. Аращи, уэркъым мы и пщэрылтым езэгъын пщӀэрэ нэхъапагъэр щилэн зэрыхуейр гурылуэгъуэнц а лъэхъэнэ цыху зэхэтыкӀэки, "уэркъ системэ" жыхуэтӀэри мыбы хуэгъэпсагъэххэщ.

Адыгэ "пщы системэ"м "уэркъ клас"ыр кыхэхъа нэужь, системэр уэркъизацэ зэрыхъукӀэрэ кӀуэ пэтрэ "уэркъ системэ"у зэрызэхъуэкларэ зэрызэпкъырыувэжам гурыщхъуэ телькъым; ауэ, уэркъ класыр кыызхуэкларэ уэркъ цыхур кызыхэкӀар Адыгэ лъэпкърэ и хабзэрауэ шыщыткӀэ, зауэм шыгъуэрэ зауэ шыщымылэ зэманыгъуэхэми уэркъ щыкӀэр Адыгэ хабзэм езэгърэ ар зыхэлъу зэрыщытын хуейри гурылуэгъуэнц. Аращ икӀии, мы системэр "уэркъ системэ"у зэрылтытапхъэр системэр Адыгэ хабзэм теклауэ аракъыми, уэркъыр зауэ шыщымылэ зэманыгъуэми Адыгэ хабзэ зилэрэ ар зыгъэужьу, икӀи абы теухуауэ лъэпкъым и шапхъэу шытын зэрыхуеинури гурылуэгъуэнц.

Мы псалъэхэм зэрэзэгъкӀэрэи, зэуэнрэ зауэм зыхуэгъэхъэзырын нэмыщӀ къалэни, лэжьэн пщэрылтыи зимылэ уэркъыр кыызхэзыгъэхъукӀарэ зыщыцу шыт Адыгэ хабзэр зезыхъэрэ зыгъэлапӀэу, кӀуэ пэтрэ Адыгэ хабзэм и шапхъэрэ пщальэуи ялыгъэ хъуащ, Адыгэ хабзэ бжыпэр зылыгъ хъуащ. Ауэ, адыгэбзэм "пщы" псалъэр "пщальэ"у шытыр зэрылтытэу кыызэригъэщӀар гурылуэгъуэщи, уэркъизацэ нэужьым Адыгэ хабзэ бжыпэр зылыгърэ Адыгэ хабзэм и пщальэу "уэркъ"ыр зылыгътэ мы зэхъуэкӀыныгъэр адыгэбзэм "пщальэ"у шытыр "пщы"уэ мы зэрилтытауэ шытаи зэремызэгъыщэнур гурылуэгъуэщ. Аращи, хабзэ къэхъур бзэм пымыщӀауэ мы утыку кыхъар - мыбы нэгъунэ зи шапхъэм дызыхуэмыза-хабзэмрэ бзэм я зэщхъэщыкӀыныгъэми и зы шапхъэу лытапхъэщ. НытӀэ, бзэм къыгъэщӀа псалъэхэмкӀэ лыгътэ "Адыгэ хабзэ"рэ щыкӀэхэри "уэркъизацэ"м зыригъэкӀуу зекӀуэ мы системэм "уэркъ"ыр "пщы"м пылыгътэрэ зыхуигъэдапхъэу –зэгъусэу- илыгътэу зэрыщӀидзари гурылуэгъуэнци, мыбы нэужьым "пщы–уэркъ"рэ "пщыжъ–уэркъыжъ"уш системэм и шапхъэхэр – нэхъ игъуэуи, системэр зыхуэлажъэрэ ипэ ит е ищхъэ тету лыгътэхэр- зэрылтытэ хъуа щыкӀэр.

"Уэркъ"ыр Адыгэ хабзэ бжыпэр зылыгърэ абы и шапхъэу лыгътэ хъуа нэужьым, икӀи "Адыгэ хабзэ" нэхърэ "уэркъ хабзэ" псалъэр зэхэпхыу зэрыщӀидзари гурылуэгъуэщ. И псэукӀэми кыызэрихыщи, уэркъыр Адыгэ хабзэм егугъун зэманыгъуэ зилэу зэрыщытым папщӀэ, "Адыгэ хабзэ"р

зэрынгъуэу зезыхьэрэ зыгъэлажьэр, икли ар зыпшыр уэркърауэ ялыгтэрэ шытуи щидзаш. Икли, зэрызэуаклуэми зэрэзэгъклэ уэркъым езым хуэлуауэ хуэуухуарэ Адыгэ хабзэми и зы лыхьэу шыт "уэркъ хабзэ"р системэми кызызрихьклэ Адыгэ хабзэм и нэхьыбаплэрэ и нэхь лъэплаллэ лыхьэу ялыгтапхьэ зэрыхьуари гурылуэгъуэщ. Мы клуэклар системэр уэркъизацэ зэрыхьуарэ "уэркъ системэ"у зэрызэхьуэклам кызызрихьар гурылуэгъуэщи, мыбы клуэ пэтрэ "уэркъ хабзэ"р "Адыгэ хабзэ"м иплэ игъэувэн еплыклары кыхьаш. Мы системэм зэрэзэгъщ иклии, клуэ пэтрэ уэркъым нэмышцым Адыгэ хабзэ имыщлэрэ зэримышьэу, абы хэлхьэныгъэ къзыгъэщлэ закьуэр уэркърауэ ялыгтэнри кызызрыщидзар.

Пщы системэр зыухуарэ дэтхэнэ зы лъэныкьуэклэ пщальгъуэ илыгтэр пщыгъуэ зэрилыгтам зэрэзэгъклэ, цыху шапхьэ зэхэтыклэ зилэу къэгъуэгурыкьла Адыгэм и хабзэр гъащлэрэ псэуклэм езыгъыу ухуарэ "цыхугъэ хабзэ"уи лыгтапхьэрэщ. Мыпхуэдэ зы хабзэм тетрэ шыщу зи гъащлэр зыхь Адыгэм и гъащлэрэ псэуклэм кыхьэхуэу ухуэ щлэ гуэрхэри и хабзэм зэрэзэгъклэрэ хроникэ зэрыхьурэ бзэкли кызызрылуатэу къэгъуэгурыкьлауэ лыгтапхьэ "бзэ – хабзэ" зэпыщлэныгъэр мы зи гугъу тщы системэ зэхьуэклэныгъэклэрэ зэщхьэщыкьыу зэрыщидзами гу лыгтапхьэрэщ. Араши икли, "хабзэр унафэклэ яухуэкъым" псэлъэжьыр къзыгъэщларэ зезыхьэ Адыгэм кыхьуэкьлауэ системэщлэмклэ мы и псэлъэжьым емызэгъыу "унафэклэ ухуа хабзэ"хэри Адыгэ хабзэм кыхьэхьэу зэрыщидзари гурылуэгъуэнщ.

Ауэ икли, псэукларэ лэжьыгъэр лъабжьэ зыхуэхьууш зы лъэпкъым и хабзэри зэрыухуэрэ зэрыужьри, хабзэм лъабжьэ хуэхьум и нэхьыщхьэу зауэр лыгтэныр культурэ лъэныкьуэрэ еплыкьлэкли мыхьуныгъэрэщ. Пэжщ хабзэзэхьэм хабзэм хилхьэрэ хигъэклэ гуэрхэри зэрыщылэнури, хабзэм лъабжьэ хуэхьумрэ хабзэзезыхьэри зэщхьэщыгъэклэ хуейщ. Икли, цыху зэхэтыклэ "пщальгъэ"м теухуа "пщы системэ"мрэ мыпхуэдэуи ухуа Адыгэ хабзэм и лъабжьэр зауэу лыгтэнрэ, зэуаклуэри хабзэзэхьэ нэхьыщхьэрэ хабзэ субъект нэхьыщхьэуи лыгтэныр хьэдыгъуэдахэщ.

Аргуэру пыщапхьэмэ, зэхьэзехуэрэ зауэр цыху псэукларэ зэхэтыклэм, цыхугъэм шапхьэрэ пщальгъэ зэрыхуэмыхьунур гурылуэгъуэщ. "Культурэ" (щэнхабзэ) жыхуалэм "культ" зи лъабжьэрэщи, "культ"ыр зауэм зэрытемыухуаххэнурэ, абы зауэклэ "культурэ" кызызрытемыхьукьынури гурылуэгъуэнщ. Араши, "культурэ" жыхуалэр зауэклэ ухуэнкъым; ауэ ар зауэклэ зэхэкутэжьыфынщ.

"Куль"ыр лэжьыгъэклэрэ, щлэныгъэрэ флэщхьуныгъэклэрэ гъуэзэджэуш зэрыухуэри, ар зи лъабжьэу кыпшэхьурекуэклэ лэжьыгъэклэрэщ

"культурэ" жыхуалэри утыку кызырихьэрэ зэрылытэр. Мыпхуэдэу ухуэу лыгтэ культурэр лъэпкэ псэуклэрэ зэхэтыклэми лъабжэ хуэхуэу икли логие зэхэль лъэужыгыуэуи лъытапхьэрщ. Мы зэрыжытлауэ, культурэр зы логиерэ хабзэ лъэужыгыуэу адыгэбзэм "цэнхабзэ"у шызэрыхэлгытари игьуэщ.

Дауи, лъэпкэ зэхэтыклэрэ псэуклэри зэлыта культурэрэ хабзэ зилэ лъэпкыым зауэри -зэ щхьэ- мы и хабзэрэ цэнхабзэмклэ иригьэклэуэуи; зэуэллым -зэ щхьэ- кызыхэкла лъэпкыым и хабзэр зауэми шызэрихьэуи. Ауэ, зауэмклэ цыху псэуклэрэ зэхэтыклэм щапхьэрэ пщальэу зы хабзэрэ цэнхабзэи зэрымыхуэуи, икли зэуэлри цыху псэуклэрэ зэхэтыклэ хьун хуейуэ щыт зы хабзэм -зэрыгыуэклэ- пщальэ зэрыхуэмыхуэуи гурылуэгьуэуэщ.

*

Адыгэ пщы системэмрэ уэркэ класыр кыыхэха нэужь абы кыыхэуахьэхэм клэщу дьтепсэлъыхьащи, нэгьуэщлэ лъэпкхэм я социал класхэмрэ Адыгэ системэр зэрызэщхьэрэ зэрызэщхьэщыкми мащлэу шыгьуэзэ дьхуэхьун иужь дитынщ.

Европэ феодализмэм и социал класу пщлэ зилэхэр зэрылытэу щытар "аристокрасие"уэ зэрылытэри, мы административ системэри "аристокрасие системэ"уэ зэрылытэр. Нытлэ, системэр езыгьэклэу аристокрасием шыщхэри зэрылытапхьэр "аристократ"хуэщ. Мы псалъэхэр пэсэрей Алыджхэм кьатехьукларэ зы алыджыбзэ псалъэ лъэужыгыуэхэрщ. Мы псалъэхэр зэрыхуа щыклар "арис"рэ "кратос" псалъэхэр зэрызэгьуэуи, "арис"ыр а "нэхьыфл" жыхуилэрщ; "кратос"ри "стат, администратэ" жыхуилэрщ. Нытлэ, "арис" псалъэр зытеухуам и нэхьыфл жыхуилэращи, мыри зытеухуам и "пщальэ" зи мыхьэнэуэ лъытапхьэмэ, адыгэбзэм и "пщы" псалъэм и мыхьэнэгьуэуи лъытапхьэнщ. Ауэ, "администратэ" мыхьэнэ зилэ "кратос"ым зэрытеухуар гурылуэгьуэуи мы нэхьыфлыгьэрэ пщальэри, "аристократэ"р нэхьыфлхэм -арисхэм- я "администратэ" -я крацие- лъэужыгыуэ мыхьэнэ зилэрщ.

Нытлэ, мы кьэтуэтахэм кызырихьэщкэ, алыджыбзэу щыт "аристокрасие" псалъэр и мыхьэнэми кызырихьэщкэ занщлэу "административ" термину зы псалъэу зэрыщытыр налуэщи, "нэхьыфлхэм я административ" жыхуилэ псалъэрщ. Ауэ, ипэклэ зэрыжытла щыкларэ иужькэ уэркызацэ зэхьуэуэуи нэхьыбэу тепщэгьуэ лъэужыгыуэу административ мыхьэнэ игьуэтами, адыгэбзэм и "пщы" псалъэр цыху шылэклэрэ зэхэтыклэм теухуа дэтхэнэ зы лъэныкьуэкли

пщальэрэ шапхэу шытыр зылытэрши, "администрасие" закьуэм теухуакьым.

Дауи, зэуаклуэ класу кьэхьуауэ ипэкли зи гугьу тцла "шовалие" класыр Европэ лъэпкьхэм я "аристокрасие"м шыщу шытакьым; ауэ, иужьклэ аристократ пэлытэу аристокрасием шыщ хуэдэу ялытэ зэрыхьужари гурылуэгьуэщ. "Уэркь" класыр кьызыхуэклауа Кьэбэрдейм кьыщыхьуари шовалием Европэм мы пщлэ зэригьуэта щыклэм ебгьэщхь хьуну кьыщлэжынщ. Ауэ, "уэркь" класыр зы реформизацэу Кьэбэрдейм кьызырыхуэклауари, "уэркь"ыр "пщы системэ"м кьызырыхэхьэу Кьэбэрдейм кьыщеклуэкла зэхьуэжыныгьэр нэхь тклиуэ зэрылытапхьэри налуэщ.

Европэм "шовалие" класым клуэ пэтрэ пщлэ зэригьуэтарэ, иужькли аристокрасием шыщ хуэдэу зэрылытапхьэу кьыщымынэу, зауэр куэд зэрыхьум кьызырыхэжкьлэ, аристократхэми шовалиягьэр ягьэлаплэу икли клуэ пэтрэ шовалие щыклэрэ хабзэ зэрахьэу зэрыщладзари гурылуэгьуэщ. Дэтхэнэ зы аристократыр икли зы зэуаклуэу ягьасэу зэрыщытари пэжши, аристократхэм "пщлэ зилэ шовалие, шовалиягьэ зилэ" хуэдэ титрхэр зырахьэу щидзаш. Шовалие щыклэрэ зэуаклуэ хабзэклэ зэпэщу ялытэ аристократхэм "шовалие медал"хэри иратрэ зырахьэу шытагьаш. Ауэ, ипэкли зэрыжытлауэ, пщы класым шыщ гуэрхэр Кьэбэрдейм кьыщеклуэкла "уэркьизацэ"клэрэ уэркь класым зэрыхэлгытэжагьэххэри гурылуэгьуэнщи, шовалиягьэу Европэ аристократхэм теухуауэ мы кьеклуэклауэ зи гугьу тцлахэм хуэдэхэр Кьэбэрдейм кьыщеклуэклакьым, - щыхуэныкьуакьым.

Икли кьыхэгьэщыпхьэщ Европэм кьыщеклуэкла феодализмэмрэ Адыгэ щыналэм кьыщеклуэкла феодализмэм зэщхьэщыкьыныгьэ гуэрхэр зэралэр. Пэжыр жыплэмэ, феодализмэм и льябжьэри щы зехьэнрэ вэн-сэн луэхугьуэм теухуа организацэри, Адыгэ "пщы системэ"м и льябжьэр феодализмэу зэрымылытапхьэри гурылуэгьуэщ. Адыгэ "пщы системэ"м и кьежыаплэр цыхур лъэпкьрэ гупу зэхэпсэхь щыхьурэ зэрыхьум кьыщидзэу лытапхьэщи, мыпхуэдэ гьуэгуанэ кыхь кьэзыгьуэгурыкьла хабзэр цыхум щы зехьэнрэ вэн-сэн луэхугьуэ кьыщигьуэнэхуми льябжьэ хуэхьуу мы луэхугьуэхэм теухуауи зэрыгьуэжкьлэ зэрызэхьуэжы зэрыужьари жылэпхьэщ. Аращи, Адыгэ пщы системэмрэ Европэм кьыщеклуэжы шыта феодализмэм зэщхьэщыкьыныгьэ зэрызыхуалэр налуэщи, Европэ феодализмэр Адыгэ "пщы системэ" нэхьрэ, "уэркь" класыр кьыхэхьа нэужьым Кьэбэрдейм кьыщыхьуа "уэркьизацэ"клэрэ утыку кыхьа "тепцэгьуэ системэ"м нэхь ебгьэщхьэрэ пэплытэ хьуну жылэпхьэщ.

Нытлэ, утыку кызырихьарэ куэди кызымыпсэуа Адыгэ уэркэ системэм –тепщэгъуэ системэм- елытауэ Европэ феодализмэм цыхур икыуклэ зэриудыныщларэ зэригъэпыудари жылэпхъэнщ. "Уэркэ системэ" нэужьым Адыгэм "пщыл"ыр зэрылыта щыклэр Европэм кыщеклуэкла феодализмэм иудыныщларэ игъэпыуда класхэм хуэдэу лытапхъэщ. Аращи, Европэм кыщеклуэкла мыпхуэдэ хабзэр Адыгэм кызырихуэклауэр "уэркэ системэ"р кыхуэклауэ нэужьращи, икли мы дзэ системэр кызытехуэклауэ а лъэхъэнэм Адыгэми и гъунэгъуу псэу лъэпкхъэрауэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ. Адыгэм кыхуэклауэ "уэркэ системэ" нэужьым "пщыл"ыр зэрылытэ щыклэр кызытехуэклауэ Европэм кыщеклуэклыуэ щыта мыпхуэдэ хабзэхэращ.

Европэм цыхур тепщэгъуэм зэрипытыуэ кыгъуэгурыкыуэр мащлэкъыми, Рим империем кыщеклуэклауэр абы нэужьми Европэ лъэпкхъэм я зэхуэдэу "серф" псалъэмклэ ялытэу щыта зы класи ялащ. Нэхъыбэу мэку-мэшыщлэ класу щытащ "серф"ри, ар икли зытелэжыкхъ щылым дэщыгъуу зэблахурэ ящэ-кыщэхуу зэрыщытари гурылуэгъуэщ. Икли, Рим империем кыщыкхъуа мы щы зехъэн хабзэр курыт лъэхъэнэми щызекулауэ Европэми, "щы"мрэ "серф"ыр мы зэрызэпыщлаклэрэ зы "капитал" пэлытэу ятрэ ящэуи щытащ. Аращи, зы тепщэм езым хуэлажэуэ и щлэтхэм –аристокат лъэужьыгъуэхэм- зэрахъэну –икли ящэфыну е абыи и щлэтхэм яритыфыну- щыт мы щы пыухытыклар латыныбзэклэ зэрылытэ "фиеф" псалъэмрэ, абы пыщлэныгъэ зыхуилэ "феудум/феодум, феодумун" псалъэхэм кытехуэклауэ щыр зы лъабжэуэ кыеклуэклэ мы социэкономикэ системэм теухуа "феодал" псалъэмрэ "феодализмэ"ри.

Мы кызырихуэуэрэ мы и кыеклуэкыкыкыуэи абы нэужьуэ кыэхъуну щыт капитализмэ системэми лъабжэуэ зэрыхуэуэхуэфынур жылэпхъэщ щылым теухуа социэкономикэ системэу Европэм кыщеклуэклауэ "феодализмэ"ри, ар кызырихуэуэрэ Европэми мы кыщызэреклуэклауэ щыклэмрэ, Адыгэ щыналъэм кыщеклуэклауэ "феодализмэ"р зэхуэдэу зэрымылытапхъэри налуэщ.

Зэрыжытлауэ, "серф" класыр Рим империем кыщыкхъуэрэ Европэм щызекулауэ зы класращи, латыныбзэ псалъэу щыт "серф"ыр "сервус" псалъэм (сервис) кытехуэклауэ зы псалъэрщ. Ар адыгэбзэклэ кыэлуэтапхъэмэ, "зезыхъэ, зезыхуэ, хуэлажэуэ, лажэуэ щыт" хуэдэу зыгурыгъэлуапхъэ зы псалъэрщ. Адыгэм уэркызацэ нэужьым мы "серф" жыхуалэм хуэплытэ хъуну хабзэ гуэрхэр "пщыл"ым теухуауэи кыеклуэклауэ кыщлэкыну лытапхъэми, Адыгэм мыпхуэдэ псэуклэрэ зэхэтыклэр езым кыгъэщлауэ зэрыщымытрэ икли кыдекуэкыуэ зэрыщымытари жылэпхъэнщ.

Европэ лъэпкъэхэм я социал класхэм щыщ зы класри "къуэжэдэс хуит"уц зэрылбытэри, ар "щылыл" е "серф"ым хуэдэу зэрыщымытри гурылуэгъуэщ. Европэм "къуэжэдэс хуит" жыхуилэ класыр Адыгэм и социал класхэм щыщ "лъхукъуэл"ым теухуа класращ.

Адыгэм щымы теухуа лэжыгъэхэм е нэгъуэщл луэху лэужыгъуэхэм теухуауэ зыхуэныкъуэм зы уасэклэ е нэгъуэщл гуэрклэ хуэлэжъэн хабзи къыщеклуэкълу щытащи, мыпхуэдэхэри "щылыл"рэ "лы" псалъэхэм къытехуэклэ "лыщлэ"уц зэрылбытэу щытар. Зы уасэ е зы палъэклэ нэгъуэщлым мы хуэлэжъэныгъэм ипэклэ зи гугъу тщла "серф" псалъэр дигу къыгъэкълми, "лыщлэ" жыхуэтлэр щы зехъэн закъуэм зэрыхуэмылуэрэ икли зы класуи зэрыщымытари гурылуэгъуэщ; нытлэ, ар зэры"лыщлэ"р зы уасэрэ палъэклэ мы ищыгу щыт луэхуэгъуэм теухуарэ а зэ щхъэм зэрыхуэлуари гурылуэгъуэщ. Аращи, зыхуэныкъуэм хуэлажъэр зэрылбытэрищ "лыщлэ"ри, ар нэхъыбэу "лъхукъуэл" класым щыщ зэрыщытыпхъэнури гурылуэгъуэнщ; икли, зыхуэлажъэри лъхукъуэллрэ нэгъуэщл класхэм щыщ цыхухэрауэ зэрыщытынури гурылуэгъуэнщ.

Европэ феодализмэм къыгъэщлэ зы класри – щы зехъэным и луэху зыхэмылыу- лэзагъэрэ лэщлагъэм икли щэн-къэщэхун луэхугъуэм теухуа "буржуа (буржува)" класращ. Мы класыр нэхъыбэу "къуэжэдэс хуит"у ялыгыта класым къызэрытехуэклэнури гурылуэгъуэнщ. Ауэ, Европэм къыщыхъу зэхуэныкъыныгъэхэм зэрэзэгъклэ, клуэ пэтрэ лъэщ хъуа зы класщ "буржуа"ри, Европэ феодализмэм клэ езытари мыращ. Аращи, Европэ псэуклэм буржуа класыр аристокрасием елыгытауэ нэхъ зэлэщлэлрэ бей зэрыхъум къызэрыхэкклэ, феодализмэм клэ езытарэ аристокрасиеми иплэ иувэжаращ "буржуа" класращ. "Франсыз революц"р къызпкъырыкларэ езыгъэклуэклэ класращ "буржуа" класри, революцэ иригъэклуэклар игъуэ щынэсым щыгъуэ, "Европэ феодализмэ"рэ "аристокрасие системэ"ри "капитализмэ"у "буржуа системэ"у зэрызэхуэныкъыжари гурылуэгъуэщ.

Адыгэ зэхэтыклэм "буржуа"м хуэдэу зы клас къыхэхъуэклэ. Адыгэ псэуклэм лэщлагъэрэ лэзагъэклэ икли щэн-къэщэхун луэхугъуэхэмклэрэ Европэм хуэдэу зэрызымыжыффар гурылуэгъуэщи, мыпхуэдэ луэхухэр къэзылэжъэхэри Адыгэ зэхэтыклэм щхъэхуэу зы класу утыку къыщыщыфакъым. Адыгэ зэхэтыклэм щхъэжу "буржуа" хуэдэ зы социал клас къыгъэщлэ, ауэ гурылуэгъуэщ Адыгэ зэхэтыклэми лэщлагъэрэ лэзагъэ икли щэн-къэщэхун луэхугъуэхэр къыщеклуэклэ; икли мыпхуэдэхэр зи луэхугъуэу щытахэр я унэгъуэщлэмкли къыбгурылуэр.

Зэрыгурылуэгъуэу, Адыгэм и "унэгъуэщл"хэр утыку къызэрихъэм и зы щыкларэ а унагъуэм къылэжъэрэ игъэзэщлэ луэхугъуэм зэрытехуэаклэрэщи,

мы зи гугъу тшы лухугъуэхэр зыгъэзашлэу шыта унагъуэхэри я унэгъуэцлэм кыхошыр. Мыпхуэдэ лухугъуэхэр зезыхуэну унагъуэхэр нэхьыбэу лхукъуэлл класым шыщхэрауэ зэрыщытынури гурылуэгъуэнщ. Ауэ икли, Адыгэ зэхэтыклэм цыхур кылэжь лухугъуэм теухуа лэзагъэрэ лэцлагэклэ шапхэрэ пщальэ зэрыхъум кызырыхэкклэ, а лухугъуэм теухуа "пщы"уэ ялытэу зэрыщытари гурылуэгъуэщ. Нытлэ, я лэзагъэрэ лэцлагэклэ кыгъуэгурыклуэу "традиционал"ыгъэ зыгъуэта унагъуэхэми мы я лухугъуэхэм теухуауэ "пщы унэгъуэцлэ" ягъуэту зэрыщытари гурылуэгъуэнщ.

Ауэ, мыпхуэдэ лэзагъэрэ лэцлагъэу е флэщхуэныгъэ лэужьыгъуэу ухуа пщы лэужьыгъуэцлэхэр уэркызацэу кэхъуа зэхъуэкныныгъэм шызэрымылытытари гурылуэгъуэщ. Аращи, зауэм хуэгъэпса системэ зэхъуэкныныгъэм химыубыдэ мыпхуэдэ пщыцлэхэри нэхьыбэу лхукъуэллыплэм иувэжахэщ; мыбыхэм шыщу пщылыплэм иувэжахэри мащлэкым. Ауэ икли, мыпхуэдэ унэгъуэцлэу уэркыдзэм шыщ хуахэри зэрыщылэнур гурылуэгъуэнщ.

Ипэклэ флэщхуэныгъэхэм теухуауэ ухуа унэгъуэцлэ шапхэхэр къэдгъэлъэгъуауэ шытащи, лэцлагъэрэ лэзагъэ лэужьыгъуэу шыт Адыгэ унэгъуэцлэхэри мыбдежым кыщыдгъэлъэгъуэнщ. Аращи, Европэ феодализмэм буржуа класым пэплытэ хуэну шыт Адыгэ унэгъуэцлэхэри я лэзагъэрэ лэцлагъэр кызырыхэщы мыбдежым кыщыдгъэлъэгъуэнщ: «гъуклэ, гъуклэпщ, гъуклэпщокъуэ, дыщэкл, гъуэплъащлэ, уанащлэ, унащлэ, вакъащлэ, шыгъушэ, бжъащлэ,...». Икли, мыбыхэм хуэдэу лэцлагъэ лэужьыгъуэу -нэхьыбэуи "пщыл"хэм теухуауэ- лытапхъэ унэгъуэцлэхэри шылэщ: «бжъахъуэ, шыхъуэ, шыбзыхъуэ, шклахъуэ, ажахъуэ, тхэрыкыахъуэ,...».

*

Адыгэ зэхэтыклэм "уэркы" класыр кызырыхэхъам хуэдэу зэрыщытыр гурылуэгъуэщ Европэ лъэпкхэм я зэхэтыклэми "шовалие" класыр кызырыхэхъар. Ауэ "шовалие" класыр абыхэм кызэрыхэхъар нэхъапэу зэрыщытри гурылуэгъуэщ. Зэуаклуэр "шовалие" цлэклэ иужьклэ лытэжарэ зы класу утыку кыхъами, нэгъуэцл цлэклэрэ зэуаклуэм и блэklar Европэ лъэпкхэм дежклэ жыжьэ маклуэр.

Европэ гупщысаклуэ гуэрхэм кэралыгъуэр зы щы пыухытыклам хроникэу ис лъэпкхэм зэрыхуагъэфашэм хуэдэжу, зэуаклуэнри лэпхуэшапхъуэ лъэпкхэрац зыхуагъэфашэр. Мыпхуэдэу зэрыщытклэрэ, лэпхуэшапхъуэ лъэпкхэр сытым шыгъуи зы щынальэм ису зы статие зилэ хъуа лъэпкхэм теуэу, мы я кэралыгъуэр зэтыракъутэу шытауэ, ис

лъэпкъхэри абыхэм зыхушахъумэу щытауэщ зэралытэр. Ауэ иужьклэ, къэралыгъуэхэм лэпхъуэшапхъэ лъэпкъ зэуаклуэр зырашалэрэ езым щхьэпэ зыхуащыжу, абы езым и зэуаклуэрэ дзэ къытыращыклауэ ялытэр. Мыпхуэдэ щыклэкли, къэралхэр нэхъри лъэщ хъуарэ икли нэгъуэщ цыналхэрэ къэралыгъуэхэми ятеуэ зэрыхъуар гурылуэгъуэнщ. Нобэрей къэралыгъуэхэри къызытехъуащ мыпхуэдэ зы синтезрауэщ зэралытэр.

Европэм зы цыналхэ пыхуытыклам стабилу ис хъуа лъэпкъхэм мы я псэуклэм езэгъуу яхуэухуа класхэм иужьклэ зы зэуаклуэ клас (пп: шовалие) къазэрыхэхъар мы жытлахэм зэрэзэгъуи, ар дыдэу лытапхъэщ Адыгэ зэхэтыклэми зауэклэу класу "уэркъ"ыр къызэрыхэхъар. Адыгэ жылагъуэу Къэбэрдей закъуэращ икли мыр къыздыщыхъуари, Къэбэрдейр а лъэхъэнэм щызеклуэ "къэралыгъуэ" пэлытэ хъуауэ щыта Адыгэ жылагъуэрауэ зэрыщытри мы жалау къэтлуэтахэм зэрэзэгъыр гурылуэгъуэщ.

Мы ипэклэ къэтлуэтахэм къызэрыхэщыи, лъэпкъхэм я зэхуаку къыдэхъухъ зауэр къызпкъырыклрэ зэуэлри къызхэклыр лэпхъуэшапхъуэ лъэпкъхэрауэщ нэхъыбэу зэралытэр; ар дыдэуи, зы щы пыхуытыклам ису щытрэ абы зэрискли хроникэрэ стабил хъуа лъэпкъхэми мы я псэуклэм "къэралыгъуэ" къытехъуащ зэралытэр. Икли, дэ "къэрал, къэралыгъуэ"у къытлуэр Европэ бзэ куэдым "стат, статиа" псалъэхэмклэ къырауэу зэрыщытри гурылуэгъуэщыи, а лъэпкърэ бзэхэмклэ дэ "къэрал" жыхуэтлэр зэралытэ щыклэри мы я еплъыклэрэ бгъэдэхъэклэм зэрэзэгъри гулытапхъэщ.

"Къэрал" псалъэр адыгэбзэкъым, икли адыгэбзэм мыпхуэдэ мыхъэнэклэрэ ялытэну зы псалъэ къыгъэщылауи хэткъым. Араци, сытым щыгъуи мы и цыналхэм исарэ абы къыщыхъуар зи флэшу щыт Адыгэм мы и стабилизациэр къызэриуатэ "къэрал, къэралыгъуэ" псалъэхэр езы адыгэбзэм къыгъэщыла псалъэхэркъым. Ауэ, Адыгэр ижъ ижыж лъандэрэ лъэпкъыу зылытэжрэ езым къыгъэщыла хабзэклэ псэууэ и "хэку"м стабилу ису зэрыщытари гурылуэгъуэщ. Икли, дэтхэнэ зы лъэпкъыр зыдис цыналхэр адыгэбзэм "хэгъэгъу" псалъэмклэ илытэ щхьэ, Адыгэр езыр зыдис зэпыту къэгъуэгурыклуа мы цыналхэрэ хэгъэгур езы Адыгэм хуэлуауэ адыгэбзэм "хэку"у илытэу зэрыщытми гу лытапхъэщ. "Хэку" псалъэмми "хы зэхуак"у е "хыхэм я зэхуаку"у еджапхъэщыи, мы хэгъэгур зи зэхуаку хыхэри Ахын-рэ Хазар хыхэрауэ жылэпхъэщ.

"Уэркъ" класыр къызэрыхуэащ хэпхыжмэ, нобэрей къэралыгъуэхэм ещхэрэ абы хуэклэу лъабжъэ илауэ лытэныр гугъуэщ Адыгэми, "къэрал, къэралыгъуэ" псалъэхэр адыгэбзэм хамэбзэу (фарсыбзэ) къыщыитари

мырагэнц. Ауэ, ипэклэ зи гугъу тцла Европэ гупщысаклуэхэм зэралгытэ щыклэу, сытым шыгъуи езым хуэлуа зы щыналгэм ису шытарэ, езым хуэлуа хабзэ зыхуэухуа зы лъэпкъыу шытащ Адыгэри, абы мы и щылэклэр нэсу зы "статиа"у зэрыщытми гурыщхуэ телькъым. Аращи, Адыгэм езым хуэлуа щыналгэ зэрилэу кызэрыгъуэгурыкларэ, ноби мы щыналгэр зы пыухытыкла щыплэу зэрыщытклэрэ –тариф зэрищл щыклэу- "хэку"у зэрилгытэр гурылуэгъуэщ. Икли, нобэ Адыгэ нэхъыбэр мы щыналгэ пыухытыклам имысыж щхэ, дунейм дэтхэнэ и зы щыплэм шыпсэу Адыгэм ар ноби "хэку"у (езы Адыгэм хуэлуа хэгъэгуу) зэрилгытэр гурылуэгъуэщ. Аращи, дэтхэнэ зы лъэпкъыр зыдис щыналгэ пыухытыклар "хэгъэгу" зылытэ адыгэбзэм езы Адыгэм и "хэгъэгу"р "хэку"у зэрилгытам лъабжьэ хуэхуэ зэманыгъуэр жыжьэ дыдэу зэрыщытыр гурылуэгъуэнци, езы Адыгэм хуэлуа мы щыналгэм -хэкум-икли езы Адыгэм хуэлуауэ ухуа "хабзэ"ри -Адыгэ хабзэ- зэманыгъуэу жыжьэ дыдэм кыщечежауэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ.

*

Ипэклэ и гугъу зэрытцлауэ, Европэм и "шовалие"мрэ Уэсмэн империейм и "сипахьи"р, икли - абыхэм елыгытауэ иужьклэ кьэхуами-Адыгэм и "уэркъ"ыр зэхуэдэ лъэхъэнэм кыщыщхуарэ зэхуэдэ щхэусыгъуэкли кьэхуа дзэ лъэужыгъуэхэрщ. Европэ кьэралыгъуэхэм мы лъэхъэнэм яухуэжа зэуаклуэ класщ "шовалие"р; Уэсмэн империейми и дзэр мы лъэхъэнэм нэхъ щхэпэ кызэрыхуэхуну щыклэклэ организэ зэрищыжжклэрэ утыку кыхьари "сипахьи"ращ. Мыхэр зэрыухуа щхэусыгъуэклэрэ мыбыхэм кыклэлтыкларэ икли иужьклэщ Адыгэм "уэркъ" класыр кызэрыхэхьари, Европэм дзэр кызэрыхуарэ "шовалие"р утыку кыхэхрихьам теухуауэ кьэтлуэтахэм ебгъэщхъ хъунщ Кьэбэрдейми "уэркъ"хэр зэрылыгытарэ зы класуи зэрыухуа щыклэр: Адыгэ щыналгэм – нэхъыбэуи Кьэбэрдейм- ису шытрэ зэуэфынухэм кыхэхщыкларэщ "уэркъ" хъуну цыхур.

Зэрыгурылуэгъуэу, цыхур сытым шыгъуи зыхъумэжын хуэныкыуащ, икли цыху гупрэ лъэпкъым сытым дежи зэуэфыну нэрыбгэ кызхигъэхуыкыу зэрызыхъумэжари пэжщ. Ауэ, мы зэуэфыну цыхур зэуэн нэмыщл пщэрыль зимылуэ профессионал зы дзэуэ утыку кызэрихьар мы ипэклэ зи гугъу тцла щыклэрэ класхэмклэрэщ. – Мы профессионал зэуаклуэу ухуа дзэмрэ, зы щыналгэ пыухытыклам стабилу ис хуа лъэпкъым зыхъумэжын щыхуэныкыуэм шыгъуэ щызэхуишэсу иухуэ дзэр зэрызэхуэмыдэнури гурылуэгъуэнщ.

Ауэ, зауэ закьуэр зи кьалэн дзэ имыхуаами, зы щыналъэм ис лъэпкъхэм зэуэн лъэхугьуэри хэтыжу пщы е тепщэм хуэлэжьэну клас зэриухуари гурылуэгьуэщи, мыпхуэдэ лухугьуэклэрэ кьэхьуа класхэм теухуа зы шапхьэщ адыгэбзэм "пщыл"у илгытар. Мыпхуэдэ зы класыр дэтхэнэ зы бзэм зэрилгытэну щыклэр зэрызэщхьэщыкыфынур гурылуэгьуээнщ, ауэ бзэхэм "пщы е тепщэм хуэлажьэ"у ялгытэрэ мыпхуэдэу "лэжьэн зи пщэрыль" е "луэху щлэн зи кьалэн"у щытхэр адыгэбзэм "пщыл"ыр зэрилгытауэ щыта лъабжьэрэ щхьэусыгьуэклэрэщ.

Мы жытлахэм зэрэзэгьши, псалъэм папщлэ, Жапон империем и зэуаклуэу щыта "самурай" псалъэм и мыхьэнэри "импараторым (тепщэм) хуэлажьэ"уэ зэралгытэри, "самурай" псалъэр кьызтехьуклар "лэжьэн, -зыгуэрым- хуэлэжьэн; луэху щлэн, -зыгуэрым- луэху хуэщлэн" зи мыхьэнэуэ щыт "сабурау" псалъэм -глаголым- кьызтехьуклауэщ зэралгытэр. Професионал зэуаклуэ класхэр щыухуауэ ипэклэ зи гугьу тцла лъэхьэнэращ икли Жапонми -Японхэми- зэуаклуэ класыр цаухуар е реорганизацэ щашыжари, "самурай"р зы класу утыку кьызэрихьар мыпхуэдэ щыклэуэщ. И мыхьэнэр гурылуэгьуэ кьытхуэхьуа "самурай" псалъэр жапонибзэращ кьэзыгьэщлэри, "импараторым -пщым, тепщэм- хуэлажьэ" зи мыхьэнэ мы "самурай" псалъэм и мыхьэнэри –ипэклэ зэрыжытлауэ- гурылуэгьуэщ. Икли гулгытапхьэщ мы жапонибзэ псалъэм (самурай) зи гугьу тцла мы и мыхьэнэр адыгэбзэм "пщым хуэлажьэ"р зэрилгыта "пщыл" псалъэм и мыхьэнэм хуэдэу зэрыщытыр.

Европэм "шовалие" класыр кьызэрыхьуамрэ, Европэм нэхь хуэпэжыжьэу щыт Жапон щыналъэм "самурай" класыр кьызэрыхьуар, икли Адыгэ щыналъэм "уэркъ" класыр кьызэрыхьуэклэуэр зэхуэдэ лъэхьэнэрэ щхьэусыгьуэклэрэу зэрыщытыр нахуэщ. Ауэ икли, сыт хуэдизу езы лъэпкъхэм я бзэклэ кьэлэуэтами, "шовалие" псалъэм и мыхьэнэмрэ "самурай" псалъэм и мыхьэнэр зэрызэхуэмьдэри гулгытапхьэщи, мыри "шовалие" класыр Европэм кьызэрыхьуа щыклэмрэ "самурай" класыр Жапоным кьызэрыхьуа щыклэм елгытагьэнщ.

Ауэ икли, Адыгэм и "уэркъ" класыр езы адыгэбзэм кьызэрыхьэмыхьуклами ипэклэ и гугьу тцлагьащ; икли, Адыгэ зэхэтыклэм иужыклэ кьыхуэклауэ "уэркъ"ым игьэзэщлэну кьалэным хуэдэр зыгьэзэщлэу щыта клас (пщыл) зэрилари гурылуэгьуэщ; – ауэ, ар професионал дзэуэ мылгытапхьэу зэрыщытари гурылуэгьуэщ. Икли, Адыгэм кьыдэгьугурыклуэу пщым епхарэ ар зезыхьэу зыхьумэж "пщыл" класым иплэ "уэркъ"ыр изыгьэуэв Адыгэм мы "уэркъ" псалъэм и мыхьэнэри ищлэу кьыщлэжынт. Икли, мы псалъэр (уэркъ) а лъэхьэнэм е блэкла гьунэгьу зы

зэманьгьуэм Адыгэм хэсу щыт е и щыналъэ гьунэм ису щытрэ Адыгэм зэпыщлэныгъэ зыхуилэу щыта зы лъэпкъым зэрихьэу щыта псалъэу кыщлэклынт. Арагъэнти, профационал дзэ яухуэн хуей щыхьум щыгъуэ, ар "уэркъ" псалъэмклэщ зэралытар.

Нытлэ икли, мыбы ещхь псалъэхэр кызыхэщ лъэпкъхэр и гьунэгъуаш Адыгэми, мыхэр пэсэрей Герман лъэпкъхэрщ. Мыбыхэм ящыщ псалъэм папщлэ Гьут-у (Гот) эджэ зы Герман лъэпкъри, ахэр лэщыгъуитклэ (2-рей лл.-4-рей лл.) Хыфьщлэ адрьщым ису и гьунэгъуу щытащ Адыгэм. Икли, Адыгэр зыдисауэ щыта Крым щыналъэми 8-рей лэщыгъуэм нэгъуэнэ Гьут лъэпкъхэм щыщхэр зэрисари гурылуэгъуэщ. Икли, нобэ Гьутыр зи лъабжьэу ялыгтэ Герман лэужьыгъуэ лъэпкъхэм я бзэхэми "уэркъ" псалъэм ещхьрэ мыхьэнэкли зытехуэ псалъэхэр зэрихэри гурылуэгъуэщ. Аращи, Адыгэ щыналъэ гьунэм лусарэ икли Адыгэм зэпыщлэныгъэ зыхуилэу щыта мы лъэпкъым и бзэм кыгъэщлэ зы псалъэу зэрыщытыпхьэнури жылэпхэщ адыгэбзэм кыыхэха "уэркъ" псалъэр. Икли, Герман лъэпкъхэм ящышу нэхь дисциплинэ зилэрэ зэгъэпэща дзэри зилауэ щытар Гьутхэрауэщ зэралытэр.

Мы къэтлуэтахэмкли дигу кызырагъэклыци, Гьутхэр зи лъабжьэу щытрэ ноби "уэркъ" псалъэр зэбгъэщхьыну къэлуклэ зилэу "werk" хуэдэу ятх псалъэхэр куэдыщэу хэтщ инджылызыбзэмрэ (work) алманыбзэм (werk); мыбыхэм нэмышц, лъабжьэклэ мы лъэпкъхэм я лъэпкъэгъурэ пэгъунэгъу лъэпкъ гуэрхэми я бзэм ноби "werk"рэ хуэдэ псалъэхэр яхэтщ. Мы псалъэхэм я лъабжьэри пэсэрей германыбзэрауэщ зэралытэри, зи гугъу тцы псалъэр германыбзэм зэрихэта щыклэри "werk"у щытауэщ кызызэрихэщыр. "Werk, work" хуэдэ псалъэхэр нобэрей бзэхэм зэрихэт мыхьэнэхэри "лэжьэн"рэ "луэху"м теухуауэщ.

Мы псалъэр алманыбзэм зэрихэт щыклэу (werk) нобэрей адыгэбзэ алфавитклэ "уэрк"у зэрытхыпхьэр гурылуэгъуэщи, мы хамэбзэ псалъэр адыгэбзэм кызызэрихэхьэну щыклэри и фонетикэм зэрэзэгъ щыклэу "уэркъ"у зэрыщытынури гурылуэгъуэнщ.

Мы къэтлуэтахэмклэ "уэркъ" псалъэр германыбзэ лэужьыгъуэу зэрыщытар гурылуэгъуэщи, ар адыгэбзэм зы гьутыбзэ псалъэу кыыхэхауи лытапхьэнщ. Герман лъабжьэу пэсэрей псэуклэри зимылэж нобэрей лъэпкъхэм мы псалъэр –къэлуклэклэ мащлэу зэщхьэщыклыми- нобэ зэрызырахьэ щыклэр нобэрей я псэуклэхэми зэрэзэгъклэ мыпхуэдэхэр зэрылытэуш: «луэху, луэхущлэ, луэху щлэлэ, луэхугъуэ, луэху щлэн; лэжьыгъэ, лажьэ, лэжьаклуэ, лэжьаплэ, лэжьэн; лэщлагъэ, лэужь, лэдэкъэщлэкл...».

Пэсэрей германыбзэми мыбыхэм хуэдэ мыхьэнэклэрэ зэрыхэту шытауэщ зэралытэри, ар гьутыбзэми мыбыхэм хуэдэ мыхьэнэклэ хэтауи кьыщлэклынщ. Ауэ икли, пэсэрей германыбзэ мы псалъэм теухуа зы мыхьэнэри "дзэ луэху зехуэнрэ, дзэм щлэгъэкьуэн хуэхьун луэхугьуэ зехуэн" хуэдэу зэрыщытарауэщ зэралытэри, "уэркъ" псалъэр адыгэбзэм мыпхуэдэ мыхьэнэклэрэ кьызэрыхэхапхьэри гурылуэгьуэнщ. Икли, пэсэрей псэуклэм лажьэрэ луэху зыщлэр, дэтхэнэ зы лажьыгьэрэ луэхугьуэр теппцэм хуагъэзащлэу зэрыщытари гурылуэгьуэнщ.

Дауи, адыгэбзэм "пщы" псалъэм теухуауэ кьыгъэщла "пщыл" псалъэмрэ хамэбзэу щыт "уэркъ (werk)"рэ "самурай" псалъэхэр зэмыхьэнэгьуу лытапхьэми, псалъэ мыхьэнэхэм нэхь гьунэгьуу ущыщыгьуазэм деж, абыхэм зэщхьэщыклынгъэ зэрызыхуалэри налуэщ. Аращи, адыгэбзэм и "пщыл" псалъэм елытауэ мы хамэбзэ псалъэхэр -"уэркъ (werk)"рэ "самурай" псалъэхэр- я мыхьэнэклэ нэхь зэпэгьунэгьуу -зэмыхьэнэгьуу- жылэпхьэщ. Мы зэрыжытлауэ, адыгэбзэм и "пщыл" псалъэм мы хамэбзэ псалъэхэм хуэдэу занщлэу хуэлэжэныгъэ мыхьэнэ илэу лытапхьэкьыми, ар "пщы"м пэгьунэгьурэ кьыдэщл цыху зылытэ зы псалъэрщ.

Адыгэбзэм и "пщыл" псалъэмрэ мы хамэбзэ псалъэхэр зытеухуа луэхугьуэр зэщхьэрэ зэхуэдэуи лытапхьэ щхьэ, зэрызэщхьэщыкьри кьыхэдгъэшагъэххэщи, нытлэ, мы ялэ зэщхьэщыкьыныгьэр ахэр кьыщыхьуа лъэхьэнэмрэ кьыщлэхьуа щхьэусыгьуэм елытарэ теухуауэ жылэпхьэщ. Аращи, мы хамэбзэ псалъэхэр -"уэркъ (werk)"рэ "самурай" псалъэхэр- зауэбэ лъэхьэнэм кьыщыхьуарэ нэхьыбэуи зэуэн папщлэ кьэхьуауэ лытапхьэщ. Ауэ, адыгэбзэм и "пщыл" псалъэр зауэ-банэ щыщымылэ е щыщымащлэ зы лъэхьэнэм –зы "дыщэ лъэхьэнэ"м е хуэдэм- кьыщыхьуауэ лытапхьэщи, мыри "пщы системэ"рауэ жылэпхьэщ. Дауи, иужьклэ зауэ-банэр куэд щыхьу лъэхьэнэр кьэблэгьами, "пщыл" псалъэр кьызэрыхьуарэ и кьалэнклэрэ кьызэтенарэ, зауэ лъэхьэнэм хуэйгьуэ зэхьуэжыныгьэр зэрымьгьуэтар жылэпхьэщ. Ар щыхьукьли, мы зыхэха лъэхьэнэм зыхьумэжын папщлэ Адыгэр зыхуэныкьуэ зэуакьуэ системэр и гьунэгьу зы хамэ лъэпкьым шапхьэу кьызэрытырищыкларэ, мы дзэр зэрылытэ псалъэри -"уэркъ"- адыгэбзэм кьызэрыхьэри гурылуэгьуэщи, Адыгэм и "пщы системэ"ри Къэбэрдей щыналъэм зауэм хуэгъэпсауэ щызэрызэхьуэклами и гугьу тщлагъэххэщ.

*

Ауэ икли, "уэркъ" класымрэ "уэркъ" псалъэр Адыгэм кьызэрыхуэжыларэ адыгэбзэм кьыхэрыхэхапхьэхэм теухуа нэгьуэщл вариантхуэ лытапхьэхэми дахэплэнщ.

Адыгэ гъунэу шысарэ икли Адыгэми хэсауэ зи гугъу тщы Гъутхэр Балтика Хы гъунэмрэ Хыфыщлэ гъунэ зэхуакум дэсауэщ зэралытэр; ауэ мы щыналъэр Гъутхэм нэмышцл Герман лъэпкъхэми псэуалъэ язэрыхуэхъуари гурылуэгъуэщи, мыбыхэм ящыщцл Норманхэр, Викингхэр, Скандинав лъэпкъхэр. Мы зи цлэ къытлуа лъэпкъхэри зэуаклуэ лъэпкъхэу зэрыщытари гурылуэгъуэщ.

Мы Герман лъэпкъхэм шыщу Скандинав лъэпкъхэм я парамилитар дзэ организацэхэр "варегь (vareg)"у ялытэу зэрыщытари мыбдежым къышыхэгъэщыпхъэщ. Зэуаклуэ цлэрылуэ хъуа гупхэу шытащ мы "варегь"хэри, ахэр игъуэ щыхъум деж, къэралыгъуэхэми ахъшэклэрэ яхуэлажьэу шыта дзэ ллэужыгъуэхэрщ. Мыпхуэдэ щыклэклэ Византия империэми хуэлажьэу шытащ "варегь" жыхуалэ мы дзэ ллэужыгъуэри, импатор хъумакуэ къалэн зэрилэклэрэ "варегь"хэр Византиям 14-рей ллэщыгъуэм нэгъуэнэ хуэлэжьауэ зэрыщытаращ тхыдэм къызэрыхэщыр.

Мы жытлэхэми къызэрыхэщыи, мы ллэщыгъуэхэм Герман зэуаклуэ гупхэм икли мы зи гугъу тщыла "варегь"хэм мы щыналъэхэм мащлэ шагэхъакъым. "Варегь" псалъэр урысыбзэм зэрыхэт щыклэри "варяги"уэщ. Ауэ икли, Славхэм къэралыгъуэ яхуэным теухуа лыхъэшхуэр зейри мы зи гугъу тщыла "варегь"хэрауэщ зэралытэр. Аращи, Славхэм къэралыгъуэ яхуэнклэ къадэлэпыкъуахэри Скандинав "варегь" ллэужыгъуэхэрауэщ зэралытэри, Скандинавым къыкла мы зэуаклуэхэр финыбзэм "кхъухъзехуэ"рэ "хыдзэл" зи мыхъэнэ "руоци"хэрауэщ зэралытэр; - "Урыс" псалъэри мыбы къызэрытехъуклари гурылуэгъуэщ.

"Варегь"хэмрэ Къэвкъаз лъэпкъхэу шыт Лазхэм, Мэгрэлхэм, Сонэхэм зы зэманыгъуэклэ зэпыщлэныгъэ зыхуаларэ зэдэлажьэу зэрыщытари къыхошыр тхыдэми, нытлэ ахэр Адыгэхэми яцыхуу шытагъэнущ. Адыгэпщхэми яцыхуу шыта "варегь"хэр нытлэ пщы Беслээн иухуэну дзэм шапхъэ зэрыхуэхъуфынури жылэпхъэнщ.

Адыгэпщым иухуэну дзэ ллэужыгъуэм шапхъэ хуэхъуфыну лыптапхъэми, "варегь" псалъэм адыгэбзэм хэту шыт "уэркъ" псалъэр къызэрытехъуклыфыну щыклэр гурылуэгъуафлэкъым. Пэжщ хамэбзэу шыт "варегь" псалъэр адыгэбзэм "уарэгъ → уэрэгъ → уэрыгъ" хуэдэ щыклэклэ зэрызэхъуэжыкыу къызэрыхэхъэфынур. Хамэбзэ псалъэу шыт "варегь" псалъэр адыгэбзэ фонетикэм зэрэзэгъклэрэ мыпхуэдэу зэрызэхъуэжыклэрэ "уэрыгъ" псалъэу зэпкъырыувэжыфыну шытми, адыгэбзэм и макъ мыхъэнэ пэлытэу зэпкъырыувэжыкыу зыгъуэта мы "уэрыгъ" псалъэр адыгэбзэм зэманклэрэ щызэхъуэжыжу макъ мыхъэнэншэ зы псалъэу (уэркъ) зэпкъырыувэжыфыну лытэнри мыхъуныгъэ луэхугъуэщ.

Мыпхуэдэ зэхъуэжыныгъэр адыгэбзэм кызыримыгъэхъупхъэр гурыуэгъуэмэ, нытлэ, "уарегъ" псалъэм адыгэбзэм кыыхэхъауэ щыт "уэркъ" псалъэр кызырытемыхъукыпхъэр налуэ лытапхъэщ.

Нытлэ, "варегъ"хэр Пшы Беслъэн иухуэну профессионал дзэм (уэркъыдзэ) шапхъэ хуэхъуфыну лытапхъэми, -мы ипэклэ зэрыжытлауэ- "варегъ" псалъэр адыгэбзэм кызырыхэхъэфыну лытапхъэ "уэрэгъ - уэрыгъ" псалъэм адыгэбзэм зэманклэрэ "уэркъ" псалъэ кызырытемыхъукыпхъэр гурыуэгъуэнщ. Ауэ икли, "варегъ (vareg)" псалъэри "уэрк (werk)" псалъэм хуэдэу пэсэрей германыбзэу зэрыщытри гурыуэгъуэщ. Адыгэбзэм зэрыхэт щыкыкыкыкы "уэркъ" псалъэр "варегъ (vareg)" псалъэм и мыхъэнэм теухуауэ лытапхъэми, адыгэбзэм и "уэркъ" псалъэр фонетикэклэ "уэрк (werk)" псалъэм хуэпэгъунэгъуу зэрыщытри гулытапхъэщ. "Варегъ (vareg)" псалъэм хуэдэжу "уэркъ" псалъэри пэсэрей германыбзэ псалъэ лэужыгъуэхэрши, икли, я мыхъэнэкли зэхуэдэу лытапхъэ псалъэхэрщ. Араши, зэмылэужыгъуэ германыбзэхэм зэхуэдэ лэужыгъуэхэр кызыралуатэу кылуэклэкли зэпэгъунэгъуу псалъытырищ "уэркъ"рэ "уарегъ"ри, мыбдежым зи гугъу тщла "уарегъ"ым хуэдэжу "уэрк (werk)" псалъэри дзэ лэужыгъуэхэм зэрытеухуар ипэклэ кыыхэдгъэщагъащ.

Дауи, адыгэбзэм кыыхэхъауэ щыт "уэркъ" псалъэр "варэгъ (vareg)" псалъэ нэхърэ "уэрк (werk)" псалъэм кытехъукыныр нэхъ игъуэу лытапхъэщ. Нытлэ, аргуэру дыкызыхуэнэжыр адыгэбзэм кыыхэхъа "уэркъ" псалъэр пэсэрей германыбзэ лэужыгъуэу Адыгэм пэгъунэгъуу щысарэ икли хэсауи щыта Гъутхэм я бзэм –гъутыбзэм- зэрихъэу щыта "уэрк (werk)" псалъэм кызырытехъукларуэщ зэрылытапхъэр.

*

"Уэркъ" псалъэр гъутыбзэм кыигъэщларэ (werk - уэрк) адыгэбзэм кыыхэхъауэ щытлыгъэм деж, абы нэмыщлэ пэсэрей германыбзэрэ гъутыбзэ псалъэ гуэрхэри адыгэбзэм кызырыхэхъапхъэрэ зэрыхэтыпхъэри гурыуэгъуэнщи, нобэ адыгэбзэм хэтрэ щыщ хъужа мыпхуэдэ псалъэ гуэрхэми мыбдежым гулытэ щыхуэтщыжынщ.

Гъутхэр Хыфыщлэрэ Хытлуащлэ луфэм –адрыщлым- лусауэ зэрыщытамрэ, икли Гъут жылагъуэ гуэрхэр Адыгэм хэсауэ зэрыщытари щыжытлагъащи, зэгъунэгъурэ зэдэпсэу лэпкыкыкы зыр зым и хабзэрэ и бзэм зыгуэрхэр кыыхихрэ хильхъэу зэрыщытынур гурыуэгъуэщ; нытлэ, гъутыбзэу (werk - уэрк) адыгэбзэм кыыхэхъауэ зи гугъу тщы "уэркъ" псалъэри мыбы теухуа зы шапхъэрщ. Ауэ икли, мы я зэгъунэгъугъэрэ зэдэпсэуныгъэр зыгуэрклэ а лэпкыкыкы я лэурыуатэхэми кызырыхэщынур

гурылуэгъуэнци, мыбы теухуа зы шапхъэу лытапхъэщ Адыгэ луэрылуатэхэм "Гъуткьалэ зауэ"у хэтыр.

Зэгъунэгъурэ зэдэпсэу лъэпкхэм зыр зым и цыхурэ и унагъуэ гуэрхэр зэрыхэхьэфынури гурылуэгъуэнщ; ар дьдэу, и цыхурэ и унагъуэ гуэрхэр зи гъунэгъу лъэпкхым зэригъэщхьыфынури гурылуэгъуэнщ; икли, мы лъэпкхитым я бзэхэм зыр зым и псалъэрэ и цлэ лэужьыгъуэ гуэрхэр зэрыхэхьэфынури гурылуэгъуэнщ. Мы жытлахэм теухуа зы шапхъэу лытапхъэщ -псалъэм папщлэ- нобэ зы Адыгэ уэнэгъуэцлэу щыт "Гъут"ыр. Мыпхуэдэ щыкьлэу Гъутхэми Адыгэ унагъуэрэ унэгъуэцлэ, е адыгэбзэм кытехьукьлэ унэгъуэцлэ гуэрхэр зэрыхэтыхьэнтури гурылуэгъуэнщ.

Ипекли зэрыжытлауэ, Адыгэпщ Бесльэн зэтыригъэува "уэркь" класыр пэсэрей Герман лъэпкхыу –иужьрейрэ и гъунэгъуу- щыт Гъут лъэпкхым и дзэр зэрилытэу адыгэбзэм кыхэхьа "уэркь" псалъэри мыпхуэдэ зы шапхъэщ. Пэсэрей германыбзэрэ гъутыбзэу адыгэбзэм кыхэхьа псалъэри "уэркь" псалъэм изакъуэу кыщцлэкьынкьыми, мыбы теухуа шапхъэу лытапхъэщ адыгэбзэм "брагъуэ, абрагъуэ" хуэдэу хэт псалъэхэр. Аращи, пэсэрей германыбзэрэ зи лъабжьэу нобэрей бзэхэм хэтэрэ нобэ бзэ куэдми хэхьа хьуа "брев, брав, брава, браво" хуэдэу къэлукьлэ зилэ псалъэхэм хуэдэу жылэпхъэщ адыгэбзэм нобэ хэту зи гугъу тщлэ мы псалъэхэри. Нытлэ, "брагъуэ, абрагъуэ" псалъэхэр пэсэрей германыбзэрэ гъутыбзэм зи гугъу тщлы и псалъэхэм кытехьукьларэ адыгэбзэ фонетикэм езэгъ къэлукьлэ зыгъуэтауэ жылэпхъэщ. Икли, мы псалъэхэр адыгэбзэм кыщыхэхьари Гъут лъэпкхыр Адыгэм и гъунэгъуу щыщыта зэманьгъуэрауэ е Гъут жылагъуэ гуэрхэр Адыгэм хэсу щыщыта зэманьгъуэрауэ жылэпхъэнщ.

Адыгэбзэм кыхэхьа мы псалъэр (брагъуэ, абрагъуэ) нобэ "брав, брев" псалъэр зыхэт бзэхэм зэрыхэлэжьыхь щыкьлэм хуэдэу зэрыхэлэжьыхьри гурылуэгъуэщ адыгэбзэм. Аращи, зи гугъу тщлэ хамэбзэхэм "брав, брев" псалъэр "лъэщыгъэ, быдагъэ, лыхъужьыгъэ" хуэдэ мыхьэнэклэрэщ зэрыхэтри, "брагъуэ, абрагъуэ" псалъэхэр адыгэбзэм зэрыхэт щыкьлэри хамэбзэхэм хэту зи гугъу тщлэ мы псалъэхэм ещхьрэ хуэдэуш: «ин, инышхуэ; лъэщ, лъэщ дьдэ».

Мыпхуэдэ мыхьэнэклэрэ адыгэбзэм хэлэжьыхь мы псалъэм нэмышцл, "брав, брев" псалъэр зи лъабжьэу ухуа нэгъуэщл псалъэхэри хэтщ адыгэбзэми, мыбыхэми щыгъуазэ дыхуэхъунщ. Мы псалъэхэм щыщу лытапхъэщ икли "абрэдж" псалъэри, ар гъутыбзэм хэта мы псалъэр (брав, брава) адыгэбзэм кызырыхэхьа "брагъуэ, абрагъуэ" щыкьлэм иужькьлэ адыгэбзэм кытырищыкьыжу кыхэхьухьауэ жылэпхъэщ. – Икли, "брава" псалъэм адыгэбзэм фонетикэу "брагъуэ" къэлукьлэ зэригъуэтынур нэхь

игъуэщи, абы куэд дэмыкыу "абрагъуэ" псалъэу къэлуклэ игъуэтауи жылэпхъэщ-. Дауи, адыгэбзэм кыггъэщыжа "абрэдж" псалъэм мыхъэнэклэрэ гъутыбзэм и "брав, брава" псалъэм и мыхъэнэ дыдэр зилэ псалъэу жылэпхъэщи, ар "абрагъуэ" псалъэ лыхъэр зэрылгыта "абрэ"р зы"дж" жыхуилэу адыгэбзэм "лыхъужь, цыху лъэщ, цыху хуит, цыху ябгэ" хуэдэ мыхъэнэклэрэ зэрыхэтыр гурылуэгъуэщ.

"Абрэдж" псалъэр щхъэж лыхъужьыгъэ зезыхъэр зэрылгытэуш адыгэбзэм нэхъыбэу зэрыхэлэжьыхъ щыклэри, ар дзэм щыщ нэрыбгэукъым зэрылгытэр; зы абрэдждзэ щылэкъым. Ауэ, "абрэ"р зы"дж" зи мыхъэнэ "абрэдж"ыр зэрыигъуэу щхъэжрэ и закъуэуу лыхъужьыгъэ зезыхъэ зы нэрыбгэр зэрылгытэрщ. "Лыхъужьыгъэ" щыжыплэм деж, мыбы икли зэуаклуэ класу щыт "уэркъ"ыр уигу кызырегъэклыхъэри гурылуэгъуэнщ; ауэ, зэрихъэ лыхъужьыгъэм пащцэщ зы нэрыбгэр "абрэдж"у зэрылгытэри, ар уэркъым хуэдэу зы класуи системэм щыщрэ хэтуи щыткъым, икли "лыхъужь"рэ "абрэдж"ыр зы дзэм щыщ хъун хуейуи щыткъым.

Ауэ, зэуаклуэ класу щытрэ лыхъужьыгъэр зыхуэфашцэ "уэркъ"рэ псалъэми, икли щхъэж зэрихъэ лыхъужьыгъэм пащцэ зы нэрыбгэр зэрылгытэ "абрэдж" псалъэми я лъабжьэр гъутыбзэрауэ -гераманыбзэрауэ- зэрыщытри гурылуэгъуэщ. Аращи, щхъэж зы нэрыбгэу щырет ар, е зэуаклуэрэ дзэ класым щыщрэ хэту щырет, Адыгэм "зэуаклуэ"рэ "лыхъужь"хэр зэрилгытэу щыта мы псалъэхэр пэсэрей Германрэ Гъутхэм я лыгтэклэрэ я псалъэхэращ кызытехъуклари, икли мыбыи гурылуэгъуэ кыггъэщыр мащцэу кыщцэжынкъым.

Ауэ мы псалъэхэм гурылуэгъуэ кыпхуищыр Адыгэм лыхъужьэр зэуаклуэ имыларэ кыхэмыкыу щытауэ арауэ кыщцэжынкъым. Ауэ икли, нобэр кыздэс и псэуклэми кызызыхъэщыци, Адыгэр зауэрэ банэ зыфлэфл лъэпкъыу щытакъым, икли зэуаклуэрэ бэнаклуэр хэлэтыклауэ игъэлаплэуи щытакъым. Адыгэм флэлаплэу щытарэ пщцэ зыхуищыуи щыта цыхур хабзэрэ цыхугъэ зыхэлъу щэн зилэращи, Адыгэм лыхъужьыгъэр, зэуаклуэрэ бэнаклуэр пщцэшхуэ зыхуищыу игъэлаплэрэ хэлэтыклауэ илгытэу щыткъым, – икли щытагъэнкъым.

Пэсэрей германыбзэрэ гъутыбзэм и "брав, брава" псалъэр адыгэбзэм кызызыхъэрэ зэрыхэлэжьыхъыр мыбыи кыщынкъыми, аргуэру лыхъужьыгъэрэ хахуагъэ зи мыхъэнэ псалъэу зы щлалэм хужалэу щыта "щлалгэ брагъуэ" псалъэри мыпхуэдэщ.

Пэсэрей германыбээр зи льябжьэу адыгэбзэм кыхэхьа мы псалъэхэм и зы мыхьэнэри инрэ лъэщыгъэри, мывэшхуэхэм папщӀи Адыгэм "абрэ мывэ" хужилэу зэрыщытари мыпхуэдэ мыхьэнэклэрэщ.

Мы зи гугъу тцӀа псалъэхэм нэмыщӀхэри хэту кыщӀкӀынщ пэсэрей германыбээрэ гъутыбзэу адыгэбзэм кыхэхьауи, псалъэм папщӀэ, Адыгэм зы "хушхьуэ кланэ"р "егъэхын"рэ "ефэн" папщӀэ икӀи "дриин" зэрыжилэр гурыуэгъуэщи, мы псалъэр фонетикэуи, зэрыухуа макъ мыхьэнэ щыкӀэкӀи адыгэбзэм кыгъэщӀауэ лъытэныр гугъуш. Фонетикэ лъэныкыуэклэ, мы псалъэр мы зэрытха щыкӀэу къэлууш Адыгэм кызырэрыуэ щыкӀэри, мы зэрытхарэ кызырэрыуэ щыкӀэр ("р"ым ипэ кыхуэ "д" макъыр "ы"ншэу -д- "р"ым пыщӀауэ къэлуныр) – ар нобэ адыгэбзэ тхэкӀэм хабзэ хэхьухьауэ щытми- адыгэбзэм и псалъэ ухуэклэрэ къэлукӀэм зэремызэгъыр гурыуэгъуэщ. Мыхьэнэ лъэныкыуэклэ, хушхьуэ кланэ е мыбы хуэдэхэр "егъэхын"рэ ефэным теухуа "дриин" псалъэм хиубыдэ "...ии.." макъыр ("и" макъым "абзис" мыхьэнэ зэрилэр гурыуэгъуэщи) льябжьэ лъэныкыуэ теухуа мыхьуу, ишхьэ лъэныкыуэр (ехын нэхьрэ дэклын) зылытапхьэу зэрыщытым папщӀэ, мы "дриин" псалъэр "ехын, егъэхын" псалъэм и мыхьэнэгъуу лъытапхьэнкыым. Аращи, зыхиубыдэ "ии" макъым ипкь зэриткӀэ, "дриин" псалъэм "дэклыгъуэ"рэ "дэклыу щыт"раш илытапхьэнури, абы "ехыгъуэ"у "егъэхын"рэ ефэн луэхугъуэ илытэныр адыгэбзэм и макъ мыхьэнэ лъэжэклэм зэрмыезэгъынур гурыуэгъуэщ.

ИкӀи, адыгэбзэм зы глаголу хэлэжыкыхь мы псалъэм (дриин) хуэдэ къэлукӀэ зилэ псалъэхэр гъутыбзэр зи льябжьэу щыт инджызыбзэмрэ алманыбзэм -нэгъуэщӀ бзэ гуэрхэми- "ефэн" мыхьэнэклэрэ зэрыхэтыр гурыуэгъуэщи, псалъэхэр зи гугъу тцӀы бзэхэм зэрыхэт щыкӀэри къэдгъэлъэгъуэнщ: «дринк (drink), дринкинг (drinking); тринк (trink), тринкин (trinkin); дранк, дренк, гетранк».

Зэрыжытлауэ, мы хамэбзэ псалъэхэм я мыхьэнэр адыгэбзэм и "ефэн" псалъэм теухуащи, дэтхэнэ зы ефэн луэхугъуэр зэрыллытэ псалъэхэрщ; ауэ адыгэбзэм и "дриин" псалъэр зэрыхэт щыкӀэр – дэтхэнэ зы ефэнрэ егъэхын луэхугъуэу шымыту- "хушхьуэ кланэ" егъэхынрэ ефэн закъуэраш зыхуэлуарэ зытеухуар; нытлэ, "хушхьуэ кланэ"ри мы зи гугъу тцӀа хамэбзэхэм зэрагъэхыр кызырэлуатэ щыкӀэри "ефэн" мыхьэнэ зилэу мы зи гугъу тцӀа "дринк, тринк" хуэдэ псалъэхэмклэрэщ.

Мыбы нэмыщӀ, "хушхьуэ кланэ"м езыр зылытэу европэбзэхэм щызекӀуэ "дражэ, драгъэ" хуэдэ псалъэхэри кызытехьуклар мы зи гугъу тцӀы "дринк, дринкинг; тринк, тринкин" хуэдэ псалъэхэрауэ -

глаголхэрауэ- зэрыщитри гу лытапхэщ. Ауэ икли, мы псалъэхэм (дражэ, драгъэ) я мыхьэнэр адыгэбзэмклэ "дриипхэ"уи кызыэрыуэтапхэзри гурыуэгъуэщи, "хушхьуэ кланэ"р "дриипхэ"у мы зэрылытар адыгэбзэм и "дриин" псалъэр зытеухуарэ ("хушхьуэ кланэ" егъэхын) кызытехьуклари гурыуэгъуэ зыщл луэхугъуэу зэрыщитри гулытапхэщ.

*

"Уэрк (werk)" псалъэр кызыгъэщла пэсэрей германыбзэрэ гьутыбзэр зи лъабжьэу утыку кыхьа нобэрей Евробзэ гуэрхэми мы псалъэр зэрыхэт щыкларэщ "лэжьэн, луэху щлэн" хуэдэ мыхьэнэ зэриклэрэщ. Мы псалъэр адыгэбзэм кызыэрыхэха щыкларэ, мы и "лэжьэнрэ луэху щлэн" мыхьэнэр "пщым зэуэлыу хуэлэжьэн" луэхугъуэуш. Адыгэпщым иухуа дзэ класыр зэрылыта "уэркъ" псалъэм лъабжьэ хуэхьуари пэсэрей Герман лъэпкъ лэужьыгъуэ Гьутхэм мы "уэрк (werk)" псалъэр зэрызырахьэу щыта мы щыкларэагъэнт. Икли, "werk" псалъэм мыпхуэдэ мыхьэнэ зэрилэр псалъэм теухуа этимологии лэжьыгъэхэм кызыэрыхэщми ипэклэ и гугъу щытщлагъэхэщ. Псалъэм теухуа этимологии лэжьыгъэхэм кызыэрыхэщклэ, "werk" псалъэм и зы мыхьэнэуэ щытари "тешэм хуэлэжьэн"рэ "дзэ луэхугъуэм теухуа лэжьыгъэ"рщи, пэсэрей Германхэм зэуаклуэ гуп гуэрхэр зэрылытэу ипэклэ зи гугъу тщла "варег"хэм хуэдэ зэуаклуэ гупрэ дзэ лэужьыгъуэр е дзэм теухуа лэжьыгъэхэр Гьутхэми "тешэм хуэлэжьэнрэ тешэм папщлэ зэуэн луэхугъуэ"у "werk" псалъэмклэ ялытэу бзэм щызеклуэу кызыэрыщлэжынури жылэпхэщ. Арагъэнти, пэсэрей германыбзэрэ гьутыбзэм хэтауэ щыта "werk" псалъэр адыгэбзэм кызыэрыхэха щыкларэ мы и мыхьэнэ лъэныкыуэклэрэщи, ар "пщым и дзэ"р зэрылытэу адыгэбзэм и фонетикэми зэрэзэгьклэрэ "уэркъ" псалъэу хэлэжьыхь хьуащ.

Нытлэ, мы кыпытщаклэ гурыуэгъуэ кызыэрыхуэхьуу, Гьутхэм я гьунэгъуу щыпсэу зэманьгъуэр е Гьут жылагъуэ гуэрхэр Адыгэм хэсу щыщыта зэманьгъуэр зи блэклауэ лытапхээ мы псалъэм (уэркъ) адыгэбзэм хэмылэжьыхьу зэманьгъуэфли кыкылагъэнти, ар Пщы Беслээн иухуа дзэр "уэркъ"у зэрылытэклэрэ адыгэбзэм хэлэжьыхьу щидзауэ лытапхэщ.

Ипэкли кызыэрыхэдгъэщауэ, пэсэрей германыбзэрэ гьутыбзэм "уэрк (werk)" псалъэр зэрыхэт щыклэм зэрытеухуауэклэрэщ Адыгэм "уэркъ" псалъэрэ класыр кызыэрыхуэжыуари, а псалъэм мы и мыхьэнэмрэ а класым и кьалэныр зытеухуауэ Адыгэ "пщы системэ"м хэту щыта класри зэрылытэ псалъэр "пщыл"рауэ зэрыщытар гурыуэгъуэнщ. "Уэрк (werk)" псалъэр пэсэрей германыбзэрэ гьутыбзэм зэрыхэлэжьыхь щыклэр

адыгэбзэм и "пщыл" псалъэм хуэдэу зэрыщытам теухуауэ лупщI гуэрхэр жымылэпхъэми, лэжьэнрэ лүэху зэмылэужьыгъуэр зэрылгытэ "уэрк (werk)" псалъэр а пэсэрей лэжьэнэхэм тепщэм хуэлэжьэнрэ нэхьыбэуи зэуэн лүэхугъуэрэ лэжьыгъэхэм теухуауэ зэрыщытыпхъэри гурылүэгъуэщ.

Адыгэ зэхэтыклэм ("пщы системэм") "пщыл"ым и кьалэныр "пщым хуэлэжьэн" лүэхугъуэу зэрыщытар гурылүэгъуэщи, мыр икли а лэжьэнэм лэпкьхэм я зэхэтыклэм теухуарэ зэрыхуэдэнури гурылүэгъуэнщ. Мы зэхэтыклэр мы щыналъэм нэхь хуэпэжыжъэ Жапон лэпкьми я хабзэу зэрыщытари гурылүэгъуэщ: Жапон (Япон) "самурай"хэри ар дыдэу "пщым –тепщэм- хуэлэжьэн" калэн зилэ класу зэрыщытар гурылүэгъуэщ.

Икли, лэпкь зэхэтыклэхэм кыхэщу зи гугъу тщIы мы я класхэм я кьалэну щытар а класхэр бзэхэм щыхэлгыта псалъэхэм я мыхьэнэхэми гурылүэгъуэ кыпхуащIыр: адыгэбзэм и "пщыл" псалъэм "пщым хуэлэжьэн" мыхьэнэ зэрилэнур гурылүэгъуэнщ; ипэклэ зэрыжытлауэ "werk" псалъэми и мыхьэнэр ноби "лэжьэн"рэ "лүэху лэужьыгъуэ"у зэрыщытыр гурылүэгъуэщи, кьэзыгъэщIа бзэм мы псалъэр (werk) а лэжьэнэм зэрыхэлэжьыхьа щIыклэр "пщым -тепщэм- хуэлэжьэн" лүэхугъуэу зэрыщытари гурылүэгъуейкьым; - жапонибзэм и "самурай" псалъэм хуэдэжу.

Мы кьэтылэуэхэми кьызырыхэщыщи, организацэ хьуауэ зы гупрэ лэпкьыу пэу пэсэрей цыхум мы и зэхэтыклэм лүэхугъуэ пыухытыкIа гуэрхэмрэ ахэр зыгъээщIэнухэри зэрилгытэнур гурылүэгъуэнщи, мыпхуэдэхэр хроникэ зэрыхуэ щIыклэращ "социал клас" жыхуэтIэхэри утыку кьызырыхэр. Аращи, мыпхуэдэу утыку кыхьа класхэм я нэхьыщхьэу лыгтэр адыгэбзэм "пщы" псалъэмкIэ илгытэращи, абы папщIэ кьэхуарэ абы хуэлажъэ класри адыгэбзэм зэрилгыта щIыклэращ "пщыл" псалъэр. Мы ипэклэ, Адыгэм нэмыщI лэпкь гуэрхэм я "пщы"рэ "тепщэм" хуэлажъэр зэралгыта псалъэхэри кьытIуащ. Мыбыхэм щыщрэ хамэбзэу (werk) адыгэбзэм кыхэхьа "уэркь" псалъэр адыгэбзэм и "пщыл"ым иплэ зэриувам щхьэусыгъуэ хуэхьуари Адыгэм зихьумэжын зэрыхуэныкьуэу щхьэжу зы профессионал дзэ ухуэн хуей хьуауэ зэрылгытаращ.

*

Мы ипэклэ кьэтылэуэхэми гурылүэгъуэ зэращIыщи, зы цыху гупрэ лэпкьыр организэ зэрыхьуа щIыклэращ социал класхэр кьызытехьукIыр. НэгъуэщIыу жыплэмэ, мы организацэ жыхуэтIэр гъээщIапхьэ лүэхутхьэбзэхэр зыгъээщIэнухэр лыгтэнращи, мыбыи унафэ зыщынуэрэ лүэху зыгъээщIэнущIыкIэу цыхур эщхьэщегьэклыр. Аращи, мыпхуэдэу организэ хьуа лэпкьхэм щыщ гуэрхэр езым елгытауэ нэхьыщхьэу

лыгтарэ унафэ кѡхуэзыщл гуэрхэм хуэлэжьэн хуейуэ кыщлэдзыр. Дауи, нэгъуэщлым хуэлэжьэн лүэхугъуэр зауэ лүэхугъуэуи щырет, нэгъуэщлэжьыгъэ лэужыгъуэуи щырет, зи гугъу тщлы лүэхур зытетыр зэхуэкыщэкъым. Ауэ, бийбэрэ зауэбэ лээхэнэхэм кышыкыу класхэр нэхыбэу зауэм хуэгъэпсауэ зэрыщытынури гурылүэгъуэнщи, мыпхуэдэу зэрыщытыр мы класхэр зэрылгытэ псалъэхэми кызырыхэщыр мы кьэтлүэтахэмкли гурылүэгъуэ кытхуохъур.

Гъээщлэн хуейуэ щыт лүэхутхъэбзэ гуэрхэр зи кьалэнрэ зи пщэрыль цыхур нахуэ щын лүэхугъуэрщ мы организацэм и пэщлэдзери, ар клуэ пэтрэ зи гугъу тщлы класхэр кызтехьукл цыху зэхэтыклэм льябжьэ зэрыхуэхури гурылүэгъуэнщ. Аращи, дэтхэнэ зы зэхэтыклэрэ лүэху зэдэщлэным ипэ иригъэщрэ иужь кыыригъанэ цыху кызыригъэщлэнырэ, зыр адреим нэхь епхарэ елыгтауэ зэрылгытэнур гурылүэгъуэнщи, мырауэ лыгтапхъэщ икли зы цыхур нэхьапэу зэрылгытэрэ нэгъуэщлэхэри абы елыгтарэ хуэлэжьэн зэрыхуей щыклэм изгъэувэр.

Мыпхуэдэ зэхушытыклэр зыгъэщабэрэ цыхур зымыгъэпыуд зы бгъэдэхьэклэрауи жылэпхъэщ икли Адыгэм кыгъэщла "пщы системэ"р. Цыхум и гъащлэрэ и зэхэтыклэр лэжьэнрэ шхэн нэмыщлэхэри зыхэту зэрыужыым кызырыхэкклэ, мы цыху зэхэтыклэм и пщальэр зэрылгытэу ухуа зы псалъэщ "пщы"ри, абы елыгтарэ теухуауэ ухуа "пщыл" псалъэри мы зэмылэужыгъуэ лүэхугъуэхэм теухуа "пщальэ"р шыгъэлэнрэ хьумэн - "пщы"р хьумэнрэ зехьэн- кьалэн кызытехуэхэр зэрылгытэрэщ. Аращи, цыху зэхэтыклэм теухуа пщальэ зэмылэужыгъуэр зезыхьэрэ щызыгъалэу "пщы системэ"р зезыгъаклэу щыт "пщыл"ми пщлэ зилэ кьалэнышхуэ зэригъэзащлэри гурылүэгъуэщ.

Ауэ, флэкыплэ зэрымилэу мы системэми клуэ пэтрэ цыхур зыр зым зыхуэлажьэрэ цыху гуэрхэри щымылажьэ зэхэтыклэ утыку кызырихьэфынури гулыгтапхъэщи, мыпхуэдэри иклэ нэгъуэнэ хейуэ зэрымылыгтапхъэри гурылүэгъуэнщ.

Зы цыхур адреи цыхум хуэлэжьэныр –жылэпхъэмэ- "цыхугъэ"уи лыгтапхъэкъым. Ауэ икли, зыр зым хуэлэжьэжу зэрыхуар гурылүэгъуэщ зи гугъу тщла цыху зэхэтыклэри, ари кызтехьуклар -зы парадоксци- цыхур зэдэлэжьэнрэ зэдэлэпыкьун хуей зэрыхуаращ. Мыри я шхыныр кьалэжьыным теухуа лүэху зэдэщлэнрэ зэдэлэпыкьуным деж кыщлидзауэ лыгтапхъэщ.

Нэхыбэм деж, лэжьэныр флэфыу щытауэ лыгтапхъэкъым цыхум, ауэ цыхум езым и шхьэ хуэлэжьэжынарагъэнкыым мыфыу илытэу щытар;

нытлэ, цыхум мыфлыу ильытэу шыта лэжыгыэ лэужыгыуэр нэгүэщым хуэлэжэнрагэнщ.

Шхэн папщлэщ цыхум икли лажьэу зэрыщидзари, цыхур езым и щхьэ хуэлажьэрэ кылэжыыр ишхыжу шышытам лэжэн луэхугуэри цыхум ижагыуэу шытагэнкыым. Араши, езым и щхьэм хуэлэжэнрэ езым кылэжыыр ишхыжынращ цыхур лажьэу шыщидзарэ икли щлэлажьэу зэрышытари, лэжэныр цыхум кыхэлэу шыщидзари нэгүэщым хуэлажьэу шыщидзарагэнщ. Нытлэ, мы лэжэн лэужыгыуитгыр зэрызэхуэмыдэм теухуа псалэу кыщлэкынщ Адыгэм жилэ зэпыта шыта мы псалэри кызытехуклар: «улажьэу ушхэжын нэхьыфл шылэкыым».

Езым и щхьэм хуэлэжэныр лэжэн луэхугуэуи ильытэу шытагэнкыым цыхуми, мырагэнщ икли "лэжэн" псалэр цыху куэдым дежклэ нэгүэщым хуэлэжэн луэхугуэу гурылуэгүэ зэрыхур. Икли, мырагэнщ лэжэныр нэгүэщым "хуэлэжэн" мыхьэнэ зилэу гурылуэгүэ зэрыхуклэрэ бзэ куэдым зэрыхэлэжыкыыр.

Цыху шылэгүэм и нэхьыбаплэр цыхур и шхын папщлэ езым ищхьэм хуэлэжэжу зэрышытари гурылуэгүэнщи, цыхум и гьащлэр мыпхуэдэу ихьу шышыта зэманьгүэри нэхьыбэу кьэшыпынрэ щэклэун лэхьэнэхэрауэ лытапхэщ. – Ауэ, щэклэунри зэдэлэпыкыуныгыэ зыхуэныкыуэ луэхугуэу зэрышытклэрэ клэуэ пэтри зэныкыуэжкыуныгыэ кызызрыхьынури гурылуэгүэнщ.

Дауи, иужьклэ, нэхьыбэуи щым телэжыкыынрэ вэн-сэн луэхугуэр кьэунэхуа нэужыым луэху зэдэщлэнрэ зэдэлэпыкыуныгыэ кызызрыхуарэ, цыхум яшхынур зэтыраугуаерэ ягушу кышыщидзэми цыхур зэныкыуэжкыуу щидзауи жылэпхэщ. Мыпхуэдэ зэманьгүэрэ зэныкыуэжкыуныгыэм кыхэклауэ жылэпхэщ икли нэхь мащлэу лажьэ зы цыхум нэхьыбэ лысу кышыщидзари, мыр хроникэ зэрыхум кыггэщлауэ жылэпхэщ цыхум нэгүэщл цыхур хуэлэжэнри кызызрыщидзар. Нытлэ, цыхум флэмыфлрэ кьемызэгь лэжыгыэр мыпхуэдэ лэжэклэрагэнщ. Дауи, лэжэнрэ луэху щлэныр цыхум мыфлыу зэрилгытэр бзэ гуэрхэм кызызрыхэщ щыклэм льябжэ хуэхуари цыхум флэмыфынурэ кьемызэгыну шыт мы лэжэклэрауэ зэрышытри гурылуэгүэщ. Араши, цыхум и шхын папщлэ нэгүэщым хуэлэжэнрэ, нэгүэщым кытыну лүлхьэм пэплээнрагэнщ цыхум хуэмыфащэрэ лэжэнри мыфлыу зэрылгытапхэри, бзэ гуэрхэм мыфлыу кыхэщ "лэжэн" псалэр шыухуа зэманьгүэхэри лэжэныр нэгүэщым хуэлэжэн луэхугуэу шызырылгытарэ кызызрыщеклэжэлагэнщ.

Цыхур зыхуэныкьуэрэ ишхын папщлэ лажьэу зэрыщытыр кьызэрыхэмылэнуи и гугьу тшлэщ, икли лэжьэныр зы луэхугьуэу щылыгытэри нэгьуэщыи хуэлажьэу кьыщыщидзэрауэ зэрыщытри жытлагыащ. Нэгьуэщыи хуэлажьэныи и льябжьэри цыхур луэху зэдэщлэнклэрэ зэдэлэпыкьуу щыщидзэрагыэнщи, мыпхуэдэ зы фыгыэм кьихь "парадокс"рауэ жылэпхэщ лэжьэныр мыфлыу зэрылыгытэ щыкьлэу нэгьуэщыи "хуэлажьэны"ыр кьызхэклари. Зэдэлэпыкьунрэ зэдэлэжьэныи кьихь мы парадоксыр тлэ, зэдэлэжьэныгыэрэ зэдэлэпыкьуныгыэр нэхьри организэ зэрыхьум елыгытауэ нэхьри зэрыбэгьуэнури гурылуэгьуэнщи. Аращи, мыпхуэдэ организацэхэр зэрыухуэклэрэ хохьуэр цыхур цыхум хуэлажьэны щыкьлэу утыку кьихьэу зи гугьу тшлы парадоксри, ар нэхь щыхэхьуари шлы телэжьыхьыныи кьытехьукьла феодализмэрауэ жылэпхэщ. Парадоксыр бэгьуэхунклэ, абы нэгьуэщлэхэр зызуигыгьэлэжьэну цыхухэр кьызэригыэщлыр гурылуэгьуэщи, ахэр утыку кьихьэхукли парадоксу тлыгыта мы луэхугьуэм езыр зы системэ мэхьужыр. Нытлэ, мы зи гугьу тшлы парадоксыр зэрыбагыэрэ нэхьри лэщ зэрыхьур нэхьыбэ цыху зызуигыгьэлэжьэны цыхухэмрэ организацэхэр утыку кьызэрихьэклэрэщи, цыхур мыбы зэресэклэрэщ икли ар зы системэ зэрыхьури. Нэгьуэщыи жыплэмэ, мыпхуэдэ цыхумрэ организацэм игьуэт кьарурэ зэтыриугьуае кьапиталклэрэщ зи гугьу тшлы парадоксыи езыр цыху псэуклэрэ зэхэтыклэ системэ зэрыхьури, ар нобэ дызхэпсэхь системэу зэрыщытыи папщлэ, мы зи гугьу тшлыр зы парадоксуи кьытщыхьужкьыи. Нытлэ, утыку кьызэрихьар гурылуэгьуэ кьытхуэхьуа мы парадоксыи езыр цыху зэхэтыклэ системэ зэрыхьур парадоксыи и парадосыжу а нэхь парадосышхуэу лыгытапхэщщи, икли "парадокс"ыр нэхь зэрылыгытэре псалэм а нэхь хуэфашьэри мырагыэнщи.

Ауэ аргуэру, мыри иужь дыдэрей парадоксрауи лыгытапхэжкьыи, парадоксыр сытым щыгыуи цыху псэуклэрэ зэхэтыклэм хэлэжьыхьынуи кьыщлэжлыищи; цыху гьащлэр зэрызеклуэри парадокс мыухьу лыгытапхэщ. Аращи, кьызэрыхьуа щыкьлэмрэ нобэ езыр цыху псэуклэ системэ хьужауэ зи гугьу тшлэ парадоксыр нэхьри мыбэгьуэн папщлэ, нэхьыбэ цыхур нэхьри имышлыгытэи папщлэ, абы цыхур зэрыпэщлэгыфынури ар утыку кьызэрихьа щыкьлэм хуэдэжу зэдэлэжьэнырэ зэдэлэпыкьунклэрэщ.

Цыхур зэдэлэпыкьуныгыэрэ зэдэлэжьэныкьлэрэ а нэхь организэ щыхьуу зэрыщидзар шлыи телэжьыхьынырэ вэн-сэн луэхугьуэрауэ зэрыщытыр жытлагыащ ипэкли, мыпхуэдэ цыху зэхэтыклэри зы щыналэм ису щыт хьуа лэпкьхэрауэ зэрыщытри гурылуэгьуэщ. Нытлэ, лэпхьуэшапхьуэу щымытрэ шлыр зезыхьэу зы щыналэм ис хьуа лэпкьхэм мы я

организацэм хуэлажээхэмрэ икли мылажээ цыхухэр кызыриггэщынуур гурыуэггэуэнц. Зы цыхум хуэлэжээнэр нэхыфыу гурыуэггэуэ зыщл псалгэхэрц икли "пщы"рэ "пщыл" псалгэхэри, мы псалгэхэр зытеухуа цыху зэхушытыклэр мы зи гуггэу тцлаггэххэ зэхэтыклэм кызыриггэщыфынуур гурыуэггэуэнц.

Ауэ, адыгэбзэм мы и псалгытыр утыку кызырихьям льябжээ хуэхуар цыхур зыр зым зэрыхуэлажээм теухуауэ зэрышымытми гу лытапхэщ. Пэжщ "пщы–пщыл" зэхушытыклэри занщлэу зи гуггэу тцла луэхуггэуэклэрэ кызырихьяуфынуур, ауэ цыху зэхэтыклэр лэжээнэр шхэн закгэуэм теухуауэ кызыриггэщынынури гурыуэггэуэнци, цыху зэхэтыклэр зэрыггэпсым нэггэуэщл луэхуггэуэрэ лэныкыуэхэри зэрыхэтыр гурыуэггэуэщ. Араци, цыху зэхэтыклэр цыхум дэтхэнэ и зы щейинми елытарэ теухуауэщ зэрызэпкырыувэри, абы кгуэ пэтрэ зы зэхэтыклэ хабзэ кызыриггэщынури гурыуэггэуэнц. Ныглэ, мы зэхэтыклэр хей хуэнрэ цыхум хуэфашэу шытын папщлэ, зэхэтыклэ хабзэу илыггэ зэрызекгуэм цыху пщальэрэ шапхээхэри кызыриггэщынуур гурыуэггэуэнци, адыгэбзэм цыху пщальэу илыггэ зэрыриуатэ "пщы" псалгэр утыку кызырихья щыклэми мыпхуэдэ льябжээрэ льяггэуэ илауэ лытапхэщ.

Икли, цыхум кыиггэщлэ мы и зэхэтыклэм пщальэ хуэхур шыггэлэнрэ хумэн зэрыхуеинури гурыуэггэуэнци, цыху цыкгур и зэхэтыклэклэ мы цыху шапхээрэ пщальэм и хуреяггэклэ организэ зэрыхуупхэнури гурыуэггэуэнц. Мыпхуэдэ организацэм мы цыху шапхээри зыхумэу зезыхэнуэрэ абы хуэлэжээнухэри утыку кызыриггээхэнуур гурыуэггэуэнци, ныглэ, мы зэхэтыклэ пщальэр "пщы"уэ шылыггэтэм деж, абы хуэлажээрэ ар зезыхээри адыгэбзэм "пщыл" псалгэмклэ кызыриуэтапхээр гурыуэггэуэнц.

Мыпхуэдэ зы щыкгуэу лытапхэщ Адыгэм и "пщы системэ"р зэрыхуам льябжээ хуэхуарэ абы кыиггэуегурыкгуа льяггэуэри, ар икли зы цыхуггэ системэу зэрылытапхээклэрэ нобэр кыздэс Адыгэм и зэхэтыклэ хабзэу зэрышытари гурыуэггэуэщ.

Аргуэру пыщапхэмэ, мыпхуэдэ зы системэр (пщы системэ) зэрыхуам льябжээрэ льяггэуэ хуэхуар эзым и щхэрэ и шхын папщлэ зэныкыуэкуэнрэ зэзуэн зыхуэзымыггэфащэ цыху кызырихьяуэрэ утыку кызырихьяраггээнц. Икли, мыр цыхур зыггэлаплэ зы системэу лытапхээми, цыхур цыхум хуэлэжээн луэхуггэуэм мы системэми клэ зэримытари гулытапхэщ. Ныглэ, цыхуггэу тлыта мы системэм (Адыгэ пщы системэ) цыхур цыхум хуэлэжээн луэхуггэуэми клэ зэримытым

нэмышл, абы мыпхуэдэр нэмыплъ зэрищыфынурэ зэрыщыиуэффынури ар дыдэу гурылуэгъуэнщ.

Зэдэлэпыкъунрэ зэдэлэжьэным цыхум кыхуихыныу фыгъэхэр зэ щхьэ гурылуэгъуэу щытми, цыхур нэгъуэщл цыхум хуэлэжьээнри кыызхэклар цыху зэдэлэжьээнрэ зэдэлэпыкъунрауэ зэрылгытапхьэр зы парадоксу зэрыщытым ипэклэ и гугъу тщлагъащ; ауэ икли, цыху псэуклэм и ужыныгъэри кыызхэклыр мы парадоксрауэ зэрыщытри гурылуэгъуэщи, мы парадоксыр цыхум кыгъуэгурыклуэ лъагъуэм (цыху псэуклэ ужыныгъэм) нэхъри хэхъуэу зэрыщытри кыхошыр ипэклэ жытлауэ щытахэм. Нытлэ, мы парадоксым клэ имыгъуэтыну лгытапхьэу щыщытклэ, мы парадоксым цыху зэхэтыклэр зэхимытхьуэрэ зауэ-банэм хуимыгъаклуэу, зэдэлажьэрэ зэдэпсэу дэтхэнэ зы цыхур щхьэжу щылытэ зы зэхэтыклэр цыхум нэхъ хуэфашэ зэхэтыклэрагъэнщи, Адыгэм и "пщы системэ"р зи мыхъуми мыпхуэдэ зы зэхэтыклэрэ хеягъэ зыхэлъу щытауэ зэрылгытапхьэри гурылуэгъуэщ.

Ауэ, цыхур цыхум хуэлэжьээн луэхугъуэр зэрымыхейр утыку кырильхьэфу жылэпхьэкъым адыгэбзэм цыхур зэхуэдэу лгытэнрэ цыхум хуэфашэрэ еипхьэр зэрылгытэ "хей" псалъэми. Ар щхьэ, цыхум хуэфашэрэ ейуэ еджапхьэ "хей" псалъэм икли нэхъри куууэ зэреджапхьэри гурылуэгъуэнщи, мы и еджэклэу "хей" псалъэр "цыхум и щылэгъуэрэ и щылэклэми теухуа" мыхьэнэ зилэу зэрилгытэри гурылуэгъуэщ. Нытлэ, цыхум хуэлауа зы псалъэу лгытапхьэ "хей" псалъэм и макъхэр зэрызэпкырыхыпхьэу мыпхуэдэу еджапхьэщ: дэтхэнэ зы цыхур зы щылэу утыку кыздихьэ лъабжьэрэ кэхъуплэм (х) щылэу щытхэмрэ (хэ) я щылэгъуэхэм зэрелгытаклэрэ утыку кыхьэу зэрыджыр (и) зэрылгытэ псалъэрщ "хей"р.

Мы жытлахэм кызызрыхэщщи, -дэтхэнэ зы адыгэбзэ псалъэми еджэклэбэ зэрилэм хуэдэжу- "хей" псалъэми еджэклитл илэщ: зыр цыху зэхэтыклэм кыгъэщырыщ, адреири щылэгъуэ зэригъуэту утыку кызызрыхьэрщ. Ар щыхьукли, япэрей еджэклэу, цыху зэхэтыклэ кьеклуэклым зэрэзэгърэ ейуэ еджапхьэщ "хей"ми, цыху зэхэтыклэу "пщы системэ"р "цыхур зээгърэ зэфл зэхэтыклэ"у лгытапхьэмэ, "хей"уи лгытапхьэнщ. Ауэ, "хей" псалъэм нэхъ куууэ зэреджапхьэу щыт етлуанэ еджэклэклэ мы "пщы системэ"ри "хей" дыдэу зэрымылгытапхьэри гурылуэгъуэнщ. Ар дауэ жыплэмэ, щылэгъуэ зыгъуэтыр утыку кышыщыхьэрэ кызызрыхьэ щыклэм "хей"иплэ зэрилэххэу зэрыщытым теухуащ "хей" псалъэм зи гугъу тщы мы и мыхьэнэри, мыпхуэдэ хей лъабжьэрэ цыху зэхэтыклэклэ зэрыхэщыр "пщы системэ"ми –ипэклэ и

гугъу зэрытщлауэ- кызырыхэщыр нахуэщ. Нытлэ, мы псалъэмкэ гурылуэгъуэ кытхуэхъур цыхум щылэгъуэ зэригъуэту утыку кызырихъэ хеягыр цыху зэхэтыкэм щыхэщыжрэ хэкуэдэжу аращи, "хей"м и мыхъэнэ кууагъэр зэрыхэщкэрэ зэрылажьэрауэ зэрыщытри гурылуэгъуэщ "хей" псалъэм и япэрей мыхъэнэуэ зи гугъу тщла цыху зэхэтыкэм ейуэ ухуэ "хей"р.

Ар щыхъуки, цыху зэхэтыкэр - "хей" псалъэм мы и мыхъэнэ куум теухуауэ- икэ нэгъунэ хейуэ хъуфыну кыщцэкынкыым; ар "хей"м зи гугъу тщла мы и мыхъэнэм хуэдэжу идеалу хей хъуфыну кыщцэкынкыым.

*

Нэгъуэщыр зыхуэгъэлэжьэн луэхугъуэм нэхъри зэриужрэ, мыр цыху гупрэ лъэпкъ клуэцым кыщымынэу, лъэпкъхэм я зэхуакум кыщыдэхъухым деж, лъэпкъхэм я зэхуакум зауэ кызыредэхъухыну гурьлуэгъуэнщ. Мыпхуэдэм деж, нэхъ зэуаклуэ хыжьжэхэр кызыхигъэклы зэрыщидзэнур гурылуэгъуэнщ цыхуми, мыпхуэдэр нэхъ зыхузэфлэри - блэкла лъэхъэнэхэм- лэжьэн зи мылуэхуу зауэм нэхъ ета лъэпкъхэрауэ зэрыщытари гурылуэгъуэнщ. Мыпхуэдэ лъэпкъхэри нэхъыбэу лэпхуэшапхуэ лъэпкъхэрауэ зэрыщытари гурылуэгъуэщ.

Цыху гъащэр мыпхуэдэу кызыреклуэкрэ кызырыгъуэгурыклуэм лъэпкъхэм захъумэжын гугъэкэ е нэгъуэщл лъэпкъхэм зауэ ирищылэн гугъэкэ яухуащ дзэ лэужыгъуэхэр. Нытлэ, зы Адыгэпщым лъэпкъым къахилъхъа "уэркъ" класыр щлэхуари, Европэм "шовалие" класыр щлэхуари, Жапоным "самурай" класыр кызырыхигъэхъулары я щыналэрэ лъэпкъыр хъумэн гугъэкэрэщ, е нэгъуэщл лъэпкъхэм зауэ ещылэнрэ теклуэн гугъэкэрэщ. Дэтхэнэ щхъэусыгъуэрауи щырет, мыпхуэдэу профессионал дзэ зыхуа зы лъэпкъым ар и лъэпкэрэ щыналэрэ ихъумэн папщли, нэгъуэщл лъэпкэрэ щыналэхэм теуэнрэ зауэ ещылэн папщли зэрихъэнщ. Дауэми, профессионал дзэ ухуа нэужыым, а щыналэрэ зауэм зэрыщымыщлэнури гурылуэгъуэнщи, мыбы нэужыым, зауэ зыхуащылэрэ зытеклуэ лъэпкъым къалэжьыр кызырытырахыну, икы зытеклуа лъэпкъыр зэрыщыту е абы щыщу гъэр ящхэр зыхуагъэлажьэу зэрагъэпщылэнури гурылуэгъуэнщ.

Лъэпкъ жыхуэтлэр традиционалу зэгурылуэу организэ хъуа зы цыху гупу лытапхъэщи, мыпхуэдэ зы лъэпкъми зыхъумэжынерэ бийм зэрыпэщлэтын зы системэ илэн хуейщ. Мыпхуэдэ системэри пщырэ тепщэгъуэм пыщла зы организацэу щытын зэрыхуеинури гурылуэгъуэнщ. Нытлэ, "пщы"м пыщларэ зыхъумэжынкэ щхъэпэ хъуну зы организацэм кызызригъэщлар гурылуэгъуэщ адыгэбзэм и "пщыл" псалъэри. Адыгэм

иужьклэ кыхэхьа "уэркь" класыр мыпхуэдэ кьалэныр нэхь профессионалыгьэклэрэ пщэрыль зыхуэхьужаращи, абы нэужьым, адыгэбзэм езым и пщы системэм зэрэзэгьклэрэ кьигьэщлауэ щыта "пщыл"ри еудыха хьуащ. Ауэ, мы "уэркь" псалъэм и льябжьэр пэсэрей германыбзэм и "уэрк (werk)" псалъэращи, лэжьэнрэ лүэхутхьэбзащлэ зи мыхьэнэ мы псалъэр пэсэрей Джэрмэн тепщэм хуэлэжьэн лүэхугьуэм кьызэрытехьуклыпхьэнури ипэклэ гурылуэгьуэ кьытхуэхьуащ. Мыбыхэм хуэдэ мыхьэнэ зилэрщ икли жапоныбзэм и "самурай" псалъэми, ари тепщэм хуэлэжьэн лүэхугьуэм кьытехьукларэ мыпхуэдэхэри зи кьалэну щыт организацэрщ.

Ныглэ аргуэру, мы псалъэхэм я мыхьэнэхэр зэрызытехуэр гурылуэгьуэщи, псалъищри "хуэлэжьэн" мыхьэнэ зэрилэм ипэклэ я гугьу тцагьаххэщ. Аращи, цыху зэхэтыклэ системэм зэхуэмыдэ бзэхэм (адыгэбзэ, гьутыбзэ, жапоныбзэ) зэхуэдэ мыхьэнэ (хуэ"лэжьэн") ялэу кьагьэщла псалъэхэрщ мыхэр. Ауэ, мыхэр зэхуэдэ мыхьэнэ зилэ псалъэрэ зэхуэдэ организацэ лэужьыгьуэхуэу щытми, пщы Бесльэн иухуа профессионал дээр "уэркь" псалъэмклэ щилгытэм щыгьуэ, адыгэбзэм кьигьэщла "пщыл" псалъэм (пщыл класым) иплэр гьутыбзэу щыта "уэркь" псалъэмрэ уэркь класым зэриубыдыжари гурылуэгьуэщ. Икли, "уэркь" класым Адыгэ системэм хэту кьэгьуэгурыкьлэу "пщыл" класыр зэрыриудыхам кьызэрыхэклэ, "пщыл" псалъэ мыхьэнэри зэхуэукьыу нобэ кьызэрыдгурылуэ щыклэм зэриувэжари гурылуэгьуэщ. Ауэ икли, Адыгэ "пщы системэ"м нобэрей мы и мыхьэнэклэрэ "пщыл"ым хуэдэу лыгтэ цыхурэ клас илауэ щытагьэнкьым, - мыпхуэдэхэр зы щыпли кьызэрыхэмыщри мы псалъэм и телхьэщ. Дауи, хамэбзэм кьигьэщла "уэркь"ыр зы класу Адыгэм кьыхуэкьлауэ нэужьым Адыгэ "пщы системэ"м и "пщыл" класри а лээхьэнэм хамэ лэпкьхэм ялэу щытам хуэдэу зы класыплэм зэриувэжар гурылуэгьуэщ.

Уэркь класыр Адыгэм и системэм кыхэхьа нэужьым системэм кьыщыхуэ уэркьизацэклэрэ и мыхьэнэрэ кьалэныр зэхуэукьыу нобэ кьызэрыдгурылуэ щыклэклэ илэ хьуа мы пщыл класыр зэманьгьуэ жыжьэхэм кьыщидзэу зилауэ зэрыщытклэрэ кьэгьуэгурыкьлэу лэпкьхэр зэрымымашлэри гурылуэгьуэщ. Илябжьэклэ мыпхуэдэ класхэр зэрыухуа щыклэ гуэрхэри гурылуэгьуэ кьызэрытхуищылым папщлэ, - ар зэманьгьуэу мыжыжьэ дьдэми-, лэпкь гуэрхэм я бзэм мы зи гугьу тщы класыр – пщылыр- кьызэрыхэщэрэ зэрылыгтэ псалъэхэми щыгьуазэ дыхуэхьунщ.

Ауэ икли, мы зи гугьу тщыну бзэ гуэрхэм мы класымрэ "лэжьэн, лүэху, лүэху щэн" хуэдэ псалъэхэм я мыхьэнэхэр зэрызэтехуэри налуэщи,

мышхуэдэ шапхъэхэр нэгъуэщым "хуэлэжьэн"ыр зи лъабжьэу цыхум "лэжьэн"ыр мыфыу зэрилгытэми теухуа этимологиие лъабжьэ зилэ шапхъэхэу зэрылгытапхъэри гурылуэгъуэнщ.

Нытлэ, мы зи гугъу тцлахэм теухуа зы шапхъэу, урысыбзэм - нобэ Адыгэми зэрызырихъэ хъуа и мыхъэнэклэрэ- "пщыл"ыр зэрилгытэр "раб, раба" псалъэхэмклэрэщи, ахэр икли "лэжьэн" мыхъэнэ зилэ урысыбзэ "работа, работать" псалъэхэм лъабжьэ язэрыхуэхъуари гулгытапхъэщ.

Нэгъуэщл зы шапхъэри Герман лъэпкхэмрэ Гьутхэм теухуащи, абыхэм я тетыгъуэр кызыдыщеклуэкла Балтикэ лүфэрэ Хыфыщлэ лүфэ зэхуакур зыхэзыубыдэ щыналъэм икли Слав лъэпкхэм я пэсуплэхэри хиубыдэу зэрыщытари гурылуэгъуэщ. Мы зи гугъу тцфы лүэхугъуэр (пщыл) пэсэрэй германыбзэрэ гьутыбзэм занщлэу зэрилгытэу щыта псалъэр а бзэхэр зи лъабжьэу щыт нобэрэй бзэхэм кьахошыжыр. Аращи, германыбзэрэ гьутыбзэр зи лъабжьэ бзэхэм мы зи гугъу тцфы класыр (нобэ адыгэбзэм зэрыхэт щыклэу "пщыл"ыр) ноби зэралгытэу щыт псалъэхэм теухуа шапхъэхэрщ мыхэр: «инджылызыбзэм ар зэрыхэтыр "слав (slave)" псалъэущ; алманыбзэм зэрыхэтыр "склав (sklave)" псалъэущ; франсызыбзэми ар зэрилгытэр "есклав (esclave)" псалъэмклэщ».

*

Адыгэбзэм и "пщыл" (нобэ кызырэдыгурылуэ щыклэклэ) псалъэмрэ "лэжьэн" псалъэр бзэ гуэрхэм зэхуэдэ лъабжьэ зилэу зэралгытэм гурылуэгъуащэ кытхуищыу жылэпхъэщ нэгъуэщым хуэлэжьэныр цыхум зэрыфлэмыфыр. Ауэ, дэтхэнэ зы псэущхэм хуэдэжу, и шхыгур кьэзылэжьырищ цыхури, мы зэрылажьэр цыхум мыфыу илытэнуй кыщлэжынкъым; дэнэ кьэна, дэтхэнэ зы псэущхэм хуэдэжу цыхуми езым и шхыным папщлэ зэрылажьэр зы гуфлэгъуэрэ хьугъуэ-флыгъуэу зэрилгытэнуй гурылуэгъуащэщ. Нытлэ, "пщыл"ымрэ "лэжьэн"ыр псэущхэрэ цыху щылэгъуэм теухуауэ зэхуэдэ лъабжьэ зилэрэ зэбгъэщхь хьуну лүэхугъуэкъыми, бзэ гуэрхэм "лэжьэн" псалъэмрэ "пщыл" псалъэр зэхуэдэрэ зэтеухуа лъабжьэ зилэу – мы ипэклэ гулгытэ зыхуэтщлауэ-зэрыхэтыр а бзэр кьэзыпсэль лъэпкхэм я псэуclam теухуащ, икли ипэклэ кьэтхьа шапхъэхэр зытеухуа лъэхъэнэри гурылуэгъуэщи, цыхум и иужьрей лъэхъэнэхэращ.

Ауэ икли гурылуэгъуэнщ ипэклэ кьэта шапхъэм хуэдэу мы псалъытыр (пщыл, лэжьэн) зыр зым кытехьуклрэ зэхуэдэ лъабжьэ зилэу ухуа бзэр куэду зэрыщымытыр. Мыбыхэм ящыщ адыгэбзэри, абы и "лэжьэн" псалъэмрэ и "пщыл" псалъэр зэрызэтемыухуарэ зыгуэрклэ зэрызэпымыщлар, ад дьдэуи зы лъабжьэм кызырэтемыхьуклар налуэщ.

Адыгэбзэм и "пщыл" псалъэр ипэклэ гурылуэгъуэ кызырытхуэхъуауэ, "пщы"м и "лы" жыхуиэрши, "пщы"мрэ "лы" псалъэхэр зэрызэгъухъуэ къэхъуа зы "псалъэ зэгъуэт"ырщ. "Пщыл" псалъэмклэ къэлуэта мы цыхури мыпхуэдэу ("пщым и лы"р) зылыта системэм теухуауэ пщым дэлэпыкъуэгъу хуэхъунрэ системэр зеклуэн папщлэ пщыр хъумэнрэ зехъэн зи къалэнрэ пщэрыл цыхуращ. Аращи, ипэкли зэрыжытлауэ, "пщым хуэлэжьэн" къалэн зилэ цыхур зэрылгытэ псалъэу щыт "пщыл" псалъэмрэ "лэжьэн" псалъэм зы зэпыщлэныгъэ зыхуалэкъым.

"Лэжьэн" псалъэм и макъыбзэ зэпкъырыувэклар къэлуэтапхъэмэ, мыпхуэдэу жылэпхъэщ: «зы лъагъуэрэ линием (лэ) тет хъэрычэт клуэтэгъуэ (жьэ); е, еклуэклыу щытым (лэ) хъэрычэт (жь) зэригъуэт». Мыращ "лэжьэн" псалъэм зэреджапхъэри, ар икли цыхум иригъэклэуэ лүэхугъуэ закъуэрауэ щымыту, дэтхэнэ гуэрэр зэрылажьэрэ (пп: машинэ) икли -щылажьэклэ-жьы зэрыхъури зэрылгытэ псалъэрщ.

Аращи, игъэсын уэз (энергие) зилэ дэтхэнэ гуэрэр зэрылэжьэфыным хуэдэу лэжьэнщ машинэри; ауэ, машинэри лэжьэурэ жьы зэрыхъуфынури гурылуэгъуэнщи, адыгэбзэм мыри кызырылуатэр "лэжьэн" псалъэмклэщ. Лэжьэурэ жьы хъу машинэм нэмышц, лъэгум иубгъуа лэлэрыбгъури, щыпцлагъэ джанэри жьы зэрыхъур икли "лэжьэн" псалъэмклэщ кызырылуатэр. Адыгэбзэм и "лэжьэн" псалъэм мы и "жьы хъун" мыхъэнэри фыуэ зэрымылгытапхъэр гурылуэгъуэнщ(!), ауэ зи гугъу тцла бзэ гуэрхэм мыфлыу ялытэр лэжьэным и "лүэху щлэн" мыхъэнэрауэ зэрыщытыр, икли абыхэм зи гугъу тцлы я псалъэхэм адыгэбзэ "лэжьэн" псалъэм хуэдэу "жьы хъун" мыхъэнэи зэрамылэр гурылуэгъуэщ.

Дауэми, бзэ гуэрхэм лэжьэныр мыфлыу зэралгытэм лъабжьэ хуэхъуар а лъэпкъхэм я зэхэтыкларэ я щхъэм кырыкларуауэ зэрыщытыр гурылуэгъуэщ. Икли, лэжьэныр мыпхуэдэу мыфлыу зылытэ бзэхэр -ар дыдэуи- "лэжьыгъэ"рэ лэжьаклэуэ"ри, "лүэху, лүэху щлэн, лүэхушлэ, лүэхутхъэбэ, лүэхутхъэбзащлэ"ри мыфлыу зэралгытапхъэри жылэпхъэщ.

Адыгэбзэм и "лэжьэн" псалъэмрэ, ар зи лъабжьэ "лэжьыгъэ, лэжьаклэуэ" хуэдэ псалъэхэми, мыбыхэм хуэдэ мыхъэнэ зилэ "лүэху, лүэху щлэн, лүэхушлэ, лүэхутхъэбзащлэ" псалъэхэми мыфлыгъэ мыхъэнэ зэрамылэр гурылуэгъуэщ. "Лэжьэн" псалъэр макъ мыхъэнэклэ зэрыхуар зы "лъагъуэ тету хъэрычэт зилэ"у зэреджапхъэм хуэдэжу, мыфлыныгъэ зыхэмыл "лүэху" псалъэми макъ мыхъэнэклэрэ зэреджапхъэр мыпхуэдэу лытапхъэщ: «ужьыгъуэ лэнатлэ (ly) клуэтэгъуэу (э) ху - клэу (ху); е, ужьыгъуэ пыухытыкла (ly) клуэтэгъуэр (э) зэрыхуу зэрызеклэуэ (ху)». Мы и еджэклэклэ "лүэху" псалъэм гурылуэгъуэ кыщыр зы ужьыгъуэр

кызыдынэса лэнатлэр хунрэ абы пыщэн луэхугуэрши, мыр зэрыфыр псалгэм мы и мыхьэнэми кыхошыр. "луэху" псалгэр зи льябжьэу ухуэ псалгэхэри ар дыдэу флыгэа зилэхэрши, "луэху"р зэрыгээщлэнур кызызыруатэ "луэху щлэн" псалгэри, мыр зыгээзашлэ "луэхушлэ"рэ "луэхутхьэбзащлэ"ри мыхьуныгээрэ мыфлыгэа зыхэмыль псалгэхэу – позитивыгэа зыхэлл псалгэхэу- зэрыщытри гурылуэггуэщ.

Адыгэбзэм мы и псалгэхэр зэрыухуарэ я мыхьэнэклэ "лэжьэн"рэ "луэху"р мыфлыгэау илыгтэн дэнэ кьэна, мы псалгэхэр хьугуэ-флыгэу лэужьыггуэу зэрыщытыр я мыхьэнэхэмклэ гурылуэггуэши, икли Адыгэм лэжьэнрэ луэху щлэныр зэй и жаггуэу шытауи жылпхьэнкыым. Ауэ, ипэклэ зи гугуэ тцла хамэбзэ псалгэхэмрэ хамэ льяпкь зэхэтыклэм я мэр клуэ пэтрэ Адыгэми кызызырышыуараггэнраши, иужьрей зэманыггуэхэм лэжьэныр и гуапэу зэрышымытыр Адыгэми кыхэлуклыу щлидзауэ жылпхьэщ. Мыбы дэщлыггуу кыхэггэщыпхьэщ "уэркь" класыр - профессионал зэуаклуэу зэрыщытым ипкь зэритклэ- лэжьэн зи мылуэху класу зэрыщытар гурылуэггуэши, нытлэ, Адыгэм кыдеклуэклэ и "пщы системэ"жьым –мы системэм и ищхьэплэ льяныкыуэми- иужьклэ хаггэува мыпхуэдэ зы класыр зыггэшхэну шытхэри мыбыхэм хуэлэжьэну щлэбэгыу зэрышымытынури гурылуэггуэщ.

*

Адыгэпщым иухуа "уэркь" класыр зауэм хуэггэпсауэ зэрыщытар гурылуэггуэщ. Ауэ, "пщы" псалгэмрэ "пщы системэ"ми гурылуэггуэ кызызырытхуищлэши, Адыгэр ззи зэрызехьэрэ зауэ зэхэтыклэ зилэу шытаггэнукыым. Ноби дэтхэнэ зы Адыгэ кыуажэ зыльэггуарэ и зэхэтыклэм шыггуэазэ хуэхьуам мыр занщлэу кыгурылуэнуи шытщ.

Адыгэм кьарур, цлыху льящыггэр, лыхьужыггэр хэлэтыклауэ иггэляплэу шытакыым; зауэрэ банэм лыггэшхуэ зыщезыхьэхэр илыгтэрэ кыприлуэуи шытми, -адрей льяпкьхэм еплыгтэмэ- абыхэм хэлэтыклауэ пщлэшхуэ зэрыхуимыщлэри налуэщ. Адыгэм зэуаклуэрэ бэнаклуэ льящхэри кыхэкла щхьэ, Адыгэм зы цыхур нэхьыбэу и луцаггэрэ щэным теухуауэ, зэрихьэ хабзэрэ цыхуггэм теухуауэ илыгтэрэ иггэляплэу зэрыщытар гурылуэггуэщ.

Мы кьэтлуэтахэм теггэщлаллэ хуэщлыпхьэнщ льящыггэрэ лыхьужыггэхэр зэрылыгтэу адыгэбзэм шызеклуэ псалгэхэр пэсэррей германыбзэрэ гьутыбзэу адыгэбзэм кыхэхьауэ ипэклэ кьэтхьа щапхьэхэри, иужькли мыпхуэдэхэр зэрылыгтэ псалгэхэр нэхьыбэу тыркубзэ псалгэхэу адыгэбзэм кызызырыхэхьари гурылуэггуэщ.

Араши, Адыгэ зэхэтыклэу шыта "пщы системэ"р "Адыгэ хабзэ" жыхуэтлэ Адыгэ логие лэужыгыгуэр шыухуарэ шызеклэу системэрауэ зэрыщытри жылэпхэщ. "Адыгэ" шыжытлэм деж, мыр "Адыгэ логие" зилэрауэ зэрылыгытапхэри гурылуэгъуэнщи, мы псалъэм япэрауэ хиубыдэнури адыгэбзэращ; икли, Адыгэ щыклэрэ зэхэтыклэу Адыгэ хабзэр зэрыхиубыдэри гурылуэгъуэщ.

Дауи, цыху псэуклэмрэ и зэхэтыклэм лъабжэ хуэхуар логие зпэшрэ логие лъабжэу лытапхэ псэлэбзэраши, Адыгэ "пщы системэ"мрэ "Адыгэ хабзэ"м лъабжэ хуэхуа адыгэбзэр зы макъыбзэу зэрыщытым гурылуэгъуэ кытхуищл шылэгъуэ логиеу зэрыщытри мыбдежым аргуэру кышшыхэдгъэщынщ.

Адыгэбзэр псэущхэм –хэм (цыхум)- и ужыгыгуэу кызыхыгэлул макъхэр утыку кызызыхыам кышщидзэу ухуа зы логие лэужыгыгуэу макъыбзэрщи, шылэгъуэ ужыгыгуэм утыку кыыригъэхэа макъхэр шылэгъуэм теухуа логие ялэу зэрыщытым ипкъ зэритклэ, мы макъхэмклэ ухуа макъыбзэри шылэгъуэ логием теухуауэ ухуарэ ар утыку кызылыхы псэлэбзэрщ. Мыр цыхум и псэлэбзэ пэщлэдзэрэ ар зэрыухуа щыклэрэ лъабжэрщи, мыпхуэдэ зы бзэр зезыхыэ цыхум шылэгъуэ логие зэрызырихыэм ипкъ итклэ, шылэгъуэ щлэн зэрилэнурэ -мыбы папщлэ шылэхэм теухуа пщэрылы зилэу зэрыщытынур гурылуэгъуэнщ.

Макъыбзэм теухуауэ мы зи гугъу тщлэм нэмышл, цыхур икли шылэгъуэ зилэхэм кьатехыкылу псэуныгъэ зыгуэта псэущхэхэми кьатеужыкылу шылэгъуэ зыгуэтараци, и шылэгъуэм мы кыкыуам кызызэритклэ -аргуэру- шылэгъуэ щлэн зилэ зы псэущхэу, шылэгъуэ зилэхэм теухуа пщэрылы зилэжырщ. – Мы кьэтлуэтахэм езыр "цыху" псалъэми гурылуэгъуашэ кызызэрищыр япэрей ди лэжыгыгъэхэми кыхошщыр.

Нытлэ, мы кыыхэдгъэщэхэми ипкъ зэритклэ, цыхум шылэрэ шылэгъуэм теухуауэ пщэрылы зыхуилэу зэрыщытыр нахуэщ. Ауэ икли, цыхум езым и шылэгъуэм теухуа логием гулыгтэ зэрыхуищлыфынури и псэлэбзэклэрауэ зэрыщытыр гурылуэгъуэнщи, и псэлэбзэр зы макъыбзэу шыщытым дежращ нэхь ирикъуу шылэгъуэ логие лъабжэуи зэрыщытыр.

Араши, цыхур и шылэгъуэм ипкъ итклэ шылэгъуэм теухуа пщэрылы зилэрщи, макъыбзэм мы пщэрылыыр налуэ зэрищыым кызызыхыкклэ, макъыбзэу шыт адыгэбзэр зезыхыэ цыхум нэхь пщэрылышхуэ зэрилэу зэрыщытри гурылуэгъуэнщ. Мыпхуэдэу зэрыщытым папщлэщ икли Адыгэм мы и жылэгъуэм кыдгуригъалуэр: «Адыгагъэр цыхугъэщ».

Адыгэбзэмрэ Адыгэ хабзэр мы кызызыхыэдгъэща щыклэм зэрэзэгъклэрэ зезыхыэрауэ жылэпхэщ мы "адыгагъэ"ри, нытлэ, адыгагъэ зилэу цыхугъэ

щапхъэуи зылъытэ Адыгэ нэрыбгэм мы и адыгэбзэрэ и Адыгэ хабзэклэрэ езым "селф реализацэ" зэрызыхуищлыжын лъабжъэ илэжуи лытапхъэщ. Абы мыпхуэдэ хуитыныгъэ щигъуэтым дежи адыгагъэм езыри реализацэ хъууэ зэрыщытынури жылэпхъэнщ.

Ауэ, нобэ дунейм щытекъухъарэ и бзэрэ и хабзэри игъэпсэунрэ игъэужьын хуитыныгъуэ зимылэрщ Адыгэри, абы зи гугъу тцла мы и щлэныр зэримыгъэлэжьэфым ипкъ зэритклэ, пщэрыль кыыхуэхъури зэримыгъээщлэфыр гурылуэгъуэнщ. Ауэ икли, адыгэбзэм гурылуэгъуащэ кызызырхуищлыр нахуэщ цыхур зыцыхурауэ зэрыщытри, зыцыхум ицыхум теухуа пщэрлыи зэрилэжри гурылуэгъуэщ. Ицыхурэ ищлэр/ищлыр пщэрыль зыхуэхурауэщ щхъэхуитыныгъэ зилэу ялытэри, тлэ, пщэрыль зимылэр щхъэхуитыи зэрымылытапхъэр гурылуэгъуэмэ, аргуэру зэ, - ар дауэми- Адыгэ цыхум зи гугъу тцла и щлэныр игъэлажьэрэ пщэрыль кыыхуэхъури щигъэзащлэм щыгъуэр икли ар езыр хуит зэрыхъунфынуми и хэклыплэращи, мыбы и хэхъэплэри япэрауэ зи гугъу тцла и щлэным - ар щыхъукли и пщэрылым- гулытэ хуэщлынаращ.

*

"Уэркъ" класыр кыитхуэкларэ системэр "уэркъизацэ" хъуа нэужьым къэхъуа зэхъуэклыныгъэхэм зэрытеухуагъэнщи, нобэ "адыгагъэ" щыжылтэм деж дигу къэклрэ кыитхуэнэжар нэхъыбэу "уэркъыгъэ"рауэ жылэпхъэщ. Кызызырхуарэ кыигъуэгурыкыуам ипкъ итклэ, зы Адыгэм и щыкларэ щэным лъабжъэ хуэхъур "пщы системэ"рауэ щытми, нобэ зы Адыгэ нэрыбгэм –нэхъыбэуи зы Къэбэрдейм- ар кызызыргурылуэ хъуа щыкларэ нэхъыбэу "уэркъ системэ"рауэ жылэпхъэщ.

Аращи, иужьрейуэ кыыхуэкларэ илауэ щытаращ кыыхуалуэтэрэ кызызырщыхъужри, хамэ зэхэтыклэм кыигъэщларэ Адыгэм кыыхуэкларэуэ щыт "уэркъ"ыр Адыгэм кызызырщыхъуж щыкларэ еплытэрэ ебгъэщхъ хъуну кыищлэклынщ хэкукьутэ нэужьым и хэкум ирахуа Адыгэм езым и фащэрэ лэщлагъэхэр ибгынэу зыхэс хъуа лъэпкъым и фащэрэ лэщлагъэу зырихъэллэжахэр абыхэм къащлэхъуэ щлэблэщлэм Адыгэ фащэрэ лэщлагъэу кызызырщыхъужыр. Мыбы теухуа зы щапхъэфлыу лытапхъэщ икли хэхэс –Тыркум щыпсэу- Адыгэм Урыс сэмэуарыр (самовар) кызызырщыхъужыр. Аращи, Адыгэр и хэкум щыкыуэдыкыж зэманыгъуэм кыыхуэкларэ и цлэри езыри Урыс лэщлагъэу щыт сэмэуарыр хэкум икыжахэм Адыгэ лэщлагъэрэ лэмэпсымэ къащыхъужу язэрыхуэхъуам ноби урохъэллэр... Тыркум ис Адыгэ унагъуэхэм езы Адыгэм и фащэрэ и лэщлагъэ щыбгъуэтыжыныр гугъу дыдэми, Адыгэ унагъуэ нэхъыбэм я жъантлэм дэту урихъэллэнщ зы Урыс сэмэуарым.

Нобэ феодализмэ псэуклэрэ зэхэтыклэ системэ зэрыщымылэжрэ дызыхэмыпсэухьыжуи зэрыщытым папщлэ, феодализмэр зэрыухуарэ зэрызэпкырыль хиерархиер зы унэ кьэуам ебгэщхь зэрыхьун щыклэу кьыдгурыуэжу жылэпхьэнщ. Аращи, зы унэ кьэуарэ зэхэкутам – нэхьыбэм деж- и унащхьэрэ бгыкьухэмрэ и унэ лъэгур зэтелгу зэрыпльагьунур гурыуэгьуэнщи, феодализэу кьэуарэ щымылэжым теухуауэ нобэ нэхь динэ кьыщлэуэрэ тльэгьуэжри унэ кьэуам и бгыкьур зэгьэщхьыпхьэрэ лъэгур зэгьэщхьыпхьэу феодализэм хиубыдэ класхэрауэ жылэпхьэщ. Икли, мы унэ зэхэкутыгьэм –нэхьыбэм деж-унащхьэщыгумрэ (унащхьэ пэнцыв) унэр зыыхь блыныр лупщыу зэрыхьумыльэгьуэфынури гурыуэгьуэнщ.

Нытлэ, мы унэ зэхэкутыгьэр зэрыпльагьурэ зэрыпльытэм хуэдэу жылэпхьэщ зэхэкутарэ щымылэж феодализмэ хиерархие системэри зэрегьэщхьыпхьэрэ зэрылытапхьэри, зи гугьу тщла унэ зэхэкутыгьэм дэтхэнэ и зы лыхьэр зэхэкута феодал системэм дэтхэнэ и хиерархие лыхьэрэ класым зэрытеухуаклэрэ символизмэу еджапхьэщ. Аращи, унащхьэщыгур зытешлыхарэ зылыгьыр унащхьэрэ бгыкьухэращи, ар зи гугьу тщла Адыгэ феодализмэ класхэм щыщу "уэркь"ыр симолизацэ зыщлыпхьэрэщ. Унэ кьэуам мы и унащхьэрэ бгыкьухэр унэ лъэгум зэрытелыыр нэрыльагьуши, унэ лъэгури зи гугьу тщы феодализмэ социал системэм теухуауэ "пщыл"ращ зи символыпхьэр. Мы символизмэмклэ лэпкьым и пщыр зытеухуа унащхьэщыгур унэ зэхэкутыгьэм зэрыхьумыльэгьужыр гурыуэгьуэщ. Мыбы нэмыщл, мы унэ кьэуауэ зэхэлным аргуэру социал системэм и "лхукьуэл"ыр симолизацэ зыщлыпхьэ унэ блынрэ блыныкьухэри лупщыу зэрыхуимыльэгьужыр гурыуэгьуэщ.

Нытлэ, щымылэжу зи гугьу тщы Адыгэ феодализмэ зэхэтыклэу щытар унэ кьэуам мы зэрызедгьэщхьам хуэдэу жылэпхьэщ а социал системэм кьыщлэныжа Адыгэ цыху цыклум кьызэрыщыхьужрэ кьызэрыгурыуэжри, абы мы и лытэжыклэм носталгиерэ идеологие хэлькьым, - абы реализмэщ хэльыр. Аращи, Адыгэ тхыдэм щыгьуазэрэ еджа-епшахэуэ щымытым Адыгэ феодализмэр кьызэрыгурыуэжыр нэхьыбэу мы унэ кьэуам хэпльагьуэхэм теухуа символизмэм хуэдэу лытапхьэщ. Нытлэ, абы а социал системэр нобэ зэрылытэж щыклэр нэхьыбэу "уэркь"рэ "пщыл" зэхэтыклэрэ зэхущытыклэуш: уэркьыр тетрэ тепщэгьуэ зилэу, пщылри абы и унафэм щлэтрэ сытри зыхуищлэу и хьэлэзехьэуш. Абы –нобэ- "пщы"мрэ "уэркь"ыр зэрызэщхьэщыкьыу щытар иклэ нэгьунэ зэхихуфуи жылэпхьэжым; хэбгьэзыхьмэ, пщыр псом

я щхэ тетыж зы уэркышхуэуц зэрилытэр. Абы "лэкьюэлэш"рэ "лхукьюэл"ыр илытэжыххэкым; хэбгэзыхэмэ, мыхэри уэркэрэ пщыл лэужыгыуэу кызырыгурыуэм гу лыптэнщ.

Цыху цыклум мыхэр мыпхуэдэу кызырыгурыуэжым и зы льябжьэрэ щхэусыгыуэри кьеклукл социал системэм цыхур зэрыхэт щыклэрагэнщ: ар "тетрэ щлэт"у е "зыпытлрэ пытл"ыу, кьаруклэ зэтеклуэныгэм теухуауэ зэрылытэ зэхэтыклэм теухуагэнщ. Мыпхуэдэ цыху зэхушытыклэм кызырыхэклрагэнщ Адыгэ цыху цыклум езым и социал системэу щытар – блэклар- мы зэрыжытла щыклэу "уэркэрэ пщыл"у кызырышыхьужрэ кызырыгурыуэж щыклэр.

Дауи, мы псалытымыклэщ нобэ нэхьыбэу Адыгэ цыхум Адыгэ зэхэтыклауэ и блэклар зэрилытэжрэ дэтхэнэ зы Адыгэри зыщыщ класу зэрилытэри, адреи псалгэхэри (класхэри) мы псалытым (класитым) теухуа деталыгэ гуэрхэуц кызырышыхьужыр. Араши, "пщы системэ"у щытар "уэркэ" клас нэужымы уэркызацэ зэрыхьуклэрэ "уэркэ системэ"у зэрызэхьукларэ ари иплэ зэриувэжарагэнщ нобэ Адыгэ цыху цыклум мы кызырышыхьужыр. Икли, Адыгэ цыхум "уэркэ"рэ "пщыл" нэмыщл класхэри мы класитым щыщу зэрилытэми мы кызырышыхьу щыклэр игьэбыдэжу жылэпхэщ.

*

Нобэ дунейр феодализмэ нэужь псэуклэм техьэжа щхэ, хэкукьутэ зауэ нэужымы зэрызыхьуклын хуитыгэи зимылэж Адыгэм гьащлэрэ дунейр иджыри феодал еплыкклэ – ар икли мы ипэклэ кызырыхэдгэща щыклэу- зэрилытэр жылэпхэщи, мы и еплыклэрэ лытэклэр икли Адыгэм и клуэдыгыуэр зэрыгэхуэбжьаами щхэусыгыуэфл хуэхьу зы лэныкьуэуи лытапхэрщ.

Феодализмэр зэрыблэклэрэ, абы иплэ нэгьуэщл псэуклэ системэхэр зэриувар куэд щлами, - нобэр кыздэсрэ ноби- Адыгэм и дуней еплыклэм куэду зихьэужауэ жылэпхэкьым. Нобэ дызхэпсэхурэ дызыхуэлажьэр феодализмэ нэужь системэхэу щыт щхэ, - езы Адыгэм феодализмэ нэужь системэ зэрымыхуарэ зэрымилэм кызырыхэклрагэнщи- Адыгэм дунейрэ гьащлэр зэрилытэ щыклэмрэ езы Адыгэми зызэрилытэжыр феодалуэщ; Адыгэ нэхьыбэм ноби езым зызэрилытэрэ, нэгьуэщл дэтхэнэ зы Адыгэри зэрилытэ щыклэр феодал еплыклэрэ критерхэмклэрэщ.

Гурыуэгьуэнщи, зэрылэпкьыу уи щылэгьуэр зэрыпхьынурэ нэхь быдэу лэпкэ ухьужыным узэрыхуежьэну щыклэр япэрауэ лэпкьыр зыуэ лытэнрэ лэпкьыр и клуэцклэ зэхуэгэдэнрагэнщи, мыр феодал еплыклэрэ критерхэмклэ зэрымыгээзщлэфынури зэгурыгэлуэн хуейщ.

Ипэки зэрыжытауэ, Адыгэм нэхьыбэу зызэрилгытэж шыклар феодалуэщи, мыр зэрыльэпкыу зырэ зэхуэдэ хьунрэ зы нациеу зэкьуэтыныгыэ льягьуэрэ гьуэгум и зы парадоксц.

Щымы теухуа социэкономикэ системэу щыт феодализмэр и кьуэцккэ зэрызэщхьэщыккэ класхэр льякьуэрэ унагьуэжкларэщ зэрилгытэри, льяпкьыр и кьуэцккэ мыпхуэдэ шыкккэ зэхэзыгыэж еплыккэ зимылэж системэрщ феодализмэ нэужьу щыт национализмэрэ нацие кьэралыгьуэхэр. Нытлэ, Адыгэри нобэ льяпкь хьужыну хуеймэ, япэрауэ Адыгэ льяпкьыр зырэ зэхуэдэу зэрилгытэн хуейр гурылуэгьуэщи, мыри феодализмэ еплыккэрэ критерхэмккэ зэрымыгьэзэщлэнур гурылуэгьуэщ.

Адыгэр зы хьужын гугьэ зилэрэ абы хуэлажьэхэр иккэ Адыгэм и блэкла феодализмэм теухуа носталгие зилэхэрауэ щытмэ, мыр льяпкьыр феодализмэ класкларэ лыгтэнрэ, льяпкь зэхэгьэжыныгыэ еплыккэу зэрыщытым кьызэрыхэжккэ, а я гугьэфьыр кьазэремыхьулэнуми хуэлажьэ зы парадкэу зэрыщытри гурылуэгьуэнщ. Нэхьыккэжри, Адыгэр зы хьужыным хуэлажьэхэм Адыгэ феодализмэр зэпкьырыгьэувэжын гугьэ ялэу щытмэщ!

*

Клас зэхэтыккэ зилэу ар хроникэ хьуа зы системэу щытащ феодализмэри, ар цыхум и пщлэр и класым елыгытауэ зылыгытэ системэу щытащ. "Клас"ыр льякьуэрэ унагьуэм зэрелгытарэ, дэтхэнэ зы льякьуэрэ унагьуэр зэрылыгытэри ар зыхэзыубыдэ класкларэщи, льякьуэрэ унагьуэцккэ тецыхьа зы системэу зэрыщытыр гурылуэгьуэщ феодализмэр. Льякьуэрэ унагьуэр зэрылыгытэрэ абы тецыхьауэ зэрыщытым папщи, феодализмэр благагыэ системэу гурылуэгьуэ щыхьуи щылэщ. Ауэ, мыпхуэдэу зэрыщытыр благагыэр зылыгытэ цыху зэхэтыккэ нэужьым зэрыхуарауэ лытапхьэщ.

Адыгэм и зэхэтыккэу кьэгьуэгурыккэу щыта "пщы системэ"р мы зи гугьу тцкы феодализмэм ипэлуэжккэ ухуа системэу зэрыщытыр гурылуэгьуэщ, иккэ Адыгэм и феодализмэми льябжьэ хуэхьуар мы "пщы системэ"ращ. Пщы системэр пщальэрэ щапхьэ цыхур зылыгытэрищи, мыпхуэдэ зы системэм хэпсэуккэ дэтхэнэ зы цыхури пщыплэм иту зылыгытэ системэу щытаращ. Ар щыхьуккэ, пщы системэм цыхур и класым елыгытауэ зэхигьэжрэ клас гуэрхэм щыщхэр игьэпыуду зэрыщымытынури гурылуэгьуэнщ. Мыр Адыгэм и шыкларэ и цыхугьэу нобэр кьыздэсым и псэуккэрэ зэхэтыккэм зэрыхэлэгыапхьэри гурылуэгьуэнщ.

Ауэ, льяпкьым иужьккэ кьыхэхьа уэркь класкларэ Адыгэм мы и шыккэм емызэгьхэри зэрыхищлар ипэклэ кьэтуэтахэм кьызэрыхэщри

гурылуэгъуэщ. ИкӀи, цыху зэхэгъэжырӀ клас гуэрхэр гъэпыудыныгъэу феодализмӀм езэгъхӀм зыкыгъэлыгъуэу зырыщӀидзар АдыгӀ хӀкукытӀ нӀужь нобӀ феодализмӀ ноталие зӀлӀхӀмрӀ феодалистхӀм зырыхӀэплъагъуэри ипӀкӀлӀ кыӀтӀуӀэтӀхӀм кыхӀощыр.

ИпӀкӀлӀ зырыжытӀлауӀщи, АдыгӀм феодализмӀм лытапхӀӀ зэхӀтыкӀлӀу кыхӀуӀэхъуам и лъабжӀэр "пщы системӀ"у зырыщытыр гурылуэгъуэщи, АдыгӀ феодализмӀм езым хуӀлуауи лытапхӀӀ. Мы псалъӀми гурылуэгъуэ зырыщӀщи, "адыгагъӀ"рӀ "АдыгӀ хабзӀ" жыхуӀӀлӀхӀэр АдыгӀ феодализмӀм хуӀлуакыӀм, феодализмӀм зманангъуӀми кышыщыкыӀм; ар феодализмӀм ипӀлуӀкӀлӀ кыӀхъуар гъуӀгуанӀ кыхыи кызыкылуауӀ цыхугъэр зӀ пщалъӀ культурӀрӀщ – щӀнхабзӀрӀщ. Аращи, АдыгӀэр феодалу щытын хуейуӀ лытӀнӀрӀ, абы и зэхӀтыкӀлӀрӀ и хабзӀри феодализмӀм хуӀлуар теухуауӀ лытӀнӀыр щыуагъӀщ.

*

Зырыгурылуэгъуэу, феодализмӀм нӀужь цыху зэхӀтыкӀлӀрӀ кыӀралыгъуӀэхӀм лъабжӀӀ яхуӀэхъуар Франсыз револуцӀмрӀ абы кыхыа "хуитыныгъӀ, зэхуӀдӀныгъӀ, зӀфӀныгъӀ" принципхӀӀрӀщ. РеволуцӀр зыхуӀгъӀзауӀ щыта феодализмӀм империехӀм хиубыдӀ дӀтхӀнӀ зы лъӀпкыӀр щхӀӀжу нациеу зырылгытӀу национал кыӀралыгъуӀ яхуӀӀн хуитыныгъӀ зырагъуӀтам лъабжӀӀ хуӀэхъуар -зырыжытӀлауӀ- мы револуцӀмрӀ мы и принципхӀӀрӀщ. АуӀ, мыпхуӀдӀу ухуа кыӀралыгъуӀэхӀм нӀгъуӀӀ лъӀпкыӀ цыкылхӀмрӀ кыӀралыгъуӀ ухуӀӀнӀкӀлӀ лъӀкыныгъӀ зымыгъуӀӀтӀхӀри зырыхиубыдари гурылуэгъуэщи, револуцӀм кыӀгъӀуа "хуитыныгъӀ"рӀ "зэхуӀдӀныгъӀ"рӀ дӀтхӀнӀ зы лъӀпкыӀмкӀлӀ гъӀзӀцӀлӀфа зырымыхъуари гурылуэгъуэщ. НытӀлӀ, мыпхуӀдӀуи мы револуцӀм кыхыа "хуитыныгъӀ"рӀ "зэхуӀдӀныгъӀ" принципхӀӀрӀ зырыгъуӀу зырыземыкылуам кызызрыхӀкӀкӀлӀ, щӀлӀуӀ ухуа республикацӀ кыӀралыгъуӀ кыӀуӀцӀым – ахӀэр кыӀралыгъуӀ зырыхъуам лъабжӀӀ хуӀэхъуа- мы револуцӀм и "зӀфӀныгъӀ" принципри щызекылуакыӀм. Аращи, национал кыӀрал ухуӀӀныгъуӀ мы кыӀжыа национализмӀм мы кыӀралхӀм я кыӀуӀцӀхӀм хуӀдӀжу кыӀралхӀм я зэхуакыӀми зӀфӀныгъӀ кызызрыщымыхъуар гурылуэгъуэщ.

ФеодализмӀм лъӀпкыӀ кыӀуӀцӀкӀлӀ цыхур –и класым теухуауӀ- зэхӀзыгъӀж зэхӀтыкӀлӀу щытӀмӀ, национал кыӀралыгъуӀэрӀ национализмӀмри лъӀпкыӀхӀэр – икӀи, цыхури зыщыщ лъӀпкыӀм теухуауӀ- зэхӀзыгъӀжырӀщи, лъӀпкыӀхӀм я зэхуакыӀм "зӀфӀныгъӀ"рӀ дӀзыхӀрӀ лъӀпкыӀхӀэр зыр зым бий хуӀзыщыу лытапхӀӀрӀщ.

ДауӀми, цыхур дӀтхӀнӀ зы щхӀӀузыгъуӀӀкӀи зэхӀгъӀжырӀ бий зыхуӀӀщыныр цыхугъуӀ лытапхӀӀкыӀми, мы зӀ гугъу тщӀа системитӀми

мыр зэрагээшлэр гурыуэгъуэщ. Араши, феодализмэм иплэ иува национализмэм цыхум нэхь цыхугтэ кызырыхуимыхъари налуэщ; дэнэ кьэна, лъэпкъхэр бий зэрызыхуишларэ зэуэшхуэхэр кьэзыгъэщла национализмэр икли фашизмэрэ расизмэр кьызтехьукла идеологиеу, блэкла лэщдыгъуэм икьуклэ шыуцлэпа зы идеологиерщ. Блэкла лэщдыгъуэм кьыгъэщла мыхъумышлагтэ нэужьым национализмэр мыухарэ национал кьэралхэр зэхэмылгъэжьажи, я национализмэр нэхь лантлэ хьужауи жылэпхьэнщ.

Нытлэ, феодализмэу уэркъ носталгиеклэрэ зыкьэзыгъэльэгъуари, мы зи гугъу зэрытшлэ шдыклэу уцлэпа национализмэ идеологиери нобэрей дунейм лъэпкъ узэрыхужын лъагъуэрэ гъуэгуу лытэныр шыуагъуэ зэрылгытапхъэри жылэпхъэщ. Араши, нобэрей цыху лытэклэрэ зэхэтыклэм икли цыху шлэныгъэр кьыздэсам езэгъ лытэклэрэ бгъэдэхьэклэ илэн хуейуэ кьышцлэкынуш нобэ Адыгэр зэрылгъэпкъыу зы зэрыхужыным теухуа лэжыгъэхэмрэ икли мыри зи гугъэхэр.

Мы зи гугъу тцлэхэр зэмылэужыгъуэ зэхэтыклэ системэхэу лытапхъэщи, "пщы системэ"ри хэтыжу, дэтхэнэ зы зэхэтыклэрэ системэм езым и цыху типологиэ кьызэригъэщдыжри гурыуэгъуэнщ. Нытлэ, "пщы системэ"м и нэрыбгэр цыху шапхъэрэ пщалгэ хьуну хушцлэкуу лытапхъэщ; феодализмэм – ар дыдэу Адыгэ уэркъ системэми-аристократыгъэр -лыхъужыгъэр зэдыгъусэу- ипэ иригъэшу лытапхъэщ; феодализмэ нэужьым утыку кьыхьа национал кьэралыгъуэхэм я цыху типологиери езым и лъэпкъыр зэрыштыу аристократыплэм изыгъэувэрэ лыхъужыгъэри и лъэпкъ закъуэм хуэлуауэ зылытэрэ зезыхьэ националист цыхуу шыташ – иджыри мыпхуэдэу шытщ.

Мы зи гугъу тцлэхэм шышу нэхьыфлыр "пщы системэ"рауэ зэрыштыр ипэклэ кьэтлуэтахэмклэ гурыуэгъуэнщ. Ауэ, ар Адыгэм и "дыщэ лъэхьэнэ"м теухуарэ шыухуауэщ зэрылгытари, нытлэ, цыхугъэми и "дыщэ лъэхьэнэ"м хиубыдэ зы системэр иужьклэ кьэхьуа цыху зэрызэхьэ зэхэтыклэм –цыху зэхэтыклэу ябгэ хьуам- шызырэзэхьуэклами ипэклэ шыгъуазэ дыхуэхьуагъащ. Нобэр зауэ банэр шыкуэдэ шыта ябгэ лъэхьэнэхэм хуэдэу мылгытапхъэжми, зы "дыщэ лъэхьэнэ" хьунми зэрыхуэпэжыжьэм ипкъ итклэ, нобэрей лъэхьэнэми "пщы системэ"р зэрышчымылэжыфынури гурыуэгъуэнщ.

Мы зи гугъу тцлэ цыху зэхэтыклэрэ псэуклэ системэхэмрэ я нэрыбгэ типологием шыщ гуэрхэр ноби шлэмыхьумэжыпарэ мыклуэдыжауэ шытми, ди лъэхьэнэм зы лъэныкьуэклэ демокрасиери зы системэу лъэщ хьууэ шызеклуэу зэрыштыри гулгытапхъэщ; - «демо (цыхубэ – хьэлкъ)

кратос (стат, администрацэ)». Нытлэ, типологиеу зы демократ цыхури лъэпкърэ флэшхуныгъэм е нэгъуэщл гуэрхэм елытауэ цыху зэхэгъжыныгъэ зимылэу, и гум куэд техуэу щыт –толеранцэ зилэ- цыхуу лыгтапхъэщ. Нобэрей цыхугъэри мырагъэнщ.

Пэжщ демокрасиеми дэбгъуэн гуэрхэр кыыхуэбгъуэтыфынщ, ауэ, ар нобэклэ нэхь псэуклэ системэфыу –нэхь хуитыныгъэ системэу- щытращ. Аращи, бэуаплэ зымыгъуэтыр щыбэуэфыну зы системэрщ демокрасиери, хуитыныгъэ зылыхъуэмрэ щхъэхуит цыхуми хуэфлрэ хуэфашэ системэрщ.

Икли, мы хуитыныгъэ системэм клуэ пэтрэ зеужьри, щхъэж зы цыхум езым хуэлуарэ хузэфлэклыр зылэжыпхъэ системэу зеужьыр. Аращи, зы нэрыбгэм хузэфлэклыфынур утыку кыырильхъэфыну хуитыныгъэ илэну щытын хуейуэщ зызэриужьыр нобэ демокрасиер зи псэуклэ лъэпкърэ къралыгъуэхэми, цыхур мыпхуэдэу "селф реализацэ" зызэрищыфынум хуэунэтлэ гъэсэнэгъэщ кыщеклуэклри. И нэрыбгэм мыпхуэдэ лъагъуэрэ гъуэгу хуэзыхуэ лъэпкърэ -къралыгъуэр- щэнхабзэрэ щлэныгъэклэ нэхьри зэрыужьынури гурылуэгъуэнщ. Нытлэ, мы зэманыгъуэм зы лъэпкърэу ущылэфынрэ уи щэнхабзэрэ уи щлэныгъэм зэбгъэужьыфын папщлэ, ахэр нэрыбгэм селф реализацэ зыщищыфыну щыклэу хуит хъун хуейщ, икли ахэр мыбы лъабжэ хуэхъуфын хуейщ. Мыпхуэдэу щыхъум дежи, уи хабзэрэ щлэныгъэклэрэ зыгурыбгъэлэужу реализеи зэрыхъуэклэрэ зэрыужьынури гурылуэгъуэнщ.

Дауи, нобэ щхъэжу е зэрылэпкърэу узыхэпсэхъыну къралыгъуэр мы кьэтлуэтахэм теухуауэ ужьа зы демокрасиеу щытыныр нэхьыфлыу лыгтапхъэщи, лъэпкърэу зы узэрыхъужьыфынури демократизацлэклэрэу кыщлэжынщ. Икли, зы узэрыхъужьынур демокрасием хуэгъэпсауэ узэрылажэ щыклэклэрагъэнщи, узыхэс дэтхэнэ зы лъэпкърэ къралыгъуэри демократизацэм зэрыхуэклэуэнум ухушлэжыу улэжъэн хуеинуи кыщлэжынщ.